

**ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІМЕНІ Е. О. ДІДОРЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПИЛИПЕНКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.985:343.773

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. М. Пилипенко

Науковий керівник – Коваленко Володимир Вікторович, кандидат юридичних наук, доцент.

Севєродонецьк – 2018

АНОТАЦІЯ

Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Міністерства внутрішніх справ України, Сєвєродонецьк, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню основ методики розслідування незаконної порубки лісу.

У роботі обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

Усі незаконні порубки лісу, залежно від наявності/відсутності спеціального дозволу та від мети вчинення порубки, запропоновано поділяти на побутові, комерційні та «сірі».

Наголошено на особливій ролі кримінально-правової характеристики незаконної порубки лісу для формування їх криміналістичної характеристики, а також досліджено такі її структурні елементи: предмет злочинного посягання й обстановку злочину, способи та сліди готування, вчинення й приховування злочину, особу злочинця.

На підставі вивчення й узагальнення матеріалів кримінальних проваджень виокремлено криміналістично значущі відомості щодо дерев (зокрема хвойних та листяних порід) та чагарників, які виступали предметом злочинного посягання. Доведено, що для наявності складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, необхідно щоб вони перебували на пні (не були відділені від кореня), а також не набули товарно-грошової форми, тобто статусу майна.

В структурі обстановки незаконної порубки лісу запропоновано виокремлювати просторово-часові, природно-кліматичні (метеорологічні), виробничі (які пов'язані із процесами легальної заготівлі деревини та охороною лісів) елементи, розкрито їх зміст.

Встановлено, що незаконні порубки лісу належать до числа «сезонних злочинів». Максимальна їх кількість припадає на пізню осінь й зиму та різко скорочується у весняний період, а влітку – носить поодинокий характер.

Визначено, що способи вчинення незаконної порубки лісу зазвичай є повноструктурними та здійснюються шляхом довгочасної реалізації комплексу дій, що залишають певні сліди. Підготовчі дії злочинців до вчинення незаконної порубки лісу включають: вибір часу, місця незаконної порубки, а також визначення дерев для порубки; підшукування й підготовку знарядь і засобів порубки; підбір співучасників злочину; вирішення питання щодо подальшої реалізації незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію.

Встановлено, що дії з безпосереднього вчинення злочину обумовлені особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складаються із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають лісосічні та транспортні роботи.

До способів приховування таких злочинів віднесено: підкуп або залякування працівників лісництва; підкуп працівників правоохоронних та митних органів; виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини; незалучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку; маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев; швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини; підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка.

На підставі результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень виокремлено найбільш характерні матеріальні сліди, що утворюються під час вчинення незаконної порубки лісу: сліди людини, зокрема взуття, рук, біологічні

об'єкти (слина, волосся, кров, у випадку травмування на місці злочину), предмети побуту (одяг, їжа, недопалки), інші об'єкти, залишені злочинцем на місці порубки; сліди знарядь, виробничих механізмів та транспортних засобів, зокрема шин, гусениць, елементів допоміжних пристосувань (гідроманіпуляторів, лап-опор), лако-фарбового покриття й паливно-мастильних матеріалів, знарядь і механізмів розпилу та рубки деревини, уламків зубчиків їх робочої частини; документів.

Встановлено, що наслідки вчинення незаконної порубки лісу можуть проявлятися як негайно після здійснення порубки (відділення дерев від кореня до стану припинення росту, погіршення захисних та екологічних властивостей лісу або зниження відсотку участі головної породи в складі насадження), так і мати віддалений у часі характер (погіршення врожаю через знищення полезахисної лісосмуги, ерозійні процеси цінних ґрунтів, зсуви та селі, що спричинили реальну матеріальну чи іншу шкоду тощо).

Спираючись на результати опитування слідчих Національної поліції України, визначено, що злочинам, які пов'язані із незаконною порубкою лісу, властивий, переважно груповий характер їх вчинення, що надає злочинцям можливість «убезпечити» процеси порубки та подальшої реалізації незаконно добутої деревини, а також дозволяє розширювати канали її збуту. Виключення можуть складати лише випадки побутової порубки невеликих дерев з метою заготівлі дров.

Залежно від різновиду незаконних порубок виявлено та розкрито структуру та елементний склад злочинних груп, порядок їх формування й функціонування, а також встановлені суб'єктно-особистісні властивості осіб, які до них входять.

Доведено, що організовані групи, які здійснюють незаконні порубки лісу, складаються з організатора (ними виступали фізичні особи-підприємці, які мають у власності лісопереробні підприємства та складські приміщення, службові особи установ, підприємств й організацій, у віданні яких перебувають ліси) та виконавців (звальщиків, технічних помічників, водіїв, спостерігачів, переробників, які були підпорядковані або знайомі організатору чи іншим співучасникам злочину), а для забезпечення її успішного функціонування широко залучаються пособники (працівники правоохоронних органів, приватні

підприємці, працівники лісових господарств, працівники митних органів, водії легкових та вантажних автомобілів).

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень визначено, що основними джерелами інформації про ознаки незаконної порубки лісу є: повідомлення від державних природоохоронних органів; безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів; повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу; повідомлення від громадських природоохоронних організацій; отримання інформації про кримінальне правопорушення із засобів масової інформації та мережі Інтернет. Усім переліченим джерелам інформації притаманний власний обсяг криміналістично значущої інформації про злочин, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР та попередню кваліфікацію діяння. Запропоновано алгоритм дій слідчого під час прийняття рішення про початок досудового розслідування незаконної порубки лісу.

Відповідно до вимог ст. 91 КПК України, на основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, сформульовано модельний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконної порубки лісу.

Грунтуючись на результатах вивчення матеріалів кримінальних проваджень, виділено такі типові слідчі ситуації: 1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (76,5 %) під час: 1.1) здійснення порубки (62,6 %); 1.2) транспортування деревини (37,4 %); 2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано (15,3 %); 3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця (8,2 %). Для кожної з ситуацій наведені відповідні слідчі версії, а також запропоновані типові тактичні операції, спрямовані на перевірку основних версій та вирішення конкретних завдань розслідування незаконної порубки лісу, зокрема: затримання злочинця; встановлення особи та розшук невідомого злочинця; встановлення очевидців злочину; відшукування незаконно добутої деревини; встановлення шляхів реалізації незаконно добутої деревини; визначення виду та обсягу шкоди.

Відзначено, що огляд місця події за фактами незаконної порубки лісу є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться на початковому етапі розслідування та, залежно від слідчої ситуації, що складається на момент його проведення, має свої особливості, які виявляються у: наявності значної території, яку потрібно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю (працівників лісгоспу та ін.); обранні відповідного методу огляду залежно від площі порубки та об'єму незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема торцевих зрізів пеньків, зразків ґрунту) тощо. Запропоновано організаційно-тактичні рекомендації щодо вилучення, упакування та процесуальної фіксації матеріально-фіксованої інформації, яка була отримана під час огляду.

Відзначено, що до осіб, яких може бути допитано як свідків при розслідуванні незаконної порубки лісу, слід віднести: працівників лісового господарства; представників потерпілого – працівників лісгоспу, які повідомили про факт виявлення незаконної порубки лісу; працівників поліції, які виявили незаконну порубку або брали участь у проведенні заходів щодо затримання зловмисників; осіб, які є очевидцями вчинення незаконної порубки лісу або володіють важливою інформацією; осіб, яких було залучено до проведення огляду місця події як понятих. Визначено предмет допиту таких осіб та розглянуто особливості його проведення.

Виходячи зі слідчої ситуації, яка склалась на момент допиту підозрюваного, наявної у слідчого криміналістично значущої інформації, особливостей його особи, а також обраної ним лінії поведінки, у дисертації запропоновано перелік основних обставин, що підлягають установленню під час такого допиту.

Виходячи з типової слідчої картини місця події, рекомендовано призначати екологічну, земельно-технічну, ботанічну, біологічну, економічну, ґрунтознавчу, трасологічну (слідів знарядь та інструментів, слідів взуття, слідів транспортних засобів, встановлення цілого за частинами) та дактилоскопічну експертизи. Запропоновано орієнтовні переліки питань, які мають бути поставлені перед експертами, наведено рекомендації щодо підготовки матеріалів при призначенні зазначених експертиз та надано пропозиції з використання

результатів експертних досліджень під час досудового розслідування. Рекомендовано до цього процесу залучати відповідних спеціалістів, а самі експертизи призначати в комплексі.

Одержані в дисертаційному дослідженні наукові результати дозволили сформулювати висновки та рекомендації, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

Ключові слова: незаконна порубка лісу, криміналістична методика, досудове розслідування, кримінальне провадження, криміналістична характеристика злочину, початковий етап розслідування, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Pylypenko O. M. The foundations of the investigating methodology of illegal cutting of forest. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of Candidate of Juridical Sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational search activity. – Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Severodonetsk, Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the investigating methodology of illegal cutting of forest.

The work substantiates the choice and relevance of the research topic, the works links with scientific programs, plans, themes, defines the goals and objectives of the research, its object, subject, methods used, the scientific novelty and the practical significance of the results obtained, provides information on their approbation.

All illegal cuttings of forests, are divided into domestic, commercial and "gray" depending on the purpose of cutting and the availability/absence of a special permissions.

The special role of the criminal legal characteristics of illegal cutting of forest for the formation of their forensic characteristics is emphasized, and the following structural elements of which are investigated: the object of criminal offense and the circumstances

of the crime, methods and traces of preparation, committing and concealing the crime, the person of the offender.

Based on the study and generalization of criminal proceedings, forensically relevant information about trees (in particular coniferous and deciduous breeds) and shrubs that were the subject of a criminal offense were identified. It is proved that for the presence of corpus delicti, provided for in the art. 246 of the Criminal Code of Ukraine, it is necessary that trees and shrubs were not separated from the roots, nor did they obtain the commodity-money form, thereby, the status of property.

Within the structure of the circumstances of illegal cutting of the forest, it is suggested to isolate spatial-temporal, natural-climatic (meteorological), and production (connected with the processes of legal logging and protection of forests) elements, their content is disclosed.

It was established that illegal cutting of trees is among of "seasonal crimes". Their maximum amount falls on late autumn and winter, sharply decreases in the spring period, and in the summer such cases are of a single nature.

It is determined that methods of committing illegal cutting of trees are fully structured and implemented through a long-term realization of a set of actions that leave certain traces. The preparatory actions of criminals to commit illegal cutting of trees include: the choice of time and place of illegal felling, the selection of trees for felling; search and preparation of instruments and means of cutting; finding accomplices of a crime; decision on the further implementation of illegally cut timber, as well as receiving (fabrication) documents for its transportation and legalization.

It has been established that actions on the direct commission of a crime are due to the peculiarities of the logging cycle and consist of a chain of interconnected processes involving logging and transport operations.

The methods of concealing such crimes include: bribery or intimidation of forestry workers; bribery of law enforcement and customs officials; fabrication or obtaining fictitious documents for cutting, transportation and further legalization of illegally harvested timber; non-involving of persons who were directly engaged in illegal cutting to the stage of loading and transportation of illegally harvested timber; masking the stumps left after cutting, with moss, leaves, branches of trees; rapid realization or

modification of illegally harvested wood; arson of the area where the illegal felling was carried out.

On the basis of the results of generalization of the materials of criminal proceedings, the most characteristic material traces formed during the conducting of illegal cutting of the forest are identified: traces of a person, in particular: shoes, hands, biological objects (saliva, hair, blood, in the event of trauma at the crime scene); household items (clothes, food, cigarette stubs), other objects left by the criminal at the place of cutting; tracks of instruments, production mechanisms and vehicles, in particular: of tires, crawlers, auxiliary devices (gyro-manipulators, foot-supports), lacquer-paint coatings, fuel and lubricants, instruments and mechanisms of sawing and felling of wood, fragments of teeth of their working parts; documents.

It has been established that the consequences of illegal cutting of forest can appear both immediately after the cutting (the separation of trees from the root to the stopping of growth state, the deterioration of the protective and ecological properties of the forest, or the reduction of the percentage of the main breed in the composition of the plant), and be of the distant nature (deterioration of the crop due to the destruction of the field-protective forest belt, the erosion processes of valuable soils, landslides and floods, which cause real material or other damage, etc.).

Based on the results of a survey conducted among the investigators of the National Police of Ukraine, it has been determined that crimes related to illegal cutting of forest are inherent, mainly by the group nature of their commission, which gives criminals the opportunity to "secure" the processes of cutting and further the implementation of illegally harvested timber, and also allows to expand the channels of its sales. The exceptions are domestic cutting of small trees for the purpose of harvesting firewood.

Depending on the type of illegal cutting of forest, the structure and elemental composition, the order of formation and functioning of criminal groups that conduct such crimes are discovered and disclosed; subjective-personal qualities of the persons who are included in the groups are also established.

It is proved that the organized groups that carry out illegal cutting of forest are composed of the organizer (mostly private entrepreneurs who owned forestry enterprises

and warehouses, officials of the institutions, enterprises and organizations in charge of the forest) and performers (cutters, technical assistants, drivers, observers, processors, who were subordinate or familiar to the organizer or other accomplices of the crime), and accomplices (law enforcement officers, private entrepreneurs, forestry workers, customs officers, car and truck drivers who may not be the part of an organized group).

According to the analysis of materials of criminal proceedings, it was determined that the main sources of information about the signs of illegal cutting of forest are: reports from state environmental authorities; direct detection of signs of a criminal offense by law enforcement officers; messages from the owner, manager or user of the forest; messages from public nature protection organizations; obtaining information on a criminal offense from the media and the Internet. All listed sources of information are characterized by their own amount of forensically relevant information on the crime, which affects the decision of the investigator to put relevant information to the Single register of pretrial investigations as well as choosing the preliminary qualification of the act. The approximate algorithm of investigators actions during the decision to start a pre-trial investigation of illegal cutting of the forest is proposed.

In accordance with the requirements of art. 91 CPC of Ukraine, on the basis of generalization of materials of criminal proceedings, a model list of circumstances to be identified during the investigation of illegal cutting of forests is formulated.

Based on the results of studying the materials of criminal proceedings, the following typical investigative situations have been identified: 1) there are signs of committing illegal cutting of forest, the person (offender) is arrested in hot pursuit (76.5%) while: 1.1) cutting trees; 1.2) transportation of wood; 2) signs of illegal cutting of forest were established, signs of the person of the offender were established, but the latter was not detained (15.3%); 3) there are signs of committing illegal cutting of forest, no signs of a person of the offender are established (8.2%). For each situation, relevant investigative versions are given, as well as typical tactical operations aimed at verifying the major versions and solving specific problems of the investigation of illegal logging, in particular: detention of the offender; identification of a person and search for an unknown criminal; search of witnesses of a crime; search for illegally harvested timber;

finding out the ways of implementation illegally harvested timber; determination of the type and amount of damage dealt by the crime.

It was noted that the inspection of the scene on the facts of illegal cutting of forest is an urgent investigative (search) action carried out at the initial stage of the investigation that, depending on the investigative situation, has its own characteristics, which are manifested in: the presence of a large area which has to be examined; the need to take measures to draw the relevant specialists (specialists of the forestry, etc.) to the inspection; selecting the appropriate inspection method depending on the scene area and the volume of illegally harvested timber; the need for the withdrawal of various traces of crime and objects (including the end sections of stumps, soil samples), etc. Organizational and tactical recommendations for its carrying out, withdrawing, packing and procedural fixation of material information, which was received during the inspection, are offered.

It was established that the list of persons who may be interrogated as witnesses during the investigation of illegal cutting of forest should include: forestry workers; representatives of the victim – employees of the forestry, who reported the fact of detecting illegal cutting of the forest; police officers who found illegal logging or participated in measures to detain the intruders; persons who are eyewitnesses to illegal logging or have important information; persons who were involved in the inspection of the place of the event as witnesses. The subject of interrogation of such persons is determined and features of its conduct are considered.

Based on the investigative situation that occurred at the time of the interrogation of the suspect, on available forensically relevant information, on the characteristics of his person, as well as on his chosen line of conduct, the dissertation proposes a list of the main circumstances to be established during such interrogation.

Based on the typical trace picture of the crime, it is recommended to appoint ecological, land-technical, botanical, biological, economic, soil-science, trasological (for traces of instruments and tools, footprints, tracks of vehicles, finding the whole from parts) and dactyloscopic examination. Approximate lists of issues to be put before experts, recommendations on the preparation of materials during the appointment of these expert examinations are given, suggestions on the use of the results of expertises

during the pre-trial investigation are provided. It is recommended to involve the relevant specialists in this process, and to appoint the expertises in complex.

The results obtained in the dissertation allowed to formulate conclusions and recommendations that have both theoretical and practical significance.

Key words: illegal cutting of forest, forensic methodics, pre-trial investigation, criminal proceeding, forensic characteristics of crime, initial stage of investigation, investigation (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 335 – 339.

2. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232–241.

3. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 239–244.

4. Пилипенко О. М. Особа злочинця в структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 44–47.

5. Пилипенко О. М. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Випуск 2 (82). С. 280–289.

6. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.- метод. зб.* Київ, 2016. Вип. 61. С. 183–190.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

7. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 157–159.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Пилипенко О. М. Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності* : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Сєверодонецьк, 23 грудня 2016 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 244–246.

9. Пилипенко О. М. Типові способи та сліди незаконної порубки лісу. *Проблеми доказування: теорія і практика* : матер. наук.-практ. конференц. (м. Сєверодонецьк, 29 жовтня 2016 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 164–167.

10. Пилипенко О. М. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєверодонецьк, 19 травня 2017 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 235–238.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ	24
1.1. Проблеми формування криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу.....	24
1.2. Предмет злочинного посягання та обстановка злочину	35
1.3. Способи та сліди готування, вчинення й приховування злочину	49
1.4. Особа злочинця	67
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ	85
2.1. Отримання інформації про кримінальне правопорушення та прийняття рішення про початок досудового розслідування.....	85
2.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню	95
2.3. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх розв'язання	101
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ	120
3.1. Організація й тактика огляду місця події	120
3.2. Допит свідків та підозрюваних	131
3.3. Особливості використання можливостей судових експертиз	145
Висновки до розділу 3.....	156
ВИСНОВКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	163
ДОДАТКИ	182

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУ НП	Головне управління Національної поліції
Держлісагентство	Державне агентство лісових ресурсів України
Держлісоохорона	Державна лісова охорона
ЄО	Єдиний облік
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЛК України	Лісовий кодекс України
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
МОН України	Міністерство освіти і науки України
п.	Пункт
ПЗФ	Природно-заповідний фонд
СОГ	Слідчо-оперативна група
ст.	Стаття
ст. ст.	Статті
ч.	Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростаюванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах (ст. 1 Лісового кодексу України). Неналежний рівень соціального забезпечення населення, високий рівень безробіття, незадовільна еколого-правова культура населення, відсутність дієвого контролю за станом і охороною лісу, а також сталий попит на деревину роблять українські ліси привабливим об'єктом злочинних посягань.

Найбільш відомими та небезпечними серед правопорушень у сфері лісового господарства є незаконні порубки лісу (ст. 246 КК України). Заподіюючи величезні матеріальні збитки, такі злочини завдають невідомої шкоди довкіллю, яка за масштабами споріднена з екологічною катастрофою.

За статистикою, незаконні порубки складають значну частку у структурі облікованих злочинів проти довкілля (55,29 % – за 9 міс. 2018 р., 60,45 % – 2017 р., 58,69 % – 2016 р., 46,75 % – 2015 р., 39,25 % – 2014 р.) та вирізняються чіткою динамікою до зростання (з 1 030 облікованих кримінальних правопорушень у 2014 р. до 2276 у 2017 р. та 1 599 за 9 місяців 2018 р.). Зважаючи на високу латентність незаконних порубок, яка за даними фахівців становить майже 73 %, наведені офіційні дані далекі від реалій і не відображають дійсних масштабів їх розповсюдженості. При цьому частка кримінальних проваджень, спрямованих до суду з обвинувальним актом, є незначною (19,57 % – 9 міс. 2018 р., 18,23 % – 2017 р., 9,86 % – 2016 р., 13,79 % – 2015 р. та 22,72 % – 2014 р.), що свідчить про вкрай низьку ефективність роботи правоохоронних органів з виявлення, розслідування й запобігання досліджуваного різновиду злочинів.

Проблеми методики розслідування окремих видів злочинів розглянуто в працях Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна,

Р. С. Белкіна, В. Д. Берназа, А. Ф. Волобуєва, В. К. Гавла, І. В. Гори, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, В. В. Коваленка, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Малярів, Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, О. В. Одерія, В. Д. Пчолкіна, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та інших учених.

Окремі криміналістичні аспекти розслідування незаконних порубок лісу знайшли відображення у працях, присвячених методиці розслідування злочинів проти довкілля (зокрема це роботи М. О. Духна «Розслідування екологічних злочинів» (2001), С. О. Книженко «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів» (2005), О. В. Одерія «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля» (2015 р.) та ін.). Однак, спеціального комплексного дослідження, присвяченого основам методики розслідування цих злочинів в Україні, не проводилося. Зазначені обставини обумовили вибір цієї теми для проведення дисертаційного дослідження та свідчать про її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію підготовлено відповідно до переліку Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 р.р., затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 (додаток 7, п. 7.22) та Плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Тему роботи затверджено Вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 5 від 22 грудня 2015 р.), а також зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 927, 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у розробленні на базі положень загальної теорії криміналістики, результатів узагальнення та аналізу судово-слідчої практики основ методики розслідування незаконної порубки лісу.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання*:

- обґрунтувати та розробити криміналістичну характеристику незаконної порубки лісу;
- розкрити криміналістично значущі ознаки обстановки незаконної порубки лісу;
- з'ясувати типові способи вчинення незаконної порубки лісу;
- охарактеризувати та класифікувати типові сліди підготовки, вчинення і приховування незаконної порубки лісу;
- встановити структуру злочинних груп, які вчиняють незаконну порубку лісу та суб'єктно-особистісні властивості осіб, що до них входять;
- визначити основні джерела інформації про ознаки незаконної порубки лісу та сформулювати орієнтовний алгоритм дій слідчого під час прийняття рішення про початок досудового розслідування;
- окреслити обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні незаконної порубки лісу;
- виділити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу та сформулювати відповідні їм слідчі версії та типові тактичні операції, спрямовані на їх перевірку й вирішення конкретних задач розслідування;
- визначити організаційні і тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування цього різновиду злочинів;
- конкретизувати особливості використання можливостей судових експертиз при розслідуванні незаконної порубки лісу.

Об'єктом дослідження є діяльність з учинення незаконної порубки лісу та діяльність правоохоронних органів з досудового розслідування цього різновиду злочинів.

Предметом дослідження є основи методики розслідування незаконної порубки лісу.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складають загальні закони та категорії теорії пізнання, зокрема діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, взаємодії об'єктів і закономірностей їхнього відбиття, а також загальнонаукові та окремі наукові методи пізнання. У процесі дослідження використовувалися такі методи: *абстрагування* – для глибшого розуміння досліджуваного різновиду злочинів та формування абстрактних теоретичних конструкцій, що відображають його сутність (розділ 1); *догматичний* – при тлумаченні кримінальних правових і криміналістичних категорій, уточненні понятійного апарату дослідження (розділи 1–3); *формально-логічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, класифікація, порівняння, узагальнення, моделювання та ін.)* – під час визначення поняття та сутності криміналістичних категорій, що досліджуються у дисертації; дослідження концепцій, точок зору авторів із окремих питань, що охоплюються предметом дослідження (розділи 1–3); *системно-структурний* – для системного аналізу елементів криміналістичної характеристики, а також при розробленні типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та встановленні особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділ 1, підрозділи 2.3, 3.1–3.2); *структурно-функціональний* – для визначення організаційно-тактичних засад проведення окремих слідчих (розшукових) дій (підрозділи 3.1, 3.2); *статистичний та соціологічний (анкетування та інтерв'ювання)* – для вивчення думки слідчих Національної поліції України (розділи 1–3).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі лісового господарства, кримінального права та процесу, криміналістики, судової експертології, філософії, соціології.

Нормативну та інформаційну базу дослідження складають Конституція України, лісове, екологічне, природоохоронне, кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України, постанови Пленуму Верховного Суду

України, відомчі нормативно-правові акти, що регламентують організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Емпіричну базу дослідження складають систематизовані статистичні матеріали Управлінь інформаційної підтримки та координації поліції «102», Головних управлінь Національної поліції в Луганській, Донецькій, Миколаївській, Херсонській, Тернопільській, Закарпатській та Житомирській областях про незаконну порубку лісу за період 2010–2017 рр.; зведені дані вивчення матеріалів 210 кримінальних проваджень щодо розслідування незаконної порубки лісу в Луганській, Донецькій, Миколаївській, Херсонській, Тернопільській, Закарпатській та Житомирській областях та узагальнені результати опитування слідчих (125 респондентів) ГУ НП в Луганській, Миколаївській та Донецькій областях. Також у процесі дослідження дисертанткою було використано власний досвід роботи на посаді адвоката.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому на основі сучасних положень криміналістики, узагальнення результатів судово-слідчої практики, чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства вирішено конкретне наукове завдання щодо теоретичного обґрунтування та розробки основ методики розслідування незаконної порубки лісу. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, до найбільш значущих із яких, що відображають новизну дисертації, належать:

уперше:

– обґрунтовано структуру та розроблено криміналістичну характеристику незаконної порубки лісу, в якій виокремлено та розкрито наступні елементи: обстановку та предмет злочинного посягання; способи готування, вчинення та приховування злочину; сліди злочину; особу злочинця;

– виокремлено та охарактеризовано типові способи вчинення незаконної порубки лісу. Визначено, що специфіка таких способів

обумовлюється особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складається із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають лісосічні та транспортні роботи;

– систематизовано типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування цього різновиду злочинів: 1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому; 2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано; 3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця. Для кожної з наведених ситуацій визначено їх різновиди, сформульовано відповідні їм слідчі версії та запропоновано типові тактичні операції, спрямовані на перевірку основних версій і на вирішення конкретних задач розслідування;

удосконалено:

– перелік основних джерел інформації про ознаки незаконної порубки лісу та сформовано орієнтовний алгоритм дій слідчого під час перевірки отриманої первинної інформації та прийняття обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування;

– перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконної порубки лісу, до яких належать: подія незаконної порубки лісу; предмет злочинного посягання; особа злочинця; співучасники порубки, їх роль у вчиненні злочину, наявність ознак організованості в їх діяннях; винуватість злочинців у вчиненні незаконної порубки, їх форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення тощо;

– положення щодо класифікації типових слідів цього різновиду злочинів. Запропоновано диференціювати їх на сліди підготовки, вчинення та приховування незаконної порубки лісу, зокрема: транспортних засобів; лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів; знарядь та механізмів розпилу та рубки деревини; рук; зубів; взуття; біологічних об'єктів тощо;

– організаційні і тактичні положення та рекомендації щодо підвищення ефективності проведення огляду місця події, допиту свідків та підозрюваних під час розслідування незаконної порубки лісу;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо особливостей утворення, структури, функцій та суб'єктно-особистісних властивостей членів злочинних груп, які вчиняють незаконну порубку лісу, у складі яких виділено: організатора, виконавців та пособників;

– положення щодо типової обстановки досліджуваного різновиду злочинів, яка визначається як система певних взаємопов'язаних об'єктів впливу посягання, що формують середовище слідоутворення, та включає просторово-часові, природно-кліматичні (метеорологічні) та виробничі фактори;

– положення щодо типового для розслідування незаконної порубки лісу комплексу судових експертиз, до якого входять дактилоскопічна, трасологічна, ґрунтознавча, судово-економічна, судово-біологічна, ботанічна, земельно-технічна та екологічна експертизи.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та надалі може бути використано:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшого вдосконалення методики розслідування незаконної порубки лісу (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка від 11 квітня 2018 р.);

– в освітньому процесі – при викладанні курсу «Криміналістика», підготовці підручників та навчальних посібників, а також при проведенні занять у системі підвищення кваліфікації працівників слідчих підрозділів Національної поліції України (акт впровадження Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка від 25 квітня 2018 р.);

– у правозастосовній діяльності – як рекомендації щодо організації досудового розслідування незаконної порубки лісу, а також проведення окремих

слідчих (розшукових) дій під час такого розслідування (акт впровадження СУ ГУ НП в Луганській області від 03 липня 2018 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у процесі роботи над дисертацією, оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми доказування: теорія і практика» (м. Сєвєродонецьк, 29 жовтня 2016 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності» (м. Сєвєродонецьк, 23 грудня 2016 р.); «Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної системи» (м. Сєвєродонецьк, 19 травня 2017 р.); «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (м. Кривий Ріг – м. Маріуполь, 12 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у десяти наукових публікаціях, сім з яких – наукові статті, опубліковані у юридичних фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України (з них одну статтю опубліковано у зарубіжному виданні), а також у тезах трьох наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою, завданнями, предметом та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування на 19 сторінках) та додатків (на 18 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 199 сторінок, із них основного тексту – 148 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

1.1. Проблеми формування криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу

Невпинне зростання кількості незаконних порубок лісу в Україні призвело до гострої потреби слідчої практики в розробці криміналістичних рекомендацій з розслідування таких злочинів, що є прямою передумовою створення окремої криміналістичної методики розслідування незаконної порубки лісу.

Питання принципів створення методик розслідування злочинів та їх наповнення в наукових колах лишається дискусійним. Заслуговує на увагу концепція «базової методики розслідування злочинів», як упорядкованих та переосмислених загальних положень криміналістичної методики [54, с. 96], що мають виступити базою створення конкретних методик розслідування [33, с. 79]. В рамках базової методики пропонується розглядати два її рівні: ретроспективний (типові варіанти злочинної діяльності) та перспективний (опис процесу розкриття та розслідування злочину). За таких умов методика розкриває як предметний (описовий) так і функціональний (керуючий) аспекти розслідування злочинів [54, с. 109].

Ю. П. Гармаєв та Р. М. Боровських пропонують концепцію укрупнених (загальних) методик розслідування, які включають систему наукових положень і розроблених на їх основі прикладних рекомендацій з попередження й розслідування декількох видів та/або родів схожих в якихось аспектах злочинів [9, с. 152]. Не вдаючись до наукової дискусії про рівні криміналістичних методик відмітимо, що подібні укрупнені методики виконують посередницькі функції між базовою та конкретними, вузькими за своїм наповненням методиками.

Для методики розслідування незаконної порубки лісу укрупненою (загальною), а отже й модельною методикою можна вважати розроблені О. В. Одерієм теоретичні та практичні рекомендації з розслідування злочинів проти довкілля [102]. Вказаний автор запропонував криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля, теоретичні основи формування та структуру криміналістичної характеристики таких злочинів, розкрив особливості їх профілактики й організації розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Деякі положення названої методики можуть бути безпосередньо застосовані під час розслідування незаконної порубки лісу, що, при цьому, не зменшує потреби в розробці окремої методики розслідування таких злочинів. Як укрупнена, методика розслідування злочинів проти довкілля має стати орієнтиром для науковців, які розробляють на її основі окремі види (підвиди) методики.

На думку В. А. Журавля, теоретичним підґрунтям побудови методики розслідування злочинів є їх криміналістична характеристика [54, с. 107]. Дана теоретична конструкція виступає традиційним початковим елементом методики розслідування злочинів. За влучним твердженням І. Ф. Герасимова, вона детермінує зміст або істотні положення інших структурних частин методики розслідування [34, с. 7].

Багатогранна проблематика криміналістичної характеристики злочинів знайшла своє відображення в працях таких вчених, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, Л. Г. Відонов, І. О. Возгрін, В. Г. Гончаренко, М. В. Даньшин, Л. Я. Драпкін, А. Ф. Волобуєв, К. В. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, С. П. Мітрічев, В. О. Образцов, О. В. Одерій, В. В. Тіщенко, А. В. Старушкевич, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інших.

Завдяки зусиллям зазначених та інших науковців теорія криміналістичної характеристики злочинів досягла значних успіхів у своєму розвитку. Достатньо глибоко й усебічно досліджено її поняття й сутність, а

багато її складових стали традиційними та активно застосовуються для формування окремих криміналістичних методик. Загострення дискусій з окремих проблем криміналістичної характеристики злочинів пояснюється ускладненням та виникненням нових методик розслідування, розширенням бази їх формування, сучасними підходами до принципів криміналістичної класифікації злочинів.

У своїй роботі ми виходимо із розуміння криміналістичної характеристики злочинів, як системи даних про криміналістично значущі особливості злочинів одного виду, що відображають закономірні зв'язки між ними та є основою для розслідування конкретних злочинів [70, с. 7–9], а також – як інформаційної моделі, в якій на статистичному рівні відображені кореляційні зв'язки між її елементами [58, с. 63]. З урахуванням того, що останніми роками в спеціальній літературі спостерігається тенденція до відходу від класичних схем побудови криміналістичної характеристики злочинів, а її повністю пристосовують до особливостей того або іншого виду злочину, вважаємо безперспективними спроби знайти загальну схему її елементів і на цій основі коригувати її структуру.

Натомість, вважаємо, що варто приділити увагу основним критеріям, які впливають на формування та елементний склад криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу, як основи методики розслідування таких злочинів.

Значення кримінально-правових ознак злочину для побудови методики його розслідування не викликає сумнівів. Особливу роль кримінально-правова характеристика посягання відіграє при формуванні криміналістичних характеристик складних або малодосліджених у спеціалізованій літературі складів злочину.

В. Борисов та О. Пащенко розуміють кримінально-правову характеристику як систему, суму спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів, а в її центр ставлять склад злочину – певну кримінально-правову модель, що формується на підставі закону про кримінальну

відповідальність, практики його застосування, теоретичного аналізу ознак злочину [8, с. 181–182]. Видається, що кримінально-правова, кримінологічна, кримінальна процесуальна та криміналістична характеристики є різними описами ознак єдиного об'єкту – злочину. Кримінально-правова характеристика злочину є первісною відносно інших характеристик, а відтак має виступати однією з підстав їх формування. Зокрема кримінально-правова характеристика, на думку А. В. Старушкевича, виступає своєрідним несучим каркасом для криміналістичної [145, с. 6].

Важливим для побудови криміналістичної характеристики також є чітке розмежування схожих складів злочину та правильна кваліфікація відповідних протиправних діянь. Тому, вважаємо за доцільне у рамках нашого дослідження приділити увагу висвітленню окремих аспектів кримінально-правової характеристики і кваліфікації незаконної порубки лісу, з'ясування яких необхідне для побудови їх криміналістичної характеристики.

Шляхи розв'язання різних проблем, які стосуються забезпечення правильної кваліфікації незаконної порубки лісу висвітлені у вітчизняній юридичній літературі на рівні монографічних досліджень, навчальних і практичних посібників [32; 35; 49; 61; 62; 97; 149; 150]. Утім, серед науковців дотепер відсутня однаковість щодо низки актуальних питань кримінально-правової оцінки таких діянь, що тягне за собою неоднакове застосування кримінального закону, викликає значні непорозуміння при встановленні ознак складу цього злочину. Сучасна слідча та судова практика свідчить про те, що названі труднощі знаходяться в площинах:

- визначення предмету незаконної порубки лісу та проблематики віднесення до нього не лише сиророслих (живих), а й вилучених з природного середовища (завдяки праці людини) дерев та чагарників, рослин які набули товарно-грошової форми, а також сухостійного лісу;

- з'ясування сутності юридично невизначеного поняття та розміру «істотної шкоди», як суспільно-небезпечного наслідку вчинення такого злочину;

– тлумачення змісту поняття «порубка лісу», зокрема в частині охоплення нею не лише дій з відокремлення дерева або чагарника від кореня, а й дій, пов'язаних з пошкодженням деревостанів до стану припинення їх росту;

– розмежування незаконних порубок лісу, відповідальність за які передбачена ст. 246 КК України та ст. 65 КУпАП.

Тому, при описі можливих шляхів вирішення окреслених проблем правозастосування ми зупинимося лише на дискусійних і спірних питаннях, які спричиняють найбільші труднощі при кваліфікації таких діянь та впливають на побудову методики їх розслідування загалом, й криміналістичної характеристики зокрема.

Так, юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу є стаття 246 КК України. У числі елементів її складу можна виокремити:

1) безпосередній *об'єкт* злочину (включаючи його *предмет* у вигляді дерев та чагарників):

– *основний* – установлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як елементу навколишнього природного середовища;

– *додаткові* – порядок ведення лісового господарства та відносини власності;

2) дві альтернативні форми *об'єктивної сторони*, які характеризуються:

– *діянням* у виді незаконної порубки дерев і чагарників; *наслідками* у виді заподіяної істотної шкоди; *причинним зв'язком* між діянням і наслідком та *місцем* вчинення злочину – ліси, захисні та інші лісові насадження (матеріальний склад злочину);

– *діянням* у виді незаконної порубки дерев і чагарників та *місцем* вчинення злочину – заповідники або території та об'єкти природно-заповідного фонду, інші особливо охоронювані ліси (формальний склад злочину);

- 3) *суб'єкт злочину* – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку;
- 4) *суб'єктивна сторона злочину* – умисна форма вини [49, с. 22–23].

За конструкцією диспозиція ст. 246 КК України є бланкетною, що зумовлює складність її застосування на практиці та необхідність звернення до положень нормативно-правових актів у сфері регулювання лісових правовідносин в кожному випадку її застосування. Сьогодні ринок деревини налічує 44 регуляторних акти (мова йде про спеціальне регулювання в рамках ринку деревини, без врахування актів загального регулювання), серед яких 12 законів України (в тому числі Лісовий кодекс України, Податковий кодекс України та Митний кодекс України), 10 актів центральних органів виконавчої влади та 22 регуляторні акти Кабінету Міністрів України. За твердженням експертів, 10 з цих регуляторних актів є неактуальними (за критеріями часткової та повної невідповідності законодавству, а також втрати чинності підстави їх прийняття), 6 незаконними (через відсутність підстав для їх прийняття), а норми 6 діючих актів 90-х років в більшості випадків є недієвими та неактуальними і потребують внесення змін або визнання такими, що втратили чинність [37, с. 19].

На практиці, також, гостро постає проблема відмежування незаконної порубки лісу як злочину (ст. 246 КК України) від суміжного адміністративного проступку – незаконної порубки та пошкодження дерев і чагарників (ст. 65 КУпАП). Маємо констатувати, що на сьогодні це потужний корупційний ризик, який полягає в можливості правоохоронних органів та суду за однакових фактичних обставин кваліфікувати незаконну порубку лісу і як злочин, і як адміністративний проступок. Вказане певним чином покриває порушення як з боку лісової охорони, так і з боку працівників правоохоронних органів. Перші за наявності очевидних ознак злочину іноді не направляють зібрані адміністративні матеріали за фактами самовільних порубок до компетентних правоохоронних органів для початку досудового розслідування, безпідставно накладаючи на злочинців адміністративні стягнення. Обґрунтовується це тим, що лісова охорона має повноваження

самостійно визначати ознаки адміністративного проступку [150, с. 31]. З іншого боку, працівники правоохоронних органів нерідко виносять постанови про закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку із відсутністю складу кримінального правопорушення у випадках, коли суми завданої шкоди перевищують 20 тис. грн. Правовою мотивацією цього є відсутність у законі чіткого розміру «істотності» шкоди, завданої незаконними порубками [149].

Зазначений чинник також породжує «зручну» лазівку для несумлінних правозастосувачів і заможних «лісокористувачів», а тому потребує законодавчого усунення [49, с. 263].

Відзначимо, що категорія «істотна шкода», як суспільно-небезпечний наслідок незаконної порубки лісу, є оцінним поняттям, зміст якого законодавець не розкриває ані в КК України, ані в будь-якому іншому нормативно-правовому акті. Внаслідок вільного тлумачення цього поняття на практиці «істотна шкода» обчислюється лише на підставі завданої майнової шкоди, розмір якої не є усталеним. Як зазначає О. В. Сторчоус, такий розмір майнової шкоди у середньому складає 7–10 тис. грн. [150, с. 50].

Ми вважаємо, що при встановленні істотної шкоди, завданої внаслідок незаконної порубки лісу, цей підхід є невиправданим та підтримуємо позиції тих науковців, які пропонують підходити до вирішення цього питання комплексно та враховувати кількісні і вартісні критерії, а також й інші обставини [3, с. 81–82; 49, с. 27], оскільки не можна розглядати ліс лише як джерело деревини, він є складною, багаторівневою та багатофункціональною системою [150, с. 45].

Так, В. В. Локтіонова істотність шкоди при незаконній порубці дерев і чагарників пропонує визначати з урахуванням таких критеріїв, як: кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їхньої породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір виділених витрат (наприклад, на засадження території новими рослинами) [93, с. 173–178]. У свою чергу О. О. Дудоров вважає, що шкода визнається істотною, зокрема тоді, коли були знищені певні види дерев

у тій чи іншій місцевості, погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні та інші екологічні властивості лісу, виникли труднощі із залісненням у певній місцевості, знизилась якість атмосферного повітря, змінилися ландшафт місцевості, русло річки, сталась ерозія ґрунту [61, с. 454]. На думку В. К. Матвійчука істотну шкоду складають випадки порубки деревостанів на значній лісосічній ділянці, у великій кількості, втрати лісом водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних функцій, великої кількості зрубаного лісу, значної екологічної цінності деревостану, знищення місць знаходження диких тварин, великої шкоди лісовому господарству [96, с. 96].

На підставі викладеного вважаємо, що при вирішенні питання істотності шкоди, завданої внаслідок незаконної порубки лісу, в кожному конкретному випадку слід виходити з вартості, кількості та екологічної цінності незаконно зрубаних дерев, а також ураховувати розмір шкоди, який завдано довкіллю. Встановлення таких ознак є неможливим без проведення цілої низки судових експертиз.

Крім того, у випадках не настання внаслідок незаконної порубки дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях істотної шкоди (*перша форма об'єктивної сторони злочину*), особа, залежно від обставин, буде притягнута до адміністративної відповідальності на підставі статей 64, 65, 65-1 або 66 КУпАП. Натомість, для незаконної порубки дерев і чагарників у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах (*друга форма об'єктивної сторони злочину*) встановлення наявності або відсутності заподіяної істотної шкоди не вимагається, оскільки цей склад злочину є формальним.

Певний вплив на формування криміналістичної характеристики та методики розслідування незаконної порубки лісу здійснює криміналістична класифікація цих протиправних діянь, яка, на думку В. А. Журавля, полягає в упорядкуванні злочинів за їх криміналістично значущими ознаками [56, с. 162].

Експертами «Грінпіс» виділяються три основні типи незаконних порубок. До *першого типу* відносяться самовільні порубки, здійснювані громадянами для власних потреб (опалювання житла, заготівлі будівельних матеріалів для незначних будівництв чи поточного ремонту тощо). *Другий тип* об'єднує самовільні порубки, здійснювані громадянами та підприємцями для продажу або переробки заготовленої деревини, так зване вирубування з метою отримання доходу. *Третій тип* охоплює порубки, які здійснюються на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями діючих правил, що призводять до утворення надлишків деревини [181].

Подібну позицію висловлює О. В. Сторчоус, який, залежно від суб'єктного складу правопорушення, усі незаконні порубки лісу умовно поділяє на дві групи:

1) самовільні порубки (порубки, вчинені без спеціального дозволу), серед яких:

- самовільні побутові порубки;
- самовільні комерційні порубки;

2) «недозволені» порубки (вчинені на підставі спеціального дозволу, під час яких були допущені значні порушення), до яких належать порубки:

- не тих дерев, що визначені у дозволі (в тому числі тих порід або дерев, які взагалі заборонено вирубувати);
- не на площах, що вказані у дозволі (поза межами відведених під порубку ділянок);
- не в тій кількості (понад ліміт), що вказана у дозволі;
- не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення встановлених дозволом строків) [150, с. 19–16].

На підставі викладеного, з урахуванням наведених позицій науковців та результатів проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, усі незаконні порубки лісу, в залежності від наявності/відсутності спеціального дозволу та мети вчинення порубки, ми пропонуємо поділити на:

1) побутові (36,5 %) – незаконні порубки лісу, які здійснюються місцевим населенням для задоволення власних потреб (опалювання, будівництво, продаж на дрова);

2) комерційні (54,8 %) – незаконні порубки лісу у великих розмірах, які здійснюються групами осіб з метою його подальшої реалізації;

3) «сірі» (8,7 %) – незаконні порубки лісу, які здійснюються на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями чинних правил лісозаготівлі.

Така класифікація різновидів незаконної порубки лісу має велика прикладне значення для методики розслідування цих злочинів, оскільки суттєво впливає не лише на наповнення змісту їх криміналістичної характеристики, а й позначається на організаційно-тактичних засадах їх розслідування. Отже, вважаємо її цілком прийнятною для потреб нашого дослідження.

Питання, пов'язані з виокремленням структурних елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу, раніше вже розглядалися у фаховій літературі. Так, В. А. Бельков пропонує включити до такої характеристики відомості щодо: способу вчинення незаконної порубки, особи злочинця, обстановки вчинення злочину [5]. Аналогічну точку зору має й М. О. Васильєва [13, с. 18]. На думку Є. С. Дубоносова та О. А. Петрухіної до числа елементів такої характеристики повинні входити відомості про: спосіб вчинення злочину; предмет злочину; місце та час вчинення злочину; знаряддя та засоби злочину; особу злочинця [48]. Вихідну інформацію; дані про місце і час здійснення незаконної порубки дерев і кущів; дані про способи приготування, вчинення та приховування незаконної порубки; відомості про предмет злочинного посягання; типові сліди й інші матеріальні наслідки незаконних порубок; відомості про типові особистісні властивості злочинців; коло основних обставин, що підлягають встановленню, до системи криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу та чагарників пропонує включати С. В. Унжакова, позначаючи їх, як найбільш стійкі та

повторювані [160, с. 12]. Щоправда, згодом авторка звузила цей перелік до обстановки вчинення злочину, способів вчинення злочину, особи злочинця, типових слідів та інших матеріальних наслідків незаконних порубок, предмету злочинного посягання та механізму злочину [161, с. 47–48]. В свою чергу І. А. Фоміна до складу такої характеристики запропонувала включити: предмет злочинного посягання; обстановку вчинення незаконних порубок; сліди злочину; способи вчинення злочину та механізм злочинного посягання; особу злочинця; мотивацію злочинної поведінки [167, с. 176–177]. Н. І. Єфимова формує елементний склад зазначеної криміналістичної характеристики виходячи з: безпосереднього предмету злочину; типової вихідної інформації; обстановки та обставин злочину; способу приготування, вчинення та приховування злочину; характеристики особи злочинця; мотивів та мети вчиненого злочину [52, с. 95].

Наведені позиції науковців не позбавлені певних недоліків та свідчать про дискусійність переліку елементів, які входять до системи криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. Так, окремі автори без належної аргументації ігнорують відомості про обстановку та слідову картину злочину. Дискусійним також є включення до такої характеристики вихідної інформації про подію злочину, оскільки вона здебільшого характеризує стан справ, обстановку, яка складається на певний момент розслідування, тобто описує процес розслідування, а не процес вчинення злочину. Необґрунтованим розширенням елементного складу криміналістичної характеристики слід визнати й виокремлення (в якості самостійних елементів) відомостей про місце та час вчинення злочину, а також мотивів та мети вчиненого злочину, які, за нашим переконанням, повинні розглядатися, відповідно, в рамках обстановки злочину та відомостей про особу злочинця.

Також, спірним видається не включення до криміналістичної характеристики відомостей щодо механізму слідоутворення, що, зокрема, обґрунтовується «поглинанням» цього елемента способом вчинення злочину.

Враховуючи те, що процеси утворення слідів нерідко протікають самостійно вважаємо неприйнятним пов'язувати типові сліди лише зі способом вчинення злочину, хоча слід визнати його визначальну роль в їх формуванні. Тому ми переконані, що механізму слідоутворення доцільно приділити окрему увагу під час розробки відповідної криміналістичної характеристики.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє запропонувати власний перелік елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу, до яких слід віднести криміналістично значущі відомості про: предмет злочинного посягання; обстановку злочину; способи готування, вчинення та приховування злочину; слідову картину; осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу.

Обґрунтованість запропонованого переліку підтверджується й результатами проведеного нами анкетування слідчих Національної поліції України. Зокрема, щодо доцільності включення до структури криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу відомостей про: предмет злочинного посягання позитивно висловились 94,2 % опитаних слідчих, обстановку злочину – 91,2 %; способи готування, вчинення та приховування злочину – 98,6 %; слідову картину – 97,4 %; осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу – 100 %.

1.2. Предмет злочинного посягання та обстановка злочину

Базовим елементом криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу є предмет злочинного посягання. В доктрині кримінального права предметом злочину прийнято вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [82, с. 100].

Предмету злочинного посягання, як елементу криміналістичної характеристики злочину, увагу в свої наукових працях приділяли такі вчені, як В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, С. О. Книженко,

В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, А. П. Шеремет та інші. Втім, проблема визначення типових ознак предмету посягання незаконної порубки лісу на сьогодні лишається недостатньо дослідженою та вельми актуальною.

На думку М. В. Салтевського «предмет посягання – це найрізноманітніші фізичні об'єкти (речі і предмети) органічного і неорганічного походження, що є матеріальним вираженням суспільних відносин» [137, с. 420]. При вирішенні питання щодо включення предмету злочинного посягання до елементного складу криміналістичної характеристики певного виду злочинів важливо прослідкувати його значення для процесу розслідування відповідних суспільно-небезпечних діянь.

Криміналістична значущість предмета злочинного посягання обумовлена тим, що вплив злочинця на таку річ супроводжується утворенням комплексу слідів: на місці вчинення злочину, безпосередньо на предметі та його частинах, у місцях його подальшого перебування, приховування чи реалізації, на знаряддях і засобах злочину, а також на тілі або одязі злочинця. Характеристика предмета злочинного посягання також важлива для установлення злочинця у випадках: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення і можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна робити висновок про специфічну мету злочину; 5) коли до предмету посягання має доступ обмежене і визначене коло осіб [176, с. 343].

Перш за все відзначимо, що порубці піддаються відповідні дерева та чагарники, а не ліс, як ресурс. Відтак, предметом злочину, визначеним ст. 246 КК України, є *дерева* та *чагарники*, які зростають у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, в заповідниках або на територіях і об'єктах ПЗФ.

Враховуючи те, що на предмет злочину прямо вказано у диспозиції цієї норми, маємо констатувати, що він є обов'язковою ознакою складу злочину.

Дерева – це багаторічні рослини з чітко вираженим твердим стовбуром з гілками, які утворюють крону. Вони відіграють вирішальну роль у формуванні лісових біоценозів, становлять основу ландшафту в лісових зонах [100, с. 768].

Чагарники – це багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стеблина чітко виражена лише в перший рік життя), із деревоподібними гілками, які починають рости з поверхні ґрунту [100, с. 768–769]. Чагарники є невід'ємним компонентом лісу, а інколи утворюють і сам ліс (ліщинові ліси, гаї тощо). Вони мають такі ж корисні властивості й благотворно впливають на життя людей, як і дерева.

Водночас, як свідчить слідча практика, помилки у встановленні предмету злочинного посягання є досить поширеними. Здебільшого вони знаходяться у площині визнання/невизнання предметом цього виду злочинів *сухостійного лісу*.

В юридичній літературі існують дві протилежні позиції вчених щодо вирішення цієї проблеми. Прихильники першої зазначають, що сухостійні дерева втрачають більшу частину біологічних функцій і не чинять будь-якого впливу на природні фактори, нерідко стають навіть шкідливими, бо сприяють поширенню різноманітних лісових хвороб, шкідників, небезпечні в пожежному відношенні, заважають виростанню продуктивного лісу тощо, а тому не повинні визнаватись предметом незаконної порубки лісу. Стверджується, що предметом цього злочину є дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій, тобто сиророслий ліс [2, с. 561; 141, с. 71–75].

Інша точка зору з цього питання зводиться до того, що предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є природний стан лісу, тобто дерева й чагарники на корені (пні) – як сиророслі, так і сухостійні, адже ліс – це певна біологічна єдність. До того ж, поняття порубки сухостою збігається з

поняттям порубки сиророслого лісу, а сухостійні дерева, як і дерева, пошкоджені хворобами чи заражені шкідниками, підлягають санітарній рубці не довільно, а в порядку, встановленому лісовим законодавством [94, с. 32; 98, с. 84].

Проведений нами аналіз позицій науковців та матеріалів кримінальних проваджень дозволяє стверджувати, що сухостійний ліс не можна визнавати предметом вказаного злочину, адже здебільшого вирубування сухостою в лісах з екологічної точки зору має позитивний вплив на стан живих лісових культур. Відтак, порубка засохлих і хворих деревостанів, які поряд із сиророслими рослинами є елементом лісу як біологічної єдності, з урахуванням конкретних обставин, може розглядатись як малозначне діяння, позбавлене суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11 КК України) [49, с. 57–58; 61, с. 442;]. Однак зазначимо, що це питання потребує належного вирішення, насамперед шляхом зміни відповідної кримінально-правової норми.

Ми цілком поділяємо позицію О. О. Дудорова, Є. О. Письменського та О. В. Сторчоуса про те, що не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, трава, очерет, пеньки, а також хмиз – мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніголам, трусок, утворений внаслідок природного відмирання дерев тощо) [49, с. 55–57; 149]. Також не можуть розглядатись як предмет злочину, передбаченого ст. 246 КК України, штучно вирощені зелені насадження, які не входять до лісового фонду [49, с. 150], зокрема дерева та чагарники: у зелених зонах міст і промислових центрів, парках і скверах, садах і розсадниках, насадження вздовж вулиць, шляхів, річок, водойм [115, с. 184–185]; на сільськогосподарських угіддях [149].

Для наявності складу злочину також важливо, щоб дерева та чагарники, як представники флори (природного і штучного походження), знаходились на пні (не були відділені від кореня), а також не набули товарно-грошової форми, тобто статусу майна [100, с. 769]. У випадку заволодіння особами заготовленим чи складованим лісом, вчинення незаконної порубки дерев і

чагарників у розсадниках, ботанічних і зоологічних садах, квітникарських господарствах, а також інша незаконна порубка поза межами лісового фонду України за наявності підстав утворюють склад відповідного злочину проти власності або самоправства [49, с. 53; 100, с. 769]. На цю обставину, наголошується й у п. 9 постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» [1276].

Проведений нами аналіз матеріалів слідчої та судової практики показав, що в якості предметів злочинного посягання у 97,7 % виступали дерева, зокрема хвойних (25,2 %) та листяних (72,5 %) порід. У решті випадків – 2,3 % предметом злочинного посягання виступали чагарники (зокрема тис, дерен). Серед хвойних порід дерев безпосередніми предметами злочинного посягання виступали: сосна (41,7 %), смерека (39,3 %), ялина (17,4 %), інші – 1,6 % (зокрема модрина), а серед листяних – акація (22,7 %), дуб (21,1 %), клен/явір (9,7 %), бук (9,6 %), ясен (7,2 %), граб (5,1 %), вільха (4,2 %), в'яз (4,2 %), береза (3,5 %), інші – 12,7 % (зокрема берест, осика, горіх, тополя, липа, верба, гледичія, черешня та ін.). Дані відомості кореспондують з наведеною О. В. Одерієм статистикою, відповідно до якої одними з найбільш розповсюджених предметів незаконних порубок є сосна, ялина, дуб тощо [102, с. 131].

Безпосередньо дерево складається з кореневої системи, стовбура й крони. Основною метою злочинців є заволодіння стовбуром, який отримується після відокремлення надземної частини рослини від кореневої системи, очищення стовбура від гілля та відрізання верхівки. Враховуючи, що стовбур характеризується збіжністю, тобто зменшенням діаметра відземка до верхівки, злочинці забирають лише комлеву та серединну частини деревини, так зване «м'ясо» деревини – найбільш продуктивну її частину.

Для комерційної порубки характерним є вирубування значної кількості цінних, зрілих порід деревини, яка не має значних вад та при належній обробці дозволяє отримати якісну лісопродукцію, а також використовується у

меблевій, будівельній та целюлозно-паперовій промисловості (дуб, бук, явір, модрина).

При заготівлі сортиментів дії злочинців спрямовані на отримання кругляка (пиловника). Сама технологія його виробництва досить проста – спилювання дерева, випилювання сучків і гілок та транспортування його стовбура до покупця. Дана деревина не схильна до гниття та інших негативних процесів і може зберігатися на відкритому повітрі досить довго – до 2-3 місяців, залежно від породи й кліматичних умов.

Обрання злочинцями дерев хвойних порід пояснюється їх більшою (порівняно з листяними породами) міцністю, біостійкістю, та більш правильною формою стовбура з меншою кількістю дефектів.

Здійснюючи незаконну порубку лісу злочинці орієнтуються також і на об'єм їх стволів. Окрім того, перевага при порубці надається деревині із прямим стовбуром, або дещо закрученим праворуч, тому що після рубки подальше скручування деревини «зупиняється».

Важливе місце у криміналістичній характеристиці незаконної порубки лісу посідає *обстановка злочину*. Виступаючи об'єктивним фактором зовнішнього середовища, вона детермінує умисел злочинця, а також впливає на обрання ним способу, знарядь та засобів вчинення злочину. Аналіз обстановки злочину може дозволити слідчому отримати інформацію про обставини й умови, що безпосередньо передували злочину, а також про те, що конкретно в обстановці сприяло або перешкоджало вчиненню злочину.

Проведений нами аналіз позицій науковців та матеріалів слідчої практики розслідування незаконної порубки лісу дозволяє виділити в структурі їх обстановки такі елементи: просторово-часові (місце, час); природно-кліматичні (метеорологічні); виробничі (які пов'язані із процесами легальної заготівлі деревини та охороною лісів). Розглянемо їх детальніше.

Місце вчинення незаконної порубки лісу є однією із найважливіших складових обстановки злочину і тісно пов'язане з іншими елементами криміналістичної характеристики даного різновиду злочинів. Воно обирається

не випадково, а під впливом різних чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру.

Місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є ліс, захисні та інші лісові насадження (*перша форма об'єктивної сторони*); заповідники або території та об'єкти ПЗФ, а також інші особливо охоронювані ліси (*друга форма об'єктивної сторони*).

Відповідно до ст. 1 Лісового кодексу України «ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище» [92].

Ст. 4 Лісового кодексу України визначає, що до лісового фонду належать лісові ділянки, зокрема, захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га, а зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів, та окремі дерева чи групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках – не належать [92]. З цього приводу О. В. Сторчоус зауважує, що в Україні не може існувати «безхазяйних лісів», тобто лісів, які не мають власника, оскільки на підставі ст. 8 Лісового кодексу України такі насадження відноситимуться до державної власності. Тому їх вирубування має проводитись у загальному порядку, передбаченому лісовим законодавством [150, с. 26].

Зазначеним кодексом також визначено, що ліси України за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії: 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції); 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції); 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні,

естетичні, наукові функції тощо); 4) експлуатаційні ліси [92]. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» встановлені єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування [120], тому ми не вбачаємо потреби у їх детальному відтворенні в межах нашого дослідження.

Захисні лісові насадження – лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема: 1) лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів); 2) лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; 3) лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси), які виділяються за нормативами; 4) лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку; 5) лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги; 6) лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами; 7) інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають вище зазначених ознак, розташовані: на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси); серед безлісної місцевості та мають площу до 100 гектарів [120].

Лісові насадження – це захисні та інші штучні насадження дерев і чагарників, які в сукупності набувають корисних властивостей дикоростучих лісів. До лісових насаджень відносять ліси населених пунктів, лісопаркові частини лісів зелених зон та ін. [83, с. 439].

Ліси в Україні можуть перебувати у межах *територій (входити до об'єктів) ПЗФ, а також заповідників*. Преамбула закону України «Про природно-заповідний фонд України» визначає, що *природно-заповідний фонд* становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища [125]. Відповідно до ст. 3 цього Закону до природно-заповідного фонду України належать: *природні території та об'єкти* – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; *штучно створені об'єкти* – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [125].

Іншими особливо охоронюваними лісами, з урахуванням закріпленої в ст. 246 КК України диференціації відповідальності і положень лісового законодавства, є підстави вважати, зокрема, ліси, що мають наукове чи історичне значення (розташовані на території історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів тощо), ліси генетичних резерватів, що виділені у встановленому порядку за своїми типовими фітоценотичними, лісівничими та лісорослинними показниками для певного району з метою збереження цінних частин популяції виду, підвиду, екотипу лісової породи, а також субальпійські деревні і чагарникові угруповання (розташовані у межах відкритої гірської місцевості – полонин, яйл), угруповання субальпійського поясу [49, с. 96; 100, с. 769].

Межі лісових ділянок, визначених для віднесення до однієї з перелічених категорій, проводяться за природними межами, кварталними просіками, лініями зв'язку й електромереж та іншими чітко визначеними на місцевості розмежувальними лініями [92; 100, с. 769]. Для інформування населення та природокористувачів про межі заповідних об'єктів, категорію їх заповідання та основні відомості про режим і правила поведінки на природоохоронних територіях, використовуються інформаційні й охоронні знаки цих об'єктів. Головним завданням встановлення таких знаків є забезпечення інформованості та природоохоронне виховання населення, підвищення ефективності роботи природоохоронних установ та організацій. До основних вимог, що ставляться перед системою знаків відносяться: *інформативність* (дозволяє попередити природокористувача про наявність, категорію та межі природно-заповідних об'єктів, їх підпорядкування. Найбільше інформативне навантаження несуть інформаційні щити, на яких в картографічній та текстовій формі подається максимум відомостей про об'єкт. Інформативність знаків забезпечується також правильним вибором місця їх встановлення); *наочність* (вони повинні розміщуватись в місцях найбільш можливої появи відвідувачів, бути помітними на місцевості та певною мірою контрастними за кольором і формою); *одноманітність* (дозволяє виділити і розуміти їх зміст у різних регіонах країни); *логічність розміщення на місцевості* (знаки мають розміщуватися там, де вони принесуть найбільше користі) та ін. [118].

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що безпосередніми місцями вчинення незаконних порубок лісу виступали ліси (44,8 %), особливо охоронювані ліси (28,9 %) та полезахисні смуги (26,3 %).

Як вбачається з наведеного у більшості випадків місцем незаконної порубки є ліс, із характерними для нього властивостями – наявністю великої сукупності лісової рослинності, органічним зв'язком рослинності із землею, зімкнутістю крон (верхівок) дерев [106, с. 187].

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень, також показав, що безпосередня ділянка місцевості для здійснення незаконної порубки лісу, має такі характерні особливості:

1) вона дещо віддалена від проїзних трас для уникнення виявлення факту вчинення незаконної порубки;

2) розташовується у безпосередній близькості від придатних для проходження транспорту ділянок місцевості задля забезпечення можливості вивезення деревини;

3) на ділянці мають рости необхідні дерева (цінних або затребуваних на ринку порід), причому обрана злочинцями порода повинна бути панівною на ділянці, вирізнятися високою щільністю росту, а за віком бути досягаючою або стиглою;

4) ділянка повинна мати стійкий ґрунт;

5) мають бути відсутні постійні перевірки ділянки зі сторони контролюючих та правоохоронних органів.

Місце вчинення незаконної порубки лісу також залежить від віддаленості населених пунктів та проїзних трас, рельєфу місцевості. Так, найчастіше, незаконні порубки здійснюються у середньому на відстані близько шести кілометрів від меж населених пунктів (сіл, селищ), та на відстані півтора кілометри від узбіччя проїзних трас; за пагорбами (відносно проїзної частини), або в улоговині між пагорбами (це обумовлено тим, що природні утворення виступають бар'єрами для звуку від роботи бензопил та механізмів, значно їх понижуючи) [106, с. 245].

За порами року незаконні порубки здійснювалися навесні (19,5 %), влітку (16,9 %), восени (26,1 %) та взимку (37,5 %). Загалом у січні було вчинено 10,5 % усіх рубок, у лютому – 10,9 %, у березні – 12,7 %, у листопаді – 14,4 %, у грудні – 16,6 %, решта відсотків майже рівномірно розподілена за іншими місяцями (від 2,2 % у квітні, до 8,3 % у серпні).

Отже, проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що незаконні порубки здійснюються переважно з пізньої осені й до ранньої

весни (листопад-березень). Цей час є найбільш сприятливим для порубки лісу, у зв'язку з: його збігом з часом вивезення легально заготовленої деревини (заготівля деревини здійснюється протягом року, на який лісосіка призначена для рубки, а вивезення – з 1 січня року рубки і до 1 квітня наступного року [116]); природніми процесами, що відбуваються всередині дерева (вони роблять дерево більш стійким та міцним); мерзлістю ґрунту, що підвищує прохідні можливості автомобілів по лісовому бездоріжжю.

Отримані нами відомості дозволяють віднести незаконні порубки лісу до числа «сезонних злочинів». Так, максимальна кількість незаконних порубок припадає на пізню осінь-зиму, та різко скорочується у весняний період, а в літку такі випадки носять поодинокий характер. На цю обставину вказують також і М. О. Васильєва та С. А. Рузметов [13, с. 61; 131, с. 22]. Взимку злочинці також використовують підвищену прохідність доріг у зв'язку із заледенінням річок, ставків тощо для доступу до ділянок лісу, недоступних для проїзду вантажним транспортом улітку. Це значно розширює площу лісу, де може здійснюватися порубка [13, с. 60].

Протягом доби порубки були вчинені вдень – 48,9 % вивчених матеріалів кримінальних проваджень (з 12:00 год до 18:00 год), ввечері – 26,4 % (з 18:00 год до 00:00 год), вранці – 19,1 % (з 06:00 год до 12:00 год), вночі – 5,6 % (з 00:00 год до 06:00 год). Це обумовлено небезпечністю робіт, наявністю шуму від роботи бензопили або транспортного засобу, а також тим фактором, що легальні заготовлювачі лісу, зазвичай, не заготовлюють деревину вночі.

Однією з особливостей вчинення таких злочинів є відсутність розподілення злочинних дій у часі (76,6 %). У решті випадків – порубка проводилася в день, а вивезення незаконно добутою деревини здійснювалося вночі (11,4 %), або вранці наступної доби (9,9 %).

З урахуванням характеру рослинності та типу ґрунту О. О. Врублевська та Г. П. Катеруша виділяють три основні природно-кліматичні (ландшафтні) зони України: Полісся, Лісостеп і Степ. Крім названих, науковці виділяють

гірські масиви – Українські Карпати та Кримські гори, які відрізняються своєрідним ґрунтово-рослинним покривом з вертикальною поясністю [31, с. 67].

Сьогодні українські ліси сформовані понад 30 видами порід дерев, серед яких преваюють сосна – 34,6 %, дуб – 27,5 %, бук – 8,9 %, ялина – 7,3 %, береза – 5,7 %, вільха – 4,4 %, ясен – 2,4 %, граб – 1,4 %, ялиця – 1,6 %, інші породи – 6,2 %. Хвойні насадження займають 42,0 % площі лісів, а твердолистяні насадження – 43,0 % лісів. Ліси на території України розташовані дуже не рівномірно. Так, якщо у Карпатському регіоні лісистість становить 42,0 %, на Поліссі – 26,8 %, то у Лісостепу – 13,9 %, у Криму – 10,4 %, а у Степу – 5,3 % [91; 169, с. 29]. Як вбачається з наведеного, ліси переважно розташовані в Поліссі та в Українських Карпатах.

Враховуючи те, що породний склад лісів Карпат представлений переважно породами ялини, смереки, буку, дубу, ялиці, явору, а Полісся – сосни, берези, вільхи, дубу, ялини та грабу, злочинні дії здебільшого спрямовані на вирубування саме цих порід. Відтак, можна прослідкувати чіткий зв'язок між місцем вчинення злочину та предметом злочинного посягання незаконної порубки лісу.

Результати опрацювання матеріалів кримінальних проваджень показали, що 47,4 % незаконних порубок було вчинено в Поліссі та Українських Карпатах, 28,9 % в Степовій природно-кліматичній зоні, 23,7 % в Лісостепу.

В залежності від природно-кліматичної зони місцевості вчинення незаконної порубки різниться характер суспільно-небезпечних наслідків таких злочинів. На територіях з низьким рівнем лісистості (Степ України) незаконній рубці найчастіше піддаються штучні насадження, зокрема захисні ліси. Такі діяння унебезпечують підохоронні об'єкти, а відтак розширюють категорії суспільно небезпечних наслідків злочину.

Наприклад, як відзначає О. М. Павлішина, захисні смуги лісів уздовж залізничних магістралей призначені для їхнього захисту від сніжних і піщаних занесень, селів, лавин, обвалів, осипів, ерозії і дефляції, а також для зниження

рівня шуму, виконання санітарно-гігієнічних і естетичних функцій, огороження рухомого транспорту від несприятливих аеродинамічних дій. Лісові насадження в умовах роботи залізничного транспорту захищають земляне полотно та цивільні споруди від негативного впливу водних потоків, закріплюють ґрунти, прикривають лінії зв'язку, системи автоблокування руху та сповіщення про розрив залізничної колії від впливу вітру та інтенсивного утворення льоду тощо [103, с. 99]. В обвинувальних вироках суди формулюють вид такої шкоди, як «погіршення природного складу, якості захисних, водоохоронних й інших екологічних властивостей лісу» [25]. У вироках також вказується на конкретну загрозу, що завдається підохоронному об'єкту: «...що призвело до погіршення його <лісу> захисних властивостей, а саме захисту земляного полотна від ерозії ґрунтів, колії від занесення снігом і ґрунтом під час хуртовин і вітрових стихій, лінії електропостачання та зв'язку від вітру, та спричинило збитки...» [22].

Порубки у високогір'ї та на верхній межі лісу в Карпатах, за даними О. Климишина, призвели до дегресивної трансформації корінного рослинного покриву, відчутного послаблення його відновлюваних функцій, зниження верхньої межі лісу, подекуди на 300-400 м по вертикалі. Такі зміни виникають на ділянках, де беруть початок паводкові потоки, відбуваються значні переміщення повітряних мас, що викликає вітровали в експлуатаційних лісах, снігові лавини, селі та інші стихійні явища, які загрожують здоров'ю та життю людей, наносять значні збитки господарському комплексу [64, с. 28-29]. Спалювання та вирубування лісів на Поліссі зумовлює не тільки виникнення великих безлісних просторів, а й розвіювання пісків, пониження рельєфу заболочення, що призводить, у свою чергу, до зміни гідрологічного режиму території [154, с. 44].

Щодо виробничих факторів обстановки вчинення незаконної порубки лісу, то відсутність законної лісозаготівлі на відповідній території, так само як і відсутність постійного нагляду уповноважених осіб за такою ділянкою часто стають підставою її обрання злочинцями. У вироках судді окремо

посилаються на відсутність візуального спостереження службових осіб за ділянкою порубки [20], відсутність осіб, які б могли завадити вчиненню кримінального правопорушення [23; 24] як на підставі вибору злочинцями відповідних ділянок.

Незаконна порубка лісу також може здійснюватися поряд із законною лісозаготівлею. В таких випадках співучасниками злочину виступають службові особи лісогосподарств чи контролюючих органів, а незаконна порубка маскується під легальні лісозаготівельні роботи [19].

1.3. Способи та сліди готування, вчинення й приховування злочину

У криміналістичній літературі спосіб вчинення злочину визначається як система взаємозв'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною черговістю, із використанням різноманітних знарядь та засобів й спрямовані на досягнення цілі злочину [38, с. 38]. Значення вивчення способів вчинення злочину для оптимізації процесу його розслідування важко переоцінити. Даний елемент криміналістичної характеристики може допомогти висунути версії про особу злочинця, засоби та знаряддя злочину, його сліди тощо.

Значний внесок у дослідження способів вчинення злочину здійснили В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гора, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, С. М. Зав'ялов, Г. Г. Зуйков, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. В. Салтевський, В. В. Семенов, Р. Л. Степанюк, В. М. Стратонов, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші науковці. Проте, специфіка способів незаконної порубки лісу в криміналістичній літературі залишається недослідженою.

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє зробити висновок про те, що способи вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є повноструктурними (включали підготовку – 98,7 %, вчинення – 100 % та приховування злочинів – 24,2 %), об'єднані єдиним

злочинним задумом та здійснюються шляхом довгочасної реалізації комплексу активних дій, з активним використанням різноманітних знарядь і засобів.

Підготовка до вчинення незаконної порубки лісу полягає у:

– *виборі часу, місця незаконної порубки, а також визначенні дерев для порубки (9,5 % випадків)*. Така діяльність залежить від мети злочинців та є різною в залежності від різновиду незаконної порубки, що нами було детально показано у попередньому підрозділі роботи;

– *підшукуванні та підготовці знарядь (100 %) та засобів злочину*, зокрема бензомоторних та ручних пил, сокир, спеціалізованого та іншого автотранспорту для трелювання, перевезення та навантаження незаконно добутої деревини (44 %), а також перевезення співучасників злочину (3 %). Практика свідчить, що механізований інструмент (бензопили) та автотранспорт злочинцями орендується на платній або безоплатній основі;

– *підборі співучасників злочину (29,3 %)*. Складність ланцюга операцій, з яких складається незаконна порубка лісу (звалювання, трелювання, навантаження та перевезення деревини), фактично унеможлиблює вчинення цього злочину одноосібно. Вказане обумовлює необхідність залучення до такої діяльності різного роду співучасників. Критеріями їх відбору виступають: надійність та працьовитість; відносно близьке проживання від місця здійснення незаконної порубки, знання навколишньої місцевості та доріг; володіння налагодженими каналами збуту незаконно добутої деревини; знайомство з працівниками лісового господарства, митниці та правоохоронних органів тощо. Деякі особливості підбору співучасників, у залежності від різновиду незаконної порубки лісу, будуть нами розглянуті далі, а решта – при характеристиці особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики, у наступному підрозділі роботи;

– *вирішенні питання про подальшу реалізацію незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію (6,5 %)*. Розв'язуючи питання щодо збуту деревини злочинці

обирають одну або декілька поширених схем: самостійний збут на внутрішньому або закордонному ринку, використання для цього посередників. Залежно від обраної схеми, злочинці готують (виготовляють, отримують) відповідний пакет документів, які, насамперед, забезпечать її перевезення та подальшу легалізацію. Для цього активно використовуються засоби комп'ютерної техніки, справжні чи підроблені печатки тощо.

Виходячи з диспозиції ст. 246 КК України *способом вчинення* цих кримінальних правопорушень є «незаконна порубка», яка може бути вчинена лише у формі дії.

Сучасне розуміння та тлумачення цієї дефініції є дискусійним серед наукової спільноти. Зокрема, висловлюється думка про те, що буквальне тлумачення поняття «порубка» не виправдано звужує зміст заборони, передбаченої ст. 246 КК України, оскільки вважає кримінально караною лише таку порубку лісу, яка полягає у відділенні дерев і чагарників від коренів незалежно від засобів і способів, які для цього використовуються [49, с. 62; 83, с. 439]. Як зазначає О. В. Сторчоус, такий підхід загалом відповідає лексичному значенню порубки, під якою зазвичай розуміється відокремлення сиророслого стовбура від землі будь-яким способом (спилування, зрубання, корчування тощо) [150, с. 18].

Інші дослідники вказують на більш широке тлумачення такої діяльності та вважають, що порубка лісу має охоплювати не тільки відокремлення дерева або чагарнику від кореня або викорчовування (видалення деревостану з корінням) чи викопування, а й їхнє пошкодження до стану припинення росту (наприклад, відокремлення основних гілок від стовбура, нанесення на стовбурі глибоких порізів) [41, с. 75–76; 49, с. 63]. Така позиція, зокрема, підкріплюється й положеннями відповідних нормативно-правових актів, якими передбачено обрахування розміру шкоди, що заподіяна лісу підприємствами, установами, організаціями не тільки незаконним вирубуванням, а й пошкодженням дерев та чагарників до ступеня припинення їх росту [92; 124].

Цілком поділяючи висловлену вище позицію щодо більш широкого розуміння поняття незаконної порубки, все ж вважаємо, що вказане питання повинен вирішити законодавець шляхом деталізації конструкції кримінально-правової норми.

Інший аспект проблематики «*незаконної порубки*» пов'язаний з тим, що кримінально-каранною є лише та порубка, яка вчинена *незаконно*. Зокрема Пленум Верховного Суду України зауважив, що незаконною є порубка, яка здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. Зокрема, визнається незаконною порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубку яких заборонено [1276].

Розглядаючи поняття незаконності порубок слід докладно зупинитися на їх *законних різновидах*, оскільки саме при їх проведенні можливе вчинення порубок, що здійснюються на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями правил лісозаготівлі (так звана «сіра» порубка). Так, ст. 65 Лісового кодексу України визначає, що використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. Відповідно до ч. 1 ст. 67 та ч. 1 ст. 70 даного Кодексу, у порядку спеціального використання може здійснюватися заготівля деревини, яка проводиться при використанні лісових ресурсів у порядку рубок головного користування, що проводяться в стиглих і перестійних деревостанах. Кодекс також визначає (ч. 8 ст. 70), що заготівля деревини в порядку проведення рубок головного користування, а також інших рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, проводиться власниками лісів і постійними лісокористувачами,

яким у встановленому порядку надано це право [116; 122]. Ст. 84 Кодексу вказує, що з метою поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей власники лісів та постійні лісокористувачі здійснюють лісогосподарські заходи (рубки догляду за лісом, санітарні рубки, лісовідновні рубки в деревостанах, що втрачають захисні, водоохоронні та інші корисні властивості, рубки, пов'язані з реконструкцією малоцінних молодняків і похідних деревостанів тощо) [92].

Положеннями Порядку спеціального використання лісових ресурсів конкретизовано умови та механізм спеціального використання лісових ресурсів, у тому числі заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування. Зокрема визначено, що рубки головного користування проводяться в захисних лісах, рекреаційно-оздоровчих лісах, лісах природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення в межах господарської зони національних природних і регіональних ландшафтних парків, а також заказниках. Залежно від категорії лісів, лісорослинних умов, біологічних особливостей деревних порід, типу лісу, складу і вікової структури деревостанів, наявності та стану підросту господарсько цінних порід, ступеня стійкості ґрунтів проти ерозії, стрімкості схилів та інших особливостей рубки поділяються на вибіркові, поступові, суцільні та комбіновані [116]. Правилами поліпшення якісного складу лісів визначаються основні вимоги до здійснення лісогосподарських заходів і встановлюється, що під час проведення рубок формування та оздоровлення лісів застосовуються рубки: догляду, санітарні, лісовідновні, переформування, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні [121]. Санітарні рубки поділяються на: вибіркові санітарні рубки; суцільні санітарні рубки; ліквідацію захаращеності; профілактику виникнення та поширення осередків шкідників і хвороб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хвороб лісу [123].

Лісовим кодексом України, Порядком спеціального використання лісових ресурсів та Правилами поліпшення якісного складу лісів заборонені

рубки головного користування на особливо захисних лісових ділянках (крім узлісь уздовж межі з безлісною місцевістю), а у пралісах, квазіпралісах, природних лісах заборонені навіть заготівля деревини, всі види рубок, у тому числі формування і оздоровлення лісів, та видалення захаращеності [92; 116; 121].

Спеціальним дозволом на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування є лісорубний квиток, який видається органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Втім, навіть його наявність не завжди вказує на законність вирубування дерев на певній ділянці. Окрім того, вирішуючи питання про законність порубки слід враховувати, що лісорубний квиток дозволяється оформляти протягом місяця від початку рубки (зокрема, рубки дерев, що загрожують падінням на лінії зв'язку, електромережі, інші інженерні споруди, або під час проведення аварійно-рятувальних робіт, розчищення судноплавних шляхів) [116].

Безпосередньо ж, способи вчинення незаконної порубки – це активні дії, спрямовані на повне відокремлення стовбуру дерева від кореневої системи. Вони можуть бути різноманітними – спилування (89,1 %), зрубівання (7,6 %), корчування або викопування (0,8 %) (з подальшим розпилом або розрубіванням дерева) тощо, а їх обрання злочинцями визначається виходячи з наявного злочинного досвіду, професійних навичок, породи деревини, обстановки, яка склалась на місці рубки, наявних знарядь та засобів для вчинення злочину тощо.

Способи вчинення незаконної порубки обумовлюються особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складаються із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають:

1) лісосічні роботи:

– *вибір конкретних дерев для порубки (99,5 %).* Безпосередньо перед звалюванням дерева звальщик оцінює його діаметр і нахил стовбура, форму

крони, наявність крупних сухих гілок та гнилі, силу та напрямок вітру, а також потрібний напрямок звалювання;

– *звалювання дерев (100 %)*. Це основна складна технологічна операція під час незаконної порубки, яка, переважно, здійснюється шляхом відокремлення стовбурної частини дерева від кореневої системи. Внаслідок звалювання над рівнем землі залишається пень. Нерідко, також, внаслідок непрофесіоналізму вальщика пошкоджуються розташовані поряд дерева.

Враховуючи небезпечність та складність здійснення такої діяльності, звалювання дерев відбувається ручним механізованим інструментом (бензомоторними пилами) і допоміжними засобами (звалювальною вилкою, звалювальними лопатками, сокирою, клинами та гідроклинами), та, здійснюється злочинцями у складі одного (78,2 %) або двох (21,8 %) звальщиків, які поступово переходять від дерева до дерева. На звалювання одного дерева в середньому витрачається 20-40 секунд.

Найбільшого розповсюдження (завдяки повній енергонезалежності) при незаконній валці дерев отримали бензинові моторні пили закордонного («Хускварна», «Штіль», «Урал-Електрон», «Тайга-214 Електрон») вітчизняного («Мотор-січ 270») виробництва. Безсумнівним лідером є універсальні бензопили «Хускварна», які вирізняються економічністю, зручним та вузьким корпусом, зниженим рівнем вібрації та шуму. Останнім часом, також, набуло поширення удосконалення злочинцями конструкції таких пил за рахунок їх обладнання саморобними глушниками звуку;

– *очищення дерев від гілок та кряжування стовбурів на сортименти (99,8 %)*. Після звалювання дерев проводиться зрубання, зпилювання або відламування гілок і вершин від стовбура (конкретний спосіб залежить від їх товщини та довжини). Внаслідок цієї операції злочинці отримують очищений та готовий до кряжування або транспортування стовбур.

Наступною складовою є розмічування та кряжування стовбуру, тобто його поперечне розпилювання на частини певної довжини для одержання лісоматеріалів (сортиментів).

Такі сортименти, в залежності від різновиду рубки, можуть бути довільної довжини, або відповідати вимогам державних стандартів (насамперед це свідчить про здійснення комерційної рубки). Рациональність розмічення та кряжування стовбуру дозволяє отримати високоякісні сортименти деревини, що, також, вказує на комерційний характер порубки.

Зазвичай, для очищення та кряжування використовуються ті ж мотопили, що й при валці дерева.

Отримані сортименти деревини трелюються до місця завантаження або одразу завантажуються на транспортні засоби для вивезення. Відокремлені гілки, вершини, тонкі частини стовбуру злочинцями не прибираються, внаслідок чого значна кількість відходів у вигляді гілок, відламків, сучкуватих, викривлених та гнилісних частин стовбурів залишаються на місці порубки;

2) транспортні роботи:

– *трелювання деревини до місця завантаження (78,6 %)*, тобто переміщення стовбурів або сортиментів, здійснюється за допомогою трелювального засобу, вибір якого залежить від рельєфу місцевості, природніх умов, об'єму стовбуру тощо та може здійснюватися кіньми або тракторами. Останні можуть бути обладнані гідрозахватами. Стовбури або сортименти трелюють напівволоком (у напівнавантаженому або напівпідвішеному стані) у невеликих об'ємах, що супроводжується волочінням однієї частини деревини по ґрунту, до місця їх завантаження на гужовий або автомобільний транспорт (характерним є утворення також слідів волочіння за якими можна визначити місце безпосередньої порубки та розташування автотранспорту злочинців);

– *завантаження (98,2 %) та вивезення деревини (85,6 %)*. Навантаження сортиментів на транспорт, який їх буде в подальшому перевозити, проводиться вручну, автомобільними або тракторними кранами, а також самонавантажувальним лісовозним транспортом. Вибір способу навантаження

залежить від наявного у злочинців об'єму деревини, рельєфу місцевості, ґрунтових умов тощо.

Після навантаження деревина вивозиться до місць її подальшого зберігання, переробки або збуту, зокрема: домогосподарств злочинців та інших осіб (при побутовій порубці), промислових складів (при комерційній порубці задля формуванні великих партій з метою вивезення за кордон), пилорам та ін.

Способи приховування незаконної порубки лісу спрямовані на приховування, знищення, маскування та фальсифікацію інформації (чи її носіїв) про незаконну порубку лісу [109, с. 165]. Як відмічає М. В. Даньшин, одними з основних підстав формування системи способів приховування злочину є особливості предмета злочинного посягання та предмета приховування [42, с. 11]. На підставі цього та результатів аналізу слідчої та судової практики, можемо констатувати, що з метою приховування незаконної порубки лісу злочинцями здійснюється:

– *підкуп або залякування працівників лісництва (12,6 %)* з метою недопущення перешкоджання злочинній діяльності, задля складання останніми фіктивних документів про нібито легальне походження незаконно добутої деревини, дозволів на проведення порубки, що забезпечать можливість її вивезення за кордон, а також з метою використання майданчиків, розміщених біля під'їзних залізничних колій задля перевантаження лісу на залізничний транспорт;

– *підкуп працівників правоохоронних та митних органів (25,8 %)* задля безпечного транспортування деревини та її вивезення за кордон. Відзначимо, що вивезення лісу за кордон здійснюється, переважно, великими партіями та пов'язане з недостовірним декларуванням. Найбільш розповсюдженою схемою (з урахуванням законодавчої заборони на експорт лісу-кругляка) є вивезення ділової деревини (лісу-кругляка) під виглядом сировини для виготовлення дров. Зазначена схема, при належному виконанні посадових обов'язків митниками (зокрема присутності при проведенні

навантажувальних робіт), не може бути непоміченою, проте спрацьовує майже стовідсотково. Однак, детальний розгляд зазначених питань не охоплюється предметом нашого дослідження;

– виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини (30,3 %). Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що фіктивна документація отримується або виготовляється виключно при вивезенні незаконно добутої деревини за кордон. Так, шляхом виготовлення пакету фіктивних документів, начебто від закордонних фірм (частіше Білоруських та Румунських), незаконно добута на території України деревина «перетворюється» у транзитну, яка прямує територією України до кінцевого покупця, та не підлягає перевірці митними органами. Проте, розгляд і цього питання не охоплюється предметом нашого дослідження.

У 35,7 % випадків спосіб приховування злочину реалізується ще до його вчинення (наприклад, виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини) [109, с. 166];

– незалучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку (18,6 %);

– маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев (11,2 %);

– швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини (25,9 %). Найшвидше незаконно добута деревина збувається приватним особам, легальним та нелегальним пилорамам. Швидке видозмінення деревини пов'язано з її розпилом на будівельні матеріали або порубкою на дрова;

– підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка (4,6 %).

Наведений зміст дій з підготовки, вчинення та приховування злочину має різне відображення в залежності від запропонованої нами класифікації порубки (побутова, комерційна, та порубка, що здійснюються на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями чинних правил лісозаготівлі), тому потребує окремої конкретизації.

За результатами проведеного нами аналізу кримінальних проваджень встановлено, що при **побутовій порубці** підготовка до вчинення злочину складається із: *вибору місця та часу незаконної порубки* (зазвичай місце порубки знаходиться неподалік від місця проживання злочинця, а також у безпосередній близькості від доріг); *вибору предмету незаконної порубки* (процес обрання дерев для порубки найчастіше безсистемний, спрямований на отримання невеликої кількості деревини, а сама деревина може не вирізнятися цінністю, мати вади розвитку та розкряжуватися на нестандартні розміри: при заготівлі дров – на невеликі частини (до 1 метру), а для виготовлення будівельних матеріалів (дошки, брусу) – до 2 метрів, що також пов'язано із складністю їх доставки до місця мешкання. При цьому верхівки дерев та крупні гілки також подрібнюються та забираються з місця порубки); *підшукування знарядь вчинення злочину* (зокрема, бензомоторних (89,5 %) та ручних пил (10 %), сокир (3,5 %), які були у власності злочинців (35,1 %), їх знайомих або родичів (64,9 %), *транспортного засобу для перевезення деревини* (зокрема легковий автомобіль з причепом (38,8 %), гужовий транспорт з підводою (19,4 %), мотоблок з саморобною підводою (17,2 %), мотоцикл з причепом (14,9 %), рідше малотоннажні вантажні мікроавтобуси (9,7 %), які перебували у власності злочинців (67,8 %), їх знайомих або родичів (32,2 %)), *спільників* (найчастіше ними виступають члени родини (40,5 %) та сусіди (52,4 %) злочинця, рідше їх родичі та знайомі (7,1 %)). Приховування злочину відбувається шляхом *маскування пеньків* (листям, мохом) (28,2 %), *вилученням хлестів та інших порубкових залишків з місця порубки* (31,4 %), *подальшим розміщенням деревини на власній земельній ділянці* (88,5 %) (на відкритій ділянці (75,3 %), у підсобних приміщеннях (24,7 %), *швидким*

видозміненням незаконно добутої деревини (розрубка на дрова, розпил на будівельні матеріали – бруси, дошки) – 17,5 %. *Збут незаконно добутої деревини*, зазвичай, не здійснюється, або, у поодиноких випадках, здійснюється шляхом продажу у вигляді дров сусідам, односельцям.

Основні відмінності підготовки, вчинення та приховування **комерційної порубки** полягають у наступному. При виборі *місця майбутньої порубки* злочинці виходять з такого. Враховуючи великі об'єми незаконних порубок, задля їх приховання, порубки проводяться у більш віддалених (аніж при побутовій порубці) районах, на підступах до яких є можливість розмістити спостерігачів задля завчасного повідомлення про наближення до місця порубки працівників лісової охорони чи правоохоронних органів, сторонніх осіб чи автотранспорту. Для вчинення порубки хаотично обираються невеликі ділянки, які вирізняються стиглістю, щільністю та однорідністю необхідного для порубки деревостану.

До *визначення предмету злочинного посягання* злочинці підходять системно, орієнтуючись на найбільш стиглі дерева з відносно однаковими, рівними стовбурами великого діаметру, який розкряжується на сортименти за розмірами, визначеними державними стандартами якості, з котрих забираються лише найбільш цінні сортименти (комлева частина та з середини стовбура), а крупні гілки, верхівки та некондиція (сучкуваті, тріснуті, викривлені, гнилісні частки) залишаються на місці порубки. Решта здорових, проте недостатньо стиглих дерев на обраній лісосіці залишається незайманою, але пошкодженою – обшарпаність кори, злам окремих гілок, верхівки стовбуру тощо.

Процес *підбору спільників* також має свої особливості. Вирубування великих об'ємів деревини вимагає залучення до такої діяльності значно більшої (ніж при побутовій порубці) кількості осіб, нерідко з чітко вираженим організатором та формуванням ізольованих ланок, що відповідають за реалізацію окремих етапів злочинної діяльності, а також чітким розподіленням ролей між ними. За ступенем організованості такі угруповання

можна віднести до організованих злочинних груп. Детальна побудова та організація таких структур буде нами досліджена при розгляді такого елемента криміналістичної характеристики, як особа злочинця.

Для здійснення комерційної порубки характерним є застосування бригадного методу роботи, шляхом формування «мобільних» (летючих) бригад, що спеціалізуються окремо на валці та кряжуванні дерев, чи лише на транспортуванні сортиментів або стовбурів, або є повністю автономними (виконують повний цикл робіт від валки до транспортування деревини). В межах однієї ланки її члени (наприклад, члени однієї бригади) можуть перебувати у родинних або дружніх стосунках, а також бути не знайомими з іншими членами злочинної ланки. Іноді такі групи формуються під обслуговування конкретної пилорами з метою безперервного забезпечення її деревиною. Як співучасники, також, залучаються особи, які мають зв'язки (або є працівниками) у лісових, лісоохоронних, лісопереробних та лісоторгових закладах.

Комерційним порубкам, також, властиве *налагодження каналів реалізації незаконно добутої деревини* (зокрема, встановлюються зв'язки з потенційними покупцями – пунктами прийому-продажу деревини, пилорамами, заводами як в Україні так і за її межами), яке здійснюється на етапі їх підготовки. Збут незаконно добутої деревини відбувається шляхом реалізації необробленого кругляка (пиловника) малими або великими партіями. Для проведення такої операції *готується (виготовляється, отримується) фіктивна документація* про «законне» походження деревини. Задля формування великої партії деревини на продаж (як правило за кордон) вона попередньо розміщується для акумулювання (у незмінному виді) на території складських приміщень, або навантажувальних залізничних пунктах, місця в яких орендуються.

З технологічної сторони *безпосереднє вчинення злочину* характеризується більшими масштабами звалених дерев та кількістю залучених до злочину осіб, а також використанням більш потужної

спеціальної техніки (тракторів, лісовозів, навантажувачів), професійних бензопил. При цьому, використання ручних інструментів (сокир, пил) має поодинокий характер. Спеціалізований транспорт (зокрема, трелювальні трактори, лісовози), зазвичай, орендується.

Нерідко на постійній основі налагоджується співпраця з особами, які забезпечують безперебійну закупівлю незаконно добутої деревини (власники лісоскладів, лісопереробних підприємств). Така діяльність може здійснюватися й шляхом залучення посередників.

Важливо відмітити, що з метою *приховування* великих об'ємів незаконних порубок, іноді, після вивезення цінних сортиментів, здійснюється підпал залишків дерев на ділянці.

Порубки, що здійснюються *на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями правил лісозаготівлі* (так звані «сірі» порубки), в цілому складні для виявлення правоохоронними органами, оскільки вчиняються особами, які повинні запобігати та виявляти подібні порушення – працівниками лісового господарства (лісничими їх помічниками, майстрами лісу та ін.). У кримінальній статистиці (попри світове визнання їх великої латентності та збитковості для лісової галузі) знаходять відображення лише поодинокі випадки вчинення таких діянь, що робить їх складними для наукового пізнання, а також потребує проведення окремого дослідження.

Зазвичай, цей різновид незаконної порубки здійснюється: на іншій, ніж зазначено у лісорубному квитку ділянці; з виходом за межі дозволеної лісосіки, де розташований більш цінний та стиглий деревостан; з перевищенням дозволеного об'єму лісозаготівлі; із вирубанням стиглого деревостану замість сухостійних, відмираючих, дуже ослаблених внаслідок пошкодження пожежами, шкідниками, хворобами і внаслідок аварій та стихійного лиха дерев, під час санітарних рубок тощо. За відсутності чітких нормативно-правових критеріїв віднесення цих порубок до розряду незаконних, вони, маючи зовнішнє вираження та ряд спільних ознак з легальними, продовжують мати місце, набувши значного поширення.

Для здійснення окреслених порубок залучаються працівники лісництва та наявні у ньому технічні засоби. Об'єми подібних порубок можуть досягати промислових масштабів. Місця збуту отриманої у такий спосіб деревини майже не відрізняються від місць, характерних для комерційних порубок. Враховуючи наявні у лісництва дозвільні документи на здійснення діяльності у сфері продажу лісопродукції, а також можливість виготовлення фіктивних документів про «легальне» походження деревини, наявні перевалочні та навантажувальні залізничні станції, ринки збуту можуть бути розширені.

Реалізація розглянутого комплексу дій з підготовки, вчинення і приховування незаконної порубки лісу неминуче призводить до виникнення різного роду відображень в оточуючому злочинні дії середовищі та у свідомості людини, що зумовлює появу матеріальних й ідеальних слідів.

Ключове значення для ефективного виявлення та фіксації таких відображень має розуміння природи та закономірностей їх утворення та локалізації на місці події. Під механізмом слідоутворення прийнято розуміти систему компонентів процесу утворення слідів-відображень (матеріально-фіксованих слідів) [15]. Також, нам імпонує позиція науковців, які розглядають механізм утворення й ідеальних слідів [59].

В рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне розглянути механізм утворення найбільш типових для незаконної порубки лісу слідів. Для компактного та логічного викладення такої інформації, доцільно застосувати цілий комплекс критеріїв класифікації слідів, групуючи їх як за слідоутворюючим та слідосприймаючим об'єктами, так і за природою слідів та етапом злочину, на якому вони утворилися.

Проведений нами аналіз та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що для вчинення незаконної порубки лісу характерним є виникнення таких слідів:

Сліди людини (100 %). Особи, які вчиняють незаконні порубки часто залишають на місці події сліди свого взуття (89,8 %). Слідосприймаючими об'єктами виступають вологий ґрунт, сніг, пісок, глина тощо. Такі сліди

традиційно локалізовані в місцях порубки, обробки та завантаження деревини і утворюються за вологих погодних умов. Також, слід пам'ятати про сліди нашарування, що лишаються на взутті та одязі в результаті їх контактної взаємодії з об'єктами оточуючої обстановки – частки ґрунту, піску, глини, опилок можуть дозволити довести присутність особи на місці події.

Сліди рук злочинців (87,2 %) лишаються на знаряддях порубки та їх частинах, елементах керування механізмів та транспортних засобів. Також, на місці події можуть бути локалізовані біологічні сліди людини (слина, піт, виділення з носа, сеча, кров (у випадку травмування на місці злочину)) – 56,1 %, сліди-предмети побуту (одяг, їжа, недопалки) – 31,5 %, а також інші об'єкти, які залишені злочинцем на місці порубки – 2,3 %.

Сліди знарядь злочину (100 %). Цілий ряд слідів на місці події можуть лишити транспортні засоби (91,2 %), які були задіяні для вчинення злочину. Так, сліди протектору шин та гусениць дозволяють визначити напрямки пересування, локалізацію злочинців на місці події, ідентифікувати транспортні засоби. Як і у випадку зі слідами взуття, в результаті такої контактної взаємодії на частинах транспортних засобів можуть лишатися сліди нашарування від об'єктів оточуючої обстановки. Крім того, характерними є відображення на ґрунті та оточуючих об'єктах елементів допоміжних пристосувань (гідроманіпуляторів, лап-опор – 48,7 %), лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів – 35,7 %.

Окремо слід звертати увагу на сліди знарядь та механізмів розпилу та рубки деревини (100 %), а також уламки зубчиків робочої частини знарядь розпилу (32,6 %). Такі відображення лишаються на незаконно добутій деревині та пеньках, виявлених на місці події. С. О. Бухонський та С. М. Кобик відзначають, що сліди розпилу від ланцюгових пил виникають на площах, по яких відбувається різання (розділення) предмета, і являють собою рельєф у вигляді валиків і борозенок, відповідних ріжучих ланок ланцюга. На формування та особливості таких слідів, також, впливають напрямок різання, фізичні та механічні властивості деревини [10, с. 141–142]. Як результат, за

слідами такого типу можливо встановити ціле за частинами деревини, визначити тип знаряддя розпилу та, іноді, навіть ідентифікувати його. Крім того, в результаті пошкодження або зносу ріжучого елемента, уламки зубчиків робочої частини знарядь розпилу можуть лишатися в деревині та на елементах оточуючої обстановки.

Документи (36,2 %). Слідами незаконної порубки лісу, також, виступають дозвільні документи (лісорубні квитки, ордери тощо), які визначають час, місце, обсяг, види деревини та інші параметри законної порубки. До таких офіційних документів можуть вноситися завідомо неправдиві відомості посадовими особами [19], або зміни (підчищення, травлення, дописки) особами, які планують здійснити незаконну порубку. Також, злочинцями може бути повністю виготовлено підроблений документ. Крім того, у випадках здійснення порубки понад дозволені відповідними документами норми, в інших місцях та в інший час, ніж дозволені, такі документи виступають доказами та мають бути долучені до матеріалів кримінального провадження.

Ідеальні сліди (57,3 %). Однією з ознак обстановки незаконної порубки лісу є вчинення злочину в безлюдних та віддалених місцях. Утім, на всіх етапах вчинення такого кримінального правопорушення, його окремі ознаки можуть відобразитися в пам'яті очевидців. Так, на етапі підготовки до вчинення злочину певні особи можуть стати свідками придбання та транспортування знарядь та засобів вчинення злочину, процесу підшукування співучасників. Лісосічні роботи супроводжуються характерним шумом, який можуть почути жителі навколишніх населених пунктів, працівники лісових господарств, випадкові люди та туристи. Транспортування незаконно добутої деревини може здійснюватися дорогами загального користування, та також відобразитися в пам'яті очевидців.

Сліди-наслідки (68,9 %). Оскільки слідами злочину в широкому розумінні прийнято вважати будь які зміни в природному середовищі або суспільстві, що внесені суб'єктом злочинної діяльності, що являють собою

матеріальні й ідеальні продукти злочинної діяльності [136, с. 39], окремо доцільно розглянути негативні зміни у навколишньому природному середовищі внаслідок незаконних порубок, які свідчать про наявність екологічної або іншої шкоди від такого злочину.

Наслідки можуть проявлятися як негайно після здійснення порубки (безпосередні наслідки), так і мати віддалений у часі характер. Якщо безпосередні наслідки регулярно фіксуються правоохоронними органами та відображаються у вироках судів за ст. 246 КК України (як то відділення дерев від кореня до стану припинення росту, погіршення захисних та екологічних властивостей лісу або зниження відсотку участі головної породи в складі насадження), то віддалені сліди-наслідки фіксуються набагато рідше. Прикладом таких наслідків може бути шкода, завдана підохоронним об'єктам внаслідок порубки охоронних лісів (погіршення врожаю через знищення полезахисної лісосмуги, ерозійні процеси цінних ґрунтів, зсуви та селі, які спричинили реальну матеріальну та іншу шкоду тощо). Через тривалість часу, необхідного для відтворення корисних властивостей порубаних лісів, вірогідність настання подібних віддалених наслідків є дуже високою.

Складність виявлення та фіксації слідів-наслідків незаконної порубки лісу полягає у відсутності спеціальних знань в уповноважених осіб органів досудового розслідування та потребі залучення спеціалістів до проведення відповідних слідчих оглядів. Такі негативні зміни у навколишньому природному середовищі мають бути належним чином зафіксовані. Також, важливо встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між змінами у довкіллі та незаконною порубкою лісу.

Підводячи підсумок викладеному можна зробити висновок про те, що злочинна діяльність, пов'язана з незаконною порубкою лісу, відбивається у навколишньому середовищі у вигляді цілого комплексу матеріальних та ідеальних слідів. З урахуванням наведеного, позиція Н. І. Єфимової про те, що «справи цієї категорії вирізняються скудною слідовою картиною на місці події» [52, с. 96] видається безпідставною.

1.4. Особа злочинця

Одним із важливих напрямів наукових досліджень у криміналістичній характеристиці злочинів є вивчення сутності та змісту такого її елементу, як особа злочинця, а також використання інформації про неї в цілях успішного розслідування злочину. Актуальність цих досліджень зумовлюється тим, що особа є важливим структурним елементом будь-якого злочинного діяння, виступаючи в якості слідоутворюючого об'єкту, джерела інформації про вчинене кримінальне правопорушення та засобу його розслідування.

У криміналістичній літературі особа злочинця, який вчиняє незаконну порубку лісу, розглядається, переважно, в межах більш ширшої проблематики дослідження особи екологічного злочинця [50; 66; 102; 151; 179], а типові моделі таких осіб, що запропоновані у працях М. О. Васильєвої, С. В. Унжакової, І. А. Фоміної та ін. [13; 52; 160; 161; 167], подані фрагментарно, без урахування різновидів незаконних порубок лісу, переважно групового характеру їх вчинення і, найголовніше, не містять детального аналізу структури злочинних груп, які спеціалізуються на вчиненні цього різновиду злочинів. Зазначені обставини не дозволяють сформулювати цілісне уявлення про особу злочинця, який вчиняє незаконну порубку лісу, а також ускладнюють можливість використання цих відомостей при проведенні слідчих (розшукових) дій та свідчать про необхідність та актуальність проведення наукового дослідження у цьому напрямі.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, у 72,5 % випадків незаконні порубки лісу вчинялися одноособово, у 25,3 % – групою осіб за попередньою змовою, а в решті випадків – організованими групами (2,2 %). Однак, проведене нами дослідження показало, що ані ці відомості, ані матеріали офіційної статистики не відображають наявний стан справ щодо осіб, які займаються незаконною порубкою лісу.

Покажемо, у цьому аспекті, є вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 28.02.2017, яким П. визнано винним у вчиненні

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України. За матеріалами справи П., одноособово, 01.12.2016 року близько 10 години, маючи умисел на незаконну порубку дерев в полезахисній лісовій смузі, що розташована в адміністративних межах Сергіївської сільської ради за межами населеного пункту, без відповідного на те дозволу (лісорубного квитка) вчинив незаконну порубку шести дерев породи «ясен», різними діаметрами (30, 34, 38, 40 см) на пнях та розпиляв їх на колоди. При цьому, з місця події були вилучені трактор МТЗ-80, та чотири бензопили різних марок [26]. Вироком цього ж районного суду засуджено А. за ч. 3 ст. 185 та ст. 246 КК України, який перебуваючи на території лісового масиву Петровий Яр, що розташований на території Рашівської сільської ради, за межами с. Рашівка Гадяцького району, а саме в кв. 69 виділ 2 обхід № 7, де знаходилася вже розпиляна на колоди невстановленою особою деревина породи дуб, загальним об'ємом 18,897 м. куб., якою він мав намір самотужки незаконно заволодіти та в подальшому реалізувати, але свій злочинний намір не довів до кінця, через те, що 10.12.2015 року, на вказаній ділянці лісу був затриманий працівниками поліції. Окрім цього, згідно вироку, того ж дня та часу, А., знаходячись на зазначеній території, одноосібно здійснив порубку п'яти сироростучих дерев породи «дуб» з різними діаметрами стовбура (51, 54, 62, 65, 70 см) [27]. За подібних обставин вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 20.09.2016 засуджено Г. за одноосібне вчинення протягом травня-серпня 2016 року незаконної порубки за допомогою бензопили 20 дерев дубу сироростучого, причому з місця події було вилучено три бензопили [28].

І такі рішення є непоодинокими. Випадки притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу, що начебто вчинена одноосібно, викликають подив. Адже, віддаленість територій, де проводяться незаконні порубки, трудомісткість дій з реалізації способу незаконної порубки лісу, передбачають необхідність об'єднання зусиль мінімум декількох виконавців, що майже виключає можливість їх вчинення одноосібно. Середня вага однієї

колоди складає близько півтонни, а її трелювання, навантаження тощо здійснити одній людині майже не під силу. Виключення можуть складати лише випадки побутової порубки невеликих дерев, що здійснюються з метою заготівлі дров.

За інформацією опитаних нами працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, злочинам, що пов'язані з незаконною порубкою лісу, властивий, переважно, груповий характер їх вчинення (побутова порубка – 51,4 %, комерційна – 100 %, «сіра» – 66,4 %), адже об'єднання зусиль осіб, що займаються порубкою, в групи, розподіл між ними ролей дають можливість убезпечити процеси порубки та подальшої реалізації незаконно добутої деревини, а також дозволяють розширювати канали її збуту. Така специфічна особливість механізму незаконної порубки лісу істотно ускладнює процес розслідування даних злочинів, викликає труднощі, пов'язані зі встановленням всіх співучасників злочину, конкретизацією їх ролей, викриттям його організатора, а отже потребує детального розгляду.

Розроблений Р. С. Белкіним, В. М. Биковим, В. А. Журавлем, А. В. Іщенком, І. В. Куртиновим, В. К. Лисиченком, Є. Д. Лук'янчиковим, Р. Л. Степанюком, В. М. Стратоновим, В. В. Тіщенком, В. Ю. Шепітьком, Р. М. Шехавцовим, М. П. Яблоковим та іншими вченими методологічний інструментарій криміналістичного пізнання злочинних груп потребує дослідження: типу групи й сфери її діяльності; особливостей формування; типової структури й ролевих функцій її членів; видів осіб, які залучаються як пособники та функцій, котрі ними здійснюються; типологічних (соціально-демографічних, психологічних та ін.) рис всіх членів групи, а також пособників; характеру міжособистісних стосунків і наявності конфліктів у групі та інших обставин, пов'язаних із їх формуванням, функціонуванням та припиненням діяльності [11; 89; 152; 168; 172; 180].

Відзначимо, що в залежності від різновиду незаконних порубок елементний склад таких груп, порядок їх формування та функціонування відрізняються.

Так, за результатами проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, встановлено, що *побутова порубка* лісу вчинялася за попередньою змовою групою осіб (28,6 %) або одноособово (71,4 %).

У випадку одноосібного вчинення зазначеного виду злочинів типовий злочинець, частіше за все, – чоловік середнього (або літнього) віку, який проживає в малозабезпеченій родині та не має постійних джерел доходу, що має неповну середню, загальну або професійно-технічну освіту. Місцем його проживання, як правило, є район або регіон, де він здійснює свою злочинну діяльність. З високою часткою ймовірності, раніше він вже притягувався до кримінальної та/або адміністративної відповідальності за вчинення протиправних дій, пов'язаних з незаконною порубкою лісу, має досвід заготовки лісу, а також необхідні для здійснення порубки знаряддя (засоби). За місцем свого проживання або у родичів (друзів, знайомих) він має відповідні приладдя та умови для зберігання й переробки незаконно добутої деревини, приміщення для зберігання транспортного засобу (засобів), які використовувалися для вчинення злочину.

Ч. 2 ст. 246 КК України передбачено відповідальність за вчинення незаконної порубки лісу за попередньою змовою групою осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

З позиції криміналістики така форма співучасті характерна для простої злочинної групи (за класифікацією Г. Г. Шиханцова виходячи з об'єктивного критерію) [177, с. 90–91], типу компанії (за класифікацією В. М. Бикова) [12, с. 30]. Таке формування має у своєму складі, переважно, дорослих осіб, яких можуть пов'язувати сімейні узи й особистісні зв'язки та характеризується: відсутністю лідера, чітко вираженою антигромадською направленістю, дещо стабілізованим складом, вчиненням серії однорідних злочинів, відсутністю

чітких довготривалих планів спільної діяльності та корумпованих зв'язків [12, с. 32; 71; 168, с. 27; 180, с. 6].

Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень у таких групах в якості співучасників підшукувалися члени родини, сусіди та близькі знайомі, причому підбір співучасників здійснювався безпосередньо або незадовго перед вчиненням незаконної порубки, у місцевості, що розташована неподалік від місця мешкання таких осіб. Ключовими критеріями підбору співучасників були надійність, фізична витривалість і, найголовніше, наявність у розпорядженні необхідних знарядь або засобів для здійснення незаконної порубки дерев та перевезення незаконно добутої деревини [112, с. 45]. Як зазначили опитані нами слідчі для вчинення такого різновиду незаконної порубки одночасно завіювалося 1–2 особи (91,2 %), 3–5 осіб (4,8 %). Усі члени групи брали участь у виконанні всього комплексу дій від порубки до транспортування й розвантаження незаконно добутої деревини.

Проведене нами анкетування слідчих Національної поліції України показало, що *комерційні порубки* вчинюються тільки у складі організованих груп (98,2 %). На збільшення кількості екологічних злочинів, що вчиняються організованими групами, вказує й С. О. Книженко, наголошуючи, що такі групи мають корупційні зв'язки зі службовими особами природоохоронних, правоохоронних органів та органів державної виконавчої влади і управління [66, с. 11].

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на виконання цього плану, відомого всім учасникам групи.

За результатами проведеного нами анкетування слідчих Національної поліції України встановлено, що спеціалізація таких груп може бути спрямована на збут незаконно добутої деревини (у тому числі переробленої),

як на території України так і поза її межами. Такі групи, також, можуть діяти як постачальники деревини для конкретних пилорам. Територіально діяльність груп охоплювала один або декілька суміжних районів. Чисельна кількість учасників задіяних до вчинення такої порубки становить 2–5 осіб (20 %), 6–10 осіб (37,6 %), більше 10 осіб (40 %).

Такі групи характеризуються стійкими, стабільними відносинами між її членами у зв'язку з підготовкою та вчиненням незаконних порубок, метою їх неодноразового вчинення, а також єдиним планом злочинної діяльності, з чітким визначенням функцій кожного учасника групи, спрямованих на його виконання; дотриманням заходів і засобів конспірації, централізованим розподілом між учасниками групи грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності. Члени таких груп діють спільно та узгоджено, у відповідності до розподілених злочинних ролей та покладених на кожного функцій, усвідомлюють, що вчиняють злочини спільно з іншими його учасниками, відповідно до визначеного напрямку діяльності, та розуміють, що обумовлена злочинна мета може бути досягнута лише в результаті спільних дій усіх членів групи [112, с. 45].

Структурно-функціонально організовані групи, що здійснюють незаконні порубки лісу, складаються з організатора (він же є лідером) та виконавців, а для забезпечення її успішного функціонування широко залучаються пособники (які можуть і не входити до складу організованої групи).

За результатами проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень **організаторами** таких груп виступали фізичні особи-підприємці, які мають у власності лісопереробні підприємства та складські приміщення (64,7 %), службові особи установ, підприємств та організацій, у віданні яких перебувають ліси (35,3 %). Нерідко такі групи створюються декількома організаторами, які координують лише певний етап злочинної діяльності (наприклад, підшукування місць порубки та подальшого збуту, організація та забезпечення незаконної порубки тощо).

До функціональних обов'язків організатора входять:

– розробка та доведення до відома всіх учасників групи поетапного плану вчинення незаконних порубок (з розподілом функцій кожного члена), що включає:

1) визначення часу та підшукування місць для організації та здійснення незаконних порубок, а також кращих за показниками (висота, діаметр стовбура) дерев певної породи;

2) схему дій з безпосереднього вчинення злочину, зокрема порядок збору учасників організованої групи та спосіб прибуття до місця вчинення злочину, визначення способу та засобів відокремлення стовбура від кореневої системи;

3) визначення способу та засобів транспортування незаконно добутої деревини, а також місця її подальшого зберігання або збуту;

– здійснення загального керівництва організованою групою, а саме:

1) підшукування та залучення осіб для вчинення порубок;

2) розподіл між ними обов'язків для реалізації розробленого плану, відомого всім учасникам групи, визначення порядку вчинення групою злочинів, координація і контроль дій інших учасників організованої групи під час підготовки та вчинення злочинів;

3) підтримання зв'язку між членами організованої групи (переважно через засоби телефонного зв'язку за допомогою мобільних телефонів);

4) визначення зі складу організованої групи осіб, які будуть задіяні під час вчинення конкретної порубки;

5) залучення пособників, з числа осіб, які не обізнані про злочинну діяльність організованої групи (які до складу організованої групи не входили, однак сприяли реалізації її злочинного наміру – для допомоги у завантаженні, вивезенні, переробці та збуті незаконно добутої деревини);

– вступ у попередню змову з працівниками лісових господарств (які не залучаються до складу організованої групи, однак сприяють реалізації її злочинних намірів) задля отримання від них інформації про можливі місця та

час здійснення незаконної порубки дерев та доведення таких відомостей співучасникам організованої групи для реалізації спільного злочинного умислу;

– забезпечення співучасників знаряддями та засобами вчинення злочинів (зокрема, ручними бензопилами, транспортними засобами для перевезення незаконно добутої деревини до місця її зберігання або збуту, а також для перевезення членів групи);

– координація вивезення незаконно добутої деревини до місць її зберігання або збуту;

– здійснення контролю за дотриманням конспіративних заходів як при підготовці, так і при безпосередньому вчиненні злочинів з метою попередження викриття злочинної діяльності працівниками правоохоронних органів;

– здійснення контролю якості незаконно добутої деревини;

– організація переробки та реалізації незаконно добутої деревини (як на території України так і поза її межами), (у тому числі з прихованням її незаконного походження);

– розподілення коштів, добутих злочинним шляхом, між співучасниками організованої групи та пособниками (працівниками лісових господарств та правоохоронних органів, які до складу цих груп не входили, однак сприяли вчиненню злочину);

– фінансування потреб організованої групи для забезпечення її подальшої злочинної діяльності (подальшого вчинення групою аналогічних злочинів), шляхом придбання паливно-мастильних та витратних матеріалів;

– прийняття остаточних рішень щодо діяльності організованої групи (у випадку наявності декількох організаторів – за їх взаємною згодою).

Організатори таких груп, які мають досвід у лісозаготівельній сфері, нерідко самі приймають активну участь у безпосередньому вчиненні злочинів спільно з іншими співучасниками – організовують збір та доставку учасників організованої групи до місця вчинення незаконних порубок, здійснюють

незаконну порубку дерев, забезпечують підготовку до навантаження незаконно добутої деревини шляхом розпилення її на колоди, організують викочування колод спиляних дерев та завантаження їх на автотранспорт для перевезення, забезпечують безпечно вивезення деревини з місця порубки до місць зберігання або збуту.

Виконавцями в таких групах виступали особи із числа підпорядкованих, а також знайомих організатору або іншим співучасникам осіб. При підборі виконавців враховувалися їх особисті якості та навички, зокрема досвід роботи у лісозаготівельній сфері, надійність та старанність поводження у різних ситуаціях, відносно близьке проживання від місця здійснення незаконної порубки, наявність зв'язків серед працівників лісового господарства, правоохоронних органів та митниці, знання навколишньої місцевості та розташування доріг; знання місць збуту деревини, вміння діяти в групі, визнання авторитету її керівників та безумовне підпорядкування їм.

Серед виконавців незаконних порубок лісу можна виокремити звальщиків, технічних помічників, водіїв, спостерігачів, переробників.

Звальщиками є особи, які безпосередньо здійснюють звалювання дерев. Як правило, їх кількість становить 2-5 осіб. До їх функцій входять: вибір конкретного дерева для порубки, відокремлення стовбура від кореневої системи та його завалення, очищення зваленого дерева від гілок і верхівки, а також розпил отриманого стовбура на сортименти. Остання зі вказаних функцій, також, може здійснюватися технічними працівниками.

Технічними працівниками є особи, які, використовуючи допоміжні засоби (звалювальні вилки, лопатки, клини) допомагають звальщикам у звалюванні дерев, здійснюють трелювання стовбура до місця розкряжування, завантажують отримані сортименти у автомобіль, здійснюють розвантаження автомобіля у місці зберігання, переробки або збуту деревини. Частина з цих функцій (трелювання стовбура до місця розкряжування, завантаження (розвантаження) автомобіля), після закінчення звалювання дерев можуть виконувати звальщики.

Водіями виступали особи, які мали в розпорядженні легковий, вантажний автотранспорт, трактори, або навички керування вантажним та спеціалізованим автотранспортом для перевезення лісу (лісовози та вантажні автомобілі, у тому числі з маніпуляційними установками). Цей же автотранспорт використовувався й для перевезення співучасників злочину.

Встановлені також випадки використання особами службового вантажного автотранспорту не пристосованого для перевезення лісу та лісопродукції. Такі автомобілі мали цільнометалевий або тентований кузов, який іноді був закамуфльований рекламою сторонньої продукції, що забезпечувало приховане перевезення.

До функцій водіїв входили: доставка співучасників до місця здійснення незаконної порубки та у зворотному напрямку, забезпечення трелювання стовбурів до місць завантаження, координація процесу розкрязування на сортименти та завантаження автомобіля колодами деревини на місці порубки та розвантаження у місцях зберігання, перероблення або збуту, перевезення деревини від місця незаконної порубки до місця зберігання, перероблення або збуту. Після доставлення співучасників на місце порубки, водії, також, можуть виконувати функції спостерігачів, або технічних помічників.

Часто водії, що транспортують незаконно добуту деревину, не мають жодних документів на її перевезення, а автотранспорт, для забезпечення заходів конспірації та уникнення викриття, використовується без державних номерних знаків.

Спостерігачі, розміщуючись на підступах та під'їздах до місця вчинення незаконної порубки, а також пересуваючись за маршрутом руху навантаженого незаконно добутою деревиною автомобілем, слідкують за навколишньою дорожньою обстановкою, з метою попередження їх викриття працівниками лісової охорони та правоохоронних органів.

Переробники, як правило, входять до складу організованих груп, які займаються переробкою незаконно добутої деревини (обрізні та необрізні дошки, бруси тощо) та її подальшим збутом, як на території України, так і

поза її межами. За встановленими нами відомостями, такі особи переробляли незаконно добуту деревину наявними у організаторів лісопереробними потужностями.

Пособниками при вчиненні незаконних порубок лісу виступають:

– *працівники правоохоронних органів*, які залучаються для організації заходів щодо запобігання можливому викриттю злочинної діяльності правоохоронними та контролюючими органами (слідкують за дорожньою обстановкою по маршруту руху автотранспорту, що перевозе незаконно добуту деревину; попереджають про наявність на маршруті руху такого автотранспорту працівників поліції, які могли б викрити їх незаконну діяльність тощо);

– *приватні підприємці*, які надавали в оренду нежитлові приміщення для зберігання незаконно добутої деревини, а також забезпечували її переробку;

– *працівники лісових господарств*, які залучаються задля отримання необхідної інформації про можливі місця та час здійснення незаконної порубки, а також задля отримання фіктивних документів про «легальне» походження деревини;

– *працівники митних органів*, у випадку, якщо діяльність організованих груп пов'язана зі збутом деревини за межами України;

– *водії легкових та вантажних автомобілів*, що залучаються для перевезення незаконно добутої деревини та співучасників злочину.

Традиційна схема комерційної порубки лісу полягає в одночасному задіянні зусиль усіх виконавців під час кожної незаконної порубки дерев.

Останніми роками спостерігається тенденція до зміни традиційної схеми вчинення комерційної порубки, зокрема за рахунок створення з числа виконавців злочину так званих «мобільних» бригад (чисельністю 3-5 осіб), діяльність яких пов'язана з реалізацією різними виконавцями окремих етапів незаконної порубки, що розподілені у часі. Першою працює група, яка з використанням бензопил здійснює валку дерев та їх кряжування на сортименти. Через певний проміжок часу, переконавшись у безпечності своїх

дій, на місці незаконної порубки працює друга група, яка використовуючи гужовий транспорт або трактори, трелює сортименти до місця їх навантаження, де складає штабелями. Останньою працює група транспортувальників, які безпосередньо навантажують автотранспорт незаконно добутою деревиною та перевозять її до місць зберігання, переробки або збуту. Причому, члени такої групи можуть діяти в різних із членами попередніх груп районах, а також бути не знайомими з ними. Таке розподілення ролей дозволяє «бригадам» швидко пересуватися та охоплювати своєю злочинною діяльністю значно більшу територію, надає можливість зробити «безпечним» подальший збут незаконно добутої деревини, а також протягом тривалого часу залишатися безкарними заподіюючи величезних збитків.

Встановлення чисельного складу та структурно-функціональної побудови злочинних груп, що вчиняють незаконні порубки за наявності дозвільних документів, але з грубим порушенням правил лісозаготівлі («сірі» порубки) представляє певну складність, оскільки такі порубки здійснюються за організацією, керівництвом та безпосередньою участю працівників лісових господарств різних ланок. Для здійснення такої діяльності широко використовують як людські, так і машинні ресурси, що перебувають у розпорядженні лісових господарств, та використовуються для легальної діяльності. До такої незаконної діяльності, також, можуть легально залучатися потрібні злочинцям фізичні особи-підприємці, які, як за офіційною процедурою (через відкриті аукціони та тендери), так і поза нею закупають послуги на проведення заходів з формування та оздоровлення лісів. Дуже часто такі незаконні порубки підтверджені всіма необхідними документами та зовні виглядають легальними [112, с. 46]. Як вказали опитані нами слідчі до вчинення такої порубки залучаються 2–5 осіб (10,4 %), 6–10 осіб (17,6 %), більше 10 осіб (38,4 %) та майже третина (33,6 %) не змогли відповісти на це запитання.

Важливою складовою криміналістичного аспекту вивчення особи злочинця є виокремлення її найбільш значущих властивостей, до яких, зокрема, відносяться біологічні, соціальні, психологічні тощо, які перебувають у взаємозв'язку.

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє виокремити соціально-демографічні ознаки особи злочинців, що вчиняють незаконні порубки лісу. Так, переважна більшість незаконних порубок здійснюється чоловіками (98,3 %). Жінки (1,7 %), як правило, не беруть участі безпосередньо у валці дерев, а залучаються задля «документального» оформлення операцій, пов'язаних із надання незаконно добутій деревині «легального» статусу (оформлення товарно-транспортних накладних, сертифікатів для митного оформлення тощо).

Злочинці здійснювали незаконну порубку лісу у віці 20-35 років (59,1 %), 35-50 років (34,8 %), у віці старше 50 років – 6,1 %. Встановлено, також, два випадки вчинення незаконних порубок неповнолітніми (які вчиняли злочин разом із дорослими). 46,2 % злочинців перебували у шлюбі (у тому числі співмешкали без офіційної реєстрації шлюбу) та мали на утриманні одного-двох дітей.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень також свідчать про те, що 73,4 % злочинців були безробітними та зазнавали матеріальних труднощів, 23,5 % – працевлаштовані (у тому числі працюючими по найму на короткочасних та сезонних роботах, нерідко низькооплачуваних), а 3,1 % були пенсіонерами. Близько 33,8 % злочинців раніше працювали (або мали навички) водіями (у тому числі на лісовозах), 40,1 % осіб мали досвід роботи у лісовій галузі, у тому числі працювали лісівниками та майстрами лісу (26,7 %).

Переважна більшість злочинців (77,8 %) не мали судимості. Решта з них раніше притягалися до кримінальної відповідальності (22,2 %), у тому числі за вчинення незаконної порубки лісу (7,8 %). Під час досудового розслідування у

61,1 % випадків обвинувачені (підозрювані) каюлися та визнавали свою провину, активно сприяючи проведенню розслідування.

Освітній рівень злочинців, які вчиняють незаконні порубки лісу невисокий: 55,9 % злочинців мали середню, а 38,2 % – середньо-спеціальну освіту. Лише 5,9 % злочинців мали вищу освіту.

Виявлено, також, міжособистісні зв'язки між членами злочинних груп. У 52,4 % члени груп були сусідами (односельцями), у 40,5 % – близькими особами, а у 7,1 % – родичами. 93,8 % злочинців були мешканцями сіл та селищ, а 6,2 % – мешкали у містах.

Отримані нами відомості частково кореспондуються з результатами проведеного О. В. Одерієм дослідження, який сформував узагальнену типову модель екологічного злочинця визначивши, що це особа (чоловік), віком від 20 до 55 років, переважно із середньою освітою, безробітна або працююча на тимчасових роботах (за винятком службових осіб), одружена і може бути як мешканцем міста, так і села, яка має утриманців, без помітно виражених дефектів правової та моральної свідомості, зосереджена на вчиненні виключно одного чи декількох видів злочинів проти довкілля і здатна передбачити результати своєї діяльності завдяки спеціальній фаховій підготовці, життєвому досвіду, але така, що ігнорує важливість охорони навколишнього природного середовища за рахунок віднесення цієї проблеми до другорядних [102, с. 178].

При дослідженні особи злочинця велике значення має з'ясування характеру його закономірних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. Визначаючи особу злочинця в якості основної ланки такої характеристики С. В. Унжакова виділяє наступні взаємозв'язки:

1) між особою злочинця та предметом злочинного посягання. За предметом можна висунути версії про злочинця та їх кількість. Наприклад, якісну ділову деревину у великому обсязі, скоріше за все заготовила для реалізації бригада;

2) між особою злочинця та способом вчинення злочину. За способом можна судити про сліди та особистісні властивості злочинця;

3) між особою злочинця, слідами та іншими матеріальними наслідками. Ґрунтуючись на сукупності залишених злочинцем слідів, часто вдається ідентифікувати особу та предмети за залишеними слідами, з'ясувати окремі анатомо-фізіологічні особливості особи;

4) між особою злочинця та місцем, часом вчинення злочину. Наприклад, якщо місце незаконної порубки знаходиться поряд із населеним пунктом, то можна висунути версію про заготівлю деревини місцевими мешканцями;

5) між особистістю злочинця і мотивацією злочинної поведінки. Мотив і мета визначають злочинну поведінку особи [161, с. 50].

Такі зв'язки можуть слугувати фактичною базою для вирішення ряду практичних питань, зокрема: виявлення злочинів та висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; висунення версії про особу злочинця та про вчинення злочину групою осіб; використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду тощо [130, с. 17–19].

Отже, як показало наше дослідження незаконним порубкам лісу притаманний переважно груповий характер їх вчинення. Загалом, такі групи осіб характеризуються стійкими, стабільними відносинами, метою неодноразового вчинення порубок, єдиним планом злочинної діяльності з чітким визначенням функцій кожного учасника, дотриманням заходів і засобів конспірації; централізованим розподілом між учасниками групи грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності.

Структура злочинних груп, які вчиняють вказаний вид злочинів, порядок їх формування та функціонування залежить від різновиду незаконної порубки (побутова, комерційна та «сіра»). За розподілом функцій у їх складі

можна виокремити організаторів, виконавців (звальщиків, технічних працівників, водіїв, переробників), пособників (працівники природо- та правоохоронних органів, лісових господарств).

Вважаємо, що використовуючи наведені нами дані, практичні працівники зможуть більш ефективно організувати свою діяльність із встановлення та викриття осіб, які вчинять зазначений вид злочинів.

Висновки до розділу 1

1. Криміналістична характеристика є основою методики розслідування незаконної порубки лісу. На формування та елементний склад такої характеристики впливають кримінально-правова характеристика названих злочинів, їх криміналістична класифікація, результати узагальнення слідчої та судової практики їх розслідування.

Основними елементами криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу є предмет злочинного посягання, обстановка злочину, типові способи та сліди, а також особа злочинця.

2. Предметом злочинного посягання незаконної порубки лісу є дерева та чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. У 97,7 % досліджених випадків предметом виступали дерева, зокрема хвойних (25,2 %) та листяних (72,5 %) порід, у решті випадків – чагарники (2,3 %). Обираючи об'єкти для незаконної порубки, злочинці найчастіше орієнтуються на зрілі дерева цінних або затребуваних на ринку порід, з правильною формою стовбура та найменшою кількістю дефектів.

3. Основними елементами обстановки вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є просторово-часові, природно-кліматичні (метеорологічні), та виробничі фактори. Місце вчинення злочину традиційно віддалене від проїзних трас, має стійкий ґрунт, не перевіряється регулярно контролюючими та правоохоронними органами й містить необхідні злочинцю

дерева. Незаконні порубки здійснюються, переважно, з пізньої осені й до ранньої весни (листопад-березень, 65,1 %), переважно вдень (48,9 %).

47,4 % незаконних порубок було вчинено в Поліссі та Українських Карпатах, 28,9 % в Степовій природно-кліматичній зоні, 23,7 % в Лісостепу. В залежності від природно-кліматичної зони місцевості вчинення незаконної порубки різниться характер суспільно-небезпечних наслідків таких злочинів, зокрема у Степу України незаконній рубці частіше за все піддаються штучні насадження, захисні ліси.

Відсутність законної лісозаготівлі на відповідній території, так само як і відсутність постійного нагляду уповноважених осіб за такою ділянкою часто стають підставою її обрання злочинцями. У випадках вчинення незаконної порубки лісу поряд із законною лісозаготівлею, співучасниками злочину, найчастіше, виступають службові особи лісогосподарств, контролюючих органів, а незаконна порубка маскується під легальні лісозаготівельні роботи.

4. Способи незаконної порубки лісу, зазвичай, є повноструктурними. Підготовка до вчинення даного різновиду злочинів полягає у виборі часу, місця незаконної порубки, визначенні її предмету, підшуванні та підготовці знарядь і засобів злочину, підборі співучасників. Способом вчинення є «незаконна порубка», яку можна умовно поділити на лісосічні та транспортні роботи. Для приховування незаконної порубки лісу характерними є підкуп або залякування працівників лісництв, правоохоронних та митних органів, виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення незаконної порубки, маскуванню або знищення пеньків, залишених після порубки, швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини.

5. Типовим для незаконної порубки лісу є виникнення таких категорій слідів: сліди людини (взуття, пальців рук, біологічних об'єктів, предметів побуту, які залишені злочинцем); сліди знарядь злочину (транспортних засобів, допоміжних пристосувань, знарядь та механізмів розпилу та рубки деревини); сліди матеріальної та інтелектуальної підробки дозвільних

документів, сліди-наслідки (негативні зміни у навколишньому середовищі, які свідчать про наявність екологічної або іншої шкоди), ідеальні сліди.

6. Статистично, у 72,5 % випадків незаконні порубки лісу вчинялися одноособово, у 25,3 % – групою осіб за попередньою змовою та організованими групами – 2,2 %. Однак, така статистика не відбиває реальної ситуації і насправді досліджуваним злочинам притаманний груповий характер їх вчинення. Такі групи осіб характеризуються стійкими, стабільними відносинами, метою неодноразового вчинення порубок, єдиним планом злочинної діяльності з чітким визначенням функцій кожного учасника, дотриманням заходів і засобів конспірації; централізованим розподілом між учасниками групи грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності.

За розподілом функцій можна виокремити організаторів, виконавців (звальщики, технічні працівники, водії, переробники), пособників (працівники природо- та правоохоронних органів лісових господарств). 59,1 % злочинців були у віці 20-35 років, 34,8 % – 35-50 років, 6,1 % у віці старше 50 років. 73,4 % злочинців були безробітними та/або зазнавали матеріальних труднощів, 40,1 % осіб мали досвід роботи у лісовій галузі.

Основні положення цього розділу було відображено в наукових працях дисертанта: «Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу», «Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу», «Типові способи та сліди незаконної порубки лісу», «Особа злочинця в структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу» [106; 107; 109; 112].

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

2.1. Отримання інформації про кримінальне правопорушення та прийняття рішення про початок досудового розслідування

Чинний КПК України містить ряд суперечливих положень, пов'язаних з відкриттям кримінального провадження та початком досудового розслідування. Складність прийняття відповідних процесуальних рішень під час розслідування незаконної порубки лісу підсилюється особливим правовим режимом предмету посягання, підвищеною увагою державних природоохоронних органів, громадських природоохоронних організацій, засобів масової інформації та громадськості до таких злочинів, віддаленістю та важкодоступністю місць вчинення злочину. Відтак, особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу потребують окремого наукового дослідження з метою розробки чітких рекомендації для практичних працівників.

Правові аспекти, пов'язані з початком досудового розслідування екологічних злочинів були досліджені в працях О. Я. Дякіна, С. О. Книженко, О. В. Одерія, О. В. Тимченко, Я. М. Толочко, Ю. М. Туровця, Л. Л. Стасюк та інших. Окремі аспекти початкового етапу розслідування злочинів у сфері лісового господарства були розглянуті в працях закордонних вчених, зокрема М. О. Васильєвої, І. С. Зинов'євої, О. С. Кленнікової, О. П. Кудревич, С. В. Унжакової, І. А. Фоміної. Проте, на сьогодні не існує окремого ґрунтового наукового дослідження особливостей початку досудового розслідування незаконної порубки лісу, яке б враховувало вимоги вітчизняного законодавства та регіональну специфіку українських лісів, що обумовлює актуальність його проведення.

Відповідно до положень ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. До такого реєстру вносяться відомості про дату отримання інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; дані про службову особу, яка внесла відомості до реєстру, та/або розпочала досудове розслідування тощо.

При цьому, досить спірним сьогодні є питання реальної можливості перевірки відомостей про кримінальне правопорушення та встановлення доцільності їх внесення до ЄРДР [110, с. 240]. За чинним законодавством, уповноважений працівник чергової частини органу поліції, отримавши заяву (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення чи іншу подію, відразу реєструє її (його) в журналі єдиного обліку та направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи групу реагування [63]. У наступні 24 години слідчий, прокурор мають переконатися, що отримана інформація про злочин є достовірною та достатньою для внесення відповідних відомостей до ЄРДР, при цьому не маючи права проводити будь які слідчі (розшукові) дії окрім огляду місця події. Відтак, не можна погодитися з І. В. Чуріковою, яка слушно відмічає, що огляд місця події є єдиним засобом збору та перевірки отриманої інформації до внесення її в ЄРДР [170, с. 228].

Відповідно, ч. 3 ст. 214 КПК України огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР лише у невідкладних випадках. Проте, для деяких категорій злочинів

проведення попередньої перевірки та, відтак й проведення названої слідчої (розшукової) дії є фактично обов'язковим. Зокрема, кваліфікація незаконної порубки лісу, який не є особливо охоронюваним, потребує встановлення заподіяної злочином істотної шкоди, що є неможливим без безпосереднього дослідження таких наслідків з використанням спеціальних знань. Видається, що огляд місця незаконної порубки лісу має проводитися до внесення відомостей до ЄРДР у всіх випадках, коли його можливо здійснити протягом 24 годин з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення.

Підставою початку досудового розслідування є інформація про злочин, джерела отримання якої найбільш загально описані в Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: 1) повідомлення осіб, які надходять до органу поліції або особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування (далі – слідчий); 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення [63].

О. В. Одерієм було запропоновано систему джерел інформації, що виступають підставами початку досудового розслідування злочинів проти довкілля [102, с. 237–251], яка може бути адаптована для побудови методики розслідування незаконної порубки лісу. Зокрема, з цією метою, нами було узагальнено кримінальні провадження щодо розслідування таких злочинів та враховано особливості правового режиму предмету посягання.

Основними джерелами інформації про ознаки незаконної порубки лісу є:

1. Повідомлення про ознаки кримінального правопорушення від державних природоохоронних органів (36,2 % вивчених кримінальних проваджень). Зазначена ситуація отримання правоохоронними органами відомостей про незаконну порубку лісу є найпоширенішою. Державний контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів

здійснюється Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства та з питань охорони навколишнього природного середовища, іншими органами виконавчої влади у межах повноважень, визначених законом [92].

Зокрема, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері лісових відносин, є Державна екологічна інспекція України. За результатами проведених територіальними органами Держекоінспекції України на об'єктах державного нагляду (контролю) у частині додержання ними вимог природоохоронного законодавства при проведенні ресурсних перевірок у 2014 році було відкрито 300 кримінальних проваджень [44], у 2015 році – 181 кримінальне провадження [45], у 2016 році – 251 кримінальне провадження [46].

Державна лісова охорона є правоохоронним органом, метою діяльності якого є здійснення правових, лісоохоронних та інших заходів, спрямованих на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу [114]. За 9 місяців 2016 року державною лісовою охороною до правоохоронних та судових органів передано 1491 справу за фактами незаконних порубок лісу на заподіяну шкоду 86,4 млн грн [43].

У результаті виявлення порушень законодавства про охорону лісу названими органами складаються акти та інші матеріали перевірки, протоколи про порушення екологічного законодавства, які передаються до правоохоронних органів. О. В. Одерій відмічає, що зазвичай повідомлення

таких органів містять відомості про місце події, завдані збитки та приблизний час вчинення злочину, рідше про особу злочинця та спосіб вчинення злочину [102, с. 238].

2. Безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів (16,4 % вивчених кримінальних проваджень). Відомості про факти незаконної порубки лісу можуть бути виявлені в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності та під час розслідування іншого кримінального правопорушення [110, с. 241].

Виявлення ознак незаконної порубки лісу є найбільш імовірним в ході розслідування інших злочинів проти довкілля (наприклад, порушення правил екологічної безпеки, ст. 236 КК України, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, ст. 245 КК України), злочинів проти власності, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України). При цьому, можна констатувати, що у ряді випадків незаконна порубка лісу виступає складовою частиною технології злочинної діяльності, яку Р. Л. Степанюк визначає як сукупність взаємопов'язаних злочинів, що вчиняються в межах єдиного задуму [148, с. 978]. Усі злочини, що поряд з незаконною порубкою лісу складають технологію злочинної діяльності, доцільно розслідувати в ході єдиного кримінального провадження. В інших випадках, матеріали що свідчать про ознаки злочину передбаченого ст. 246 КК України доцільно виділити в окреме провадження.

3. Повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (21,1 % вивчених кримінальних проваджень). Відповідно до ст. 7 Лісового кодексу України, ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Повідомлення про факти незаконної порубки лісу від фізичних осіб власників чи користувачів таких лісів, зазвичай, містять відомості про місце та орієнтовний час вчинення злочину, площу порубаного лісу. Більш змістовна інформація про подію злочину, зазвичай, міститься у повідомленнях від посадових осіб підприємств, установ чи організацій, що здійснюють лісокористування. Окрім відомостей про місце та орієнтовний час

вчинення посягання, в подібних повідомленнях зазначаються дані про посадових осіб, відповідальних за порубану ділянку лісу, інформацію про суспільно небезпечні наслідки, що настали у такому лісі в результаті вчинення злочину.

4. Повідомлення від громадських природоохоронних організацій (16 % вивчених кримінальних проваджень). Оскільки подібні організації зазвичай мають у своєму складі юристів та екологів, повідомлення про факти незаконної порубки лісу від них традиційно супроводжуються результатами фото та відео фіксації місця вчинення злочину, висновками громадської екологічної експертизи щодо наслідків злочину. Встановлено, що, окрім органів Національної поліції України, у підслідності яких знаходяться злочини проти довкілля, громадські природоохоронні організації з метою підсилення уваги до вчиненого злочину повідомляють про нього Прокуратуру України, державні природоохоронні органи, ЗМІ. Варто відмітити, що підвищений резонанс навколо розслідування незаконної порубки лісу може виступати чинником тактичного ризику, пов'язаного з розголошенням відомостей досудового розслідування.

5. Отримання інформації про кримінальне правопорушення із засобів масової інформації та мережі Інтернет (10,3 % вивчених кримінальних проваджень). Розповсюдження екологічної інформації та донесення до широких верств населення важливості охорони навколишнього природного середовища сьогодні є важливим напрямком комунікації та діяльності ЗМІ [40, с. 35]. Зокрема, питання захисту лісів є досить популярною темою повідомлень у ЗМІ та журналістських розслідувань.

Дослідження практики висвітлення у ЗМІ фактів незаконної порубки лісу дозволило зробити висновок про те, що у подібних повідомленнях, зазвичай, міститься інформація про місце вчинення порубки, час виявлення її наслідків, рідше про осіб чи організації, що здійснюють порубку. Зазвичай, журналісти здійснюють фото чи відео фіксацію місць вчинення таких діянь, отримують коментарі від посадових осіб органів державної влади та органів

місцевого самоврядування, представників громадських природоохоронних організацій, спеціалістів екологів тощо. Подібні повідомлення можуть виступати достатньою підставою для початку попередньої перевірки відомостей про факт незаконної порубки лісу та подальшого внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Т. І. Савчук відмічає, що соціальні мережі, сервіси для віртуального зберігання документів, фото, а також пошукові системи в мережі Інтернет сьогодні можуть бути важливим джерелом інформації, що має значення для кримінального провадження [135, с. 303–304]. Під час дослідження названих ресурсів слідчим можуть бути виявлені відомості про незаконну порубку лісу. Зокрема, мова йде про повідомлення користувачів у соціальних мережах, фото та відео матеріали, якими зафіксовано наслідки порубки тощо. Однак, на наш погляд, названі джерела інформації про подію незаконної порубки лісу є найменш надійними та потребують додаткової перевірки. Рекомендуємо слідчим після внесення відомостей про відповідне правопорушення до ЄРДР здійснити фіксацію такої вихідної інформації за процедурою огляду електронного документа. В протоколі такого огляду мають бути відображені основні реквізити електронного документа: адреса у мережі Інтернет, на якій розміщено веб-сторінку; назва веб-сайту, категорія чи жанр публікації, якщо вони зазначені на веб-сторінці; назва публікації; основний текст публікації або допису; прикріплені зображення та аудіо чи відео файли; відомості про автора публікації чи допису тощо [67, с. 187].

Усім переліченим джерелам інформації про незаконну порубку лісу притаманний власний об'єм криміналістично значущої інформації про злочин, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР та попередню кваліфікацію діяння.

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що особливості правового режиму предмету посягання незаконної порубки лісу, різноманіття типових джерел отримання інформації про такий злочин, підвищена увага державних природоохоронних органів, громадських природоохоронних організацій,

засобів масової інформації та громадськості до подібних посягань, віддаленість місць вчинення порубок та складність встановлення істотної шкоди як наслідку злочину значно ускладнюють процесуальну діяльність правоохоронних органів щодо початку досудового розслідування відповідних посягань. Вважаємо, що запропоновані нами рекомендації сприятимуть більш ефективному прийняттю рішень про відкриття кримінального провадження та початок досудового розслідування незаконної порубки лісу.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

До таких відомостей, в тому числі, вноситься короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, та попередня правова кваліфікація такого діяння із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [119]. Від правильності такої кваліфікації залежить вибір слідчим подальших дій з розслідування злочину. Відтак, вважаємо за доцільне розглянути основні варіанти попередньої правової кваліфікації діянь, що мають ознаки незаконної порубки лісу, в залежності від обсягу інформації про подію злочину на момент внесення відомостей до ЄРДР та джерел такої інформації.

Характеризуючи попередню правову кваліфікацію, можна назвати її наступні ознаки: 1) перед слідчим, прокурором постає складне завдання правильно кваліфікувати діяння за короткий проміжок часу (не більше 24 годин); 2) така кваліфікація здійснюється на основі обмеженого обсягу інформації про злочин; 3) обмежені також засоби перевірки первинної інформації про злочин; 4) як слушно стверджує А. В. Савченко, кваліфікація

на цій стадії є початковою, та може й повинна бути уточнена зі з'ясуванням нових фактичних обставин кримінального провадження [134, с. 53].

Однією з основних проблем попередньої кваліфікації досліджуваних злочинів є розмежування незаконної порубки лісу та суміжних адміністративних правопорушень. Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за незаконну порубку і пошкодження дерев і чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення (ст. 65 КУпАП) та за знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг, захисних лісових насаджень вздовж берегів річок, каналів, навколо водних об'єктів, гідротехнічних споруд, на смугах відводу автомобільних доріг, залізниць та інших захисних лісових насаджень (ст. 65-1 КУпАП) [69]. Проблемам кваліфікації незаконних порубок лісу більше уваги присвячено в підрозділі 1.1. дисертації, тому тут ми зосередимося лише на алгоритмі дій уповноважених осіб для прийняття рішення щодо попередньої кваліфікації таких злочинів.

При прийнятті рішення про внесення відомостей до ЄРДР, слідчому, в першу чергу, потрібно з'ясувати, чи відноситься територія, на якій здійснено незаконну порубку, до лісового фонду (за ст. 4 Лісового кодексу України), та чи є вона заповідником або територією чи об'єктом природно-заповідного фонду, іншим особливо охоронюваним лісом. Відповідальність за ст. 246 КК України виключається, якщо площа такої лісової ділянки є меншою за 0,1 гектара, вона знаходиться в межах населеного пункту та не була віднесена в установленому порядку до лісів, якщо були порубані окремі дерева або групи дерев, чагарники на аграрних угіддях, присадибних, дачних чи садових ділянках. Відповідна інформація про ділянку, на якій було вчинено порубку, може бути отримана з повідомлення про вчинення злочину чи при огляді місця події.

Якщо діяння було вчинено у заповіднику або на території чи об'єкті природно-заповідного фонду, в іншому особливо охоронюваному лісі, достатньою підставою для внесення відповідних відомостей до ЄРДР є встановлення факту здійснення незаконної порубки на такому об'єкті, незалежно від суспільно-небезпечних наслідків, що настали.

Для інших об'єктів лісового фонду КК України встановлено істотну шкоду, як обов'язкову умову настання кримінальної відповідальності за протизаконну порубку лісу. Така шкода є оціночним поняттям та встановлюється для кожного випадку окремо. Постановою Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» встановлено, що шкода визнається істотною, коли: були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінились ландшафт місцевості, русло річки; сталась ерозія ґрунту тощо [126]. Видається, що попереднє встановлення наявності такої шкоди неможливе без застосування спеціальних знань у сфері екології. Відтак, обов'язковим є залучення спеціаліста-еколога до проведення огляду місця події з метою подальшого вирішення питання про доцільність внесення відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Відсутність шкоди за наявності інших ознак злочину, передбаченого ст. 246 КК України (крім лісів, що належать до природно-заповідного фонду), автоматично переводить такі діяння в розряд адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 64, 65, 65-1, 67 КУпАП [150]. Складність полягає у тому, що для достовірного встановлення наявності шкоди потрібно провести цілий комплекс слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, проведення яких неможливе без внесення відомостей про подію правопорушення до ЄРДР.

С. В. Унжакова наводить орієнтовний перелік документів, які можуть бути підставою прийняття відповідного процесуального рішення: рапорт співробітника поліції; заява від лісництва, довідка (виписка з матеріалів лісовпорядкування) про лісові насадження; відомість переліку дерев, акт про лісопорушення; план ділянки, де мала місце незаконна порубка лісу; довідка розрахунку збитків, заподіяних лісництву; відомості про відшкодування збитків; довідка про те, чи укладався договір оренди лісових насаджень або договір купівлі-продажу лісових насаджень чи відведення лісосіки; копія лісової декларації; протокол огляду місця події; довідка від лісництва, про те, коли проводилася перевірка даної ділянки [158].

Відтак, слідчому чи прокурору при вирішенні питання про наявність істотної шкоди та, відповідно, доцільність початку досудового розслідування, потрібно керуватися наявною у повідомленні про ознаки злочину інформацією. У випадках самостійного виявлення правоохоронними органами ознак незаконної порубки, встановлення слідчим наявності такої шкоди не можливе без консультації зі спеціалістом-екологом. В матеріалах про ознаки злочину, отриманих від державних природоохоронних органів та громадських природоохоронних організацій, може міститися попередня оцінка шкоди завданої порубкою. При цьому, якщо можливо, доцільно з'ясувати рівень компетентності особи, яка здійснювала таку оцінку.

2.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню

Досудове розслідування має свої безпосередні завдання, які впливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК). Ними є: швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення з тим, щоб: а) кожний, хто його вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; б) жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; в) до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [84, с. 342].

На нашу думку, повне розслідування кримінального правопорушення передбачає з'ясування слідством вичерпного об'єму інформації про злочин, що має значення для кримінального провадження. Вимога повноти розслідування покликана забезпечити притягнення до відповідальності саме тих осіб, які вчинили злочин.

Методика розслідування окремої категорії злочинів може сприяти повноті розслідування шляхом визначення орієнтовного переліку обставин, які потрібно з'ясувати та доказувати в ході досудового розслідування відповідних злочинів. Проблемам формування обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів у своїх роботах приділяли увагу Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. Н. Колесніченко, О. В. Пчеліна, В. В. Пясковський, А. В. Старушкевич, В. Ю. Шепітько та інші вчені. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування екологічних злочинів розглядали С. О. Книженко та О. В. Одерій. При цьому, перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконної порубки лісу, на сьогодні ще не знайшли відображення у криміналістичній літературі.

В рамках методики розслідування, такий перелік може бути лише модельним та має конкретизуватися у кожному конкретному кримінальному провадженні, виходячи із слідчих ситуацій розслідування. Цікаво, що С. В. Веліканов протиставляє «новий», ситуаційний підхід до розслідування злочинів, та «традиційний», заснований на обставинах, що підлягають з'ясуванню – переліку завдань слідчого на підставі особливостей предмета доказування [17, с. 173]. Погоджуючись з аргументами науковця на користь використання «нового» підходу в завершальному розділі криміналістики, вважаємо відмову від використання традиційних підходів помилковою.

У криміналістичній літературі «обставини, що підлягають з'ясуванню», «обставини, що підлягають доказуванню», «предмет доказування» та деякі інші співзвучні терміни часто плутаються або використовують як синоніми. Так, Р. Ю. Савонюк визначає предмет доказування як сукупність,

передбачених законом обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кримінальному провадженні, а також виділяє в предметі доказування «головний факт» – обставини, які характеризують подію злочину [133, с. 9]. В. А. Журавель предмет доказування визначає як сукупність фактів та обставин, що підлягають доведенню, підтвердженню чи спростуванню засобами доказування у кожному кримінальному провадженні [15, с. 640], а також активно використовує поняття «обставини, що підлягають з'ясуванню» [54, с. 175–186]. В. Ю. Шепітько використовує термін «предмет доведення», та визначає його як сукупність обставин, які підлягають доведенню за кримінальною справою (у кримінальному провадженні) [174, с. 174]. В. В. Пясковський наполягає на тому, що в рамках методики розслідування злочинів доцільно розглядати обставини, що підлягають встановленню, а не доказуванню, оскільки вони за змістом є ширшими [129, с. 66–69]. Серед наведеного термінологічного різноманіття, назва «обставини, що підлягають з'ясуванню» на нашу думку є найбільш оптимальною.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює мінімальний об'єм інформації про злочин, яка повинна бути з'ясована та підтверджена доказами у будь-якому кримінальному провадженні. Так, ст. 91 КПК України визначено, що доказуванню підлягають наступні обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [85].

Даний перелік становить основу обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування злочину та має бути доповнений та розширений з урахуванням особливостей відповідної категорії кримінальних правопорушень.

На думку В. А. Журавля, формування обставин, що підлягають з'ясуванню зумовлено трьома чинниками: предметом доказування за КПК, кримінально-правовою та криміналістичною характеристикою певного різновиду злочинів [54, с. 176]. Л. І. Криушенко також відзначає існування обставин, що виходять за межі зазначених пунктів, проте факт їх встановлення має юридичне значення для встановлення інших [86, с. 95]. Відтак, варто розглянути суттєві ознаки незаконної порубки лісу, які можуть вплинути на формування обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування таких злочинів.

Ключовою для розслідування незаконної порубки лісу є інформація про предмет злочинного посягання. Ст. 246 КК України по різному кваліфікує незаконну порубку у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, (для

кваліфікації необхідне встановлення наявності істотної шкоди), а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах (де наявність шкоди є необов'язковою). Крім того, не є злочином, передбаченим ст. 246 КК України незаконна порубка сухостою, дерев та чагарників що ростуть в межах населених пунктів тощо. Відтак, предмет посягання є однією з обставин, що повинні встановлюватися під час розслідування таких злочинів.

Інформація про спосіб та засоби вчинення злочину дозволяє пов'язати злочинця з місцем та часом вчинення злочину, незаконно добутою деревиною, шкодою, яку було заподіяно кримінальним правопорушенням. Встановлення зв'язку між злочинцем, способами та засобами вчинення порубки а також слідами злочину дає можливість довести участь такої особи у вчиненні злочину та її винуватість. Важливо, також, визначити, чи використовував злочинець супровідні документи на порубку та перевезення деревини та яким чином вони були отримані (підробка, незаконна видача уповноваженими особами тощо).

Принциповим під час розслідування незаконної порубки лісу є з'ясування та доказування виду та розміру шкоди, що була завдана таким злочином. Наявність істотної шкоди впливає на кваліфікацію діяння за ст. 246 КК України, оскільки така шкода виступає підставою пред'явлення цивільно позову в інтересах володільця порубаного лісу з метою її відшкодування. Крім того, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є однією з обставин, що пом'якшують покарання за вчинений злочин.

Важливою ознакою кримінально-правової характеристики будь-якого матеріального складу злочину є наявність причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і його наслідками. Відтак, слідчим доцільно доказувати наявність такого зв'язку між фактом незаконної порубки, способами та засобами вчинення злочину та конкретними його наслідками (шкодою відповідного виду та розміру).

Важливою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є мета вчинення злочину, а саме здійснення порубки для власного використання злочинцем, або для подальшої реалізації (продажу). Причому, у другому випадку слідчий має, також, з'ясувати шляхи реалізації незаконно добутої деревини, співучасників злочину та покупців деревини, а також способи легалізації (відмивання) коштів, отриманих від таких дій.

Відтак, перелічені обставини, разом з предметом доказування за ст. 91 КПК України [85], є підґрунтям для формування обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконної порубки лісу.

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати наступний модельний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконної порубки лісу:

- 1) подія незаконної порубки лісу (час, місце та обстановка вчинення злочину);
- 2) предмет злочинного посягання (тип та географічне розташування порубаного лісу, його володілець та форма власності);
- 3) особа злочинця (анкетні дані, наявність службового чи іншого спеціального статусу);
- 4) співучасники порубки, їх роль у вчиненні злочину, наявність ознак організованості в їх діяннях;
- 5) винуватість злочинців у вчиненні незаконної порубки, їх форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 7) способи та засоби вчинення порубки на кожному етапі вчинення злочину;
- 8) вид і розмір шкоди, завданої незаконною порубкою лісу, інформація про добровільне її відшкодування злочинцем, розмір процесуальних витрат;
- 9) причинно-наслідковий зв'язок між подією порубки, способами та засобами її вчинення та видом і розміром заподіяної шкоди;

10) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

11) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

12) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

2.3. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх розв'язання

Виходячи з панівного, на сучасному етапі, ситуаційного підходу до розслідування злочинів, криміналістичні методики розслідування традиційно включають в себе інформацію про типові для відповідних кримінальних проваджень слідчі ситуації. Процес розслідування незаконних порубок лісу детермінується широким спектром факторів, що впливають на діяльність органів досудового розслідування. Відтак, виникає потреба у аналізі таких факторів та визначенні й класифікації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування зазначеного різновиду злочинів.

Питанням поняття, видів та значення слідчих ситуацій у своїх працях приділяли увагу В. П. Бахін, Р. С. Белкін, С. В. Веліканов, А. Ф. Волобуєв, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інші вчені. Проблеми типізації слідчих ситуацій розслідування злочинів проти довкілля розглянуті в роботах С. О. Книженко, А. С. Кудінова, О. В. Одерія, Ю. М. Туровця та інших. Проте, питання типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу ще не знайшло відображення у вітчизняній науковій літературі, що визначає потребу у проведенні такого дослідження.

Сьогодні процес розслідування злочину видається неможливим без урахування слідчої ситуації, що склалася в рамках відповідного провадження. На думку В. М. Шевчука, ситуаційний підхід набуває особливого значення для оптимізації процесу розслідування, зокрема шляхом використання в слідчій діяльності інформації узагальненого характеру, найадекватнішої для вибору й адаптації типових тактичних рішень, що забезпечують оптимальне провадження [171, с. 149]. Ситуаційний підхід, також, визнається науковцями як один із принципів здійснення криміналістичних наукових досліджень [54, с. 186].

Інформація про типові слідчі ситуації, що складаються в процесі розслідування тих чи інших злочинів, зараз є невід'ємною частиною більшості криміналістичних рекомендацій з розслідування злочинів. Названий блок інформації до модельної структури методики розслідування включають В. А. Журавель [54, с. 109], В. Ю. Шепітько [75, с. 417], Б. В. Щур [178, с. 140] та інші вчені.

У науковій літературі існує два основних підходи до розуміння слідчої ситуації. Р. С. Белкін визначив слідчу ситуацію як сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановку, в якій здійснюється доказування. Даний автор визначає широкий спектр об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на формування такої ситуації [4, с. 133]. Зазначена позиція зазнавала критики з боку інших науковців. Зокрема, Л. Я. Драпкін вважає за неможливе планування слідчим процесу розслідування виходячи з запропонованого Р. С. Белкіним широкого переліку факторів реальної, або «зовнішньої» ситуації розслідування. Натомість даний науковець віддає перевагу більш вузькому «внутрішньому», інформаційному підходу до визначення слідчої ситуації, що передбачає формування інформаційної моделі такої ситуації [47, с. 13–14].

Слушною видається позиція А. Ф. Волобуєва, який пропонує використовувати для типізації слідчих ситуацій саме вузький інформаційний підхід, а типову слідчу ситуацію визначає як сукупність інформації (доказів та

оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування у кримінальних провадженнях окремих категорій [30, с. 203].

Серед науковців не існує єдиної позиції щодо періодизації розслідування злочину, яка впливає на підходи до типізації слідчих ситуацій. Поділ досудового розслідування на ті чи інші етапи може спиратися на прийняття слідчим, прокурором ключових процесуальних рішень, або на завдання, які має вирішувати слідство на відповідних етапах, а також на поєднання названих критеріїв [57, с. 141]. Традиційним є виділення початкового, наступного та заключного етапів досудового розслідування, а наукові дискусії точаться щодо їх меж. З точки зору типізації слідчих ситуацій, найперспективнішим видається початковий етап розслідування злочину. Найбільш поширеною у спеціальній літературі є позиція, яка передбачає, що названий етап починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та закінчується повідомленням особі про підозру у зв'язку з хоча б одним епізодом злочинної діяльності [30, с. 211; 57, с. 142-143].

С. В. Великанов зазначає, що в рамках криміналістичної методики, типова слідча ситуація може розглядатися як її науковий опис, отриманий у результаті дослідження репрезентативно оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій, що складаються в розслідуванні певного виду злочину і типізованих на підставі заданих параметрів [16, с. 12]. В. Синчук пише, що типова слідча ситуація – це наукова абстракція, в якій відображені найбільш загальні, ймовірні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі, а для забезпечення типізації з усіх компонентів, що входять до структури слідчої ситуації, доцільно залишити тільки компоненти інформаційного характеру [138, с. 183]. Відтак, можна зробити висновок, що основними критеріями типізації слідчих ситуацій є кількісний (або критерій повторюваності), та інформаційний, які є загальними, та потребують

конкретизації виходячи зі специфіки процесу розслідування тієї чи іншої категорії злочинів.

Інформаційний критерій, у першу чергу, передбачає дослідження типового обсягу криміналістично значущої інформації про подію злочину, що наявна у слідчого на відповідному етапі розслідування злочину. На початковому етапі така інформація отримується з повідомлення про ознаки кримінального правопорушення, та шляхом проведення первинних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів. Оскільки початковий етап закінчується повідомленням особі про підозру, а основним завданням названого етапу є, відповідно, збирання слідством достатнього обсягу доказів для прийняття такого процесуального рішення, видається що відомості про особу злочинця мають ключове значення для вирішення поставленого завдання.

Саме обсяг інформації про особу злочинця було використано науковцями як основний інформаційний критерій типізації слідчих ситуацій розслідування злочинів проти довкілля в цілому [102, с. 295], та конкретно злочинів, пов'язаних зі знищенням (пошкодженням) об'єктів природи [155, с. 10]. Специфіка розслідування незаконної порубки лісу полягає у тому, що в більшості випадків первинна інформація про ознаки відповідного кримінального правопорушення вже містить відомості про місце та орієнтовний час вчинення злочину. В таких умовах обсяг відомостей про особу злочинця виступає критерієм диференціації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування досліджуваних злочинів.

Як слушно відзначає Р. Л. Степанюк, поняття типової слідчої ситуації не слід обмежувати тільки даними про сукупність наявної у слідчого інформації про обставини злочину, а доцільно включати й інший інформаційний компонент – про найбільш значущі характеристики процесу розслідування [146, с. 111]. Відтак, другим важливим аспектом інформаційного критерію типізації слідчих ситуацій можна визнати відомості про можливості слідства отримувати криміналістично значущу інформацію про злочин. В реаліях

розслідування незаконної порубки лісу, слідчі ситуації можна диференціювати за вчиненням злочину в умовах очевидності або неочевидності, що на практиці проявляється у наявності чи відсутності очевидців тих чи інших епізодів злочинного діяння. Такі особи можуть повідомити слідству відомості про особу злочинця, точні час та місце, обставини вчинення злочину тощо.

За кількісним критерієм слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу можуть бути типізовані на основі дослідження статистичної повторюваності тих чи інших комбінацій відомостей про подію злочину та процес розслідування, що були віднесені нами до інформаційного критерію [111, с. 158].

Щодо класифікації слідчих ситуацій (як реальних так і типових), то найбільш загальним є їх поділ на сприятливі та несприятливі [16, с. 10]. Відтак вважаємо за доцільне розмістити типові слідчі ситуації розслідування незаконної порубки лісу у порядку зменшення їх сприятливості.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень у 76,5 % випадків злочинця було затримано «на гарячому» під час здійснення порубки або транспортування незаконно добутої деревини з місця вчинення злочину. Названу ситуацію можна вважати найбільш сприятливою, адже в таких випадках слідству відомі ознаки особи злочинця, місце й час вчинення злочину та/або маршрут транспортування незаконно добутої деревини. Основними завданнями слідчого у подібній ситуації є виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину, встановлення осіб та затримання можливих співучасників злочину, збирання доказів, достатніх для повідомлення затриманій особі про підозру. У випадках, коли злочинця затримано в ході транспортування деревини, конкретне місце вчинення порубки може бути невідомим, та перед слідчим постають завдання щодо встановлення місця, часу та інших обставин вчинення злочину.

У 15,3 % вивчених кримінальних проваджень злочинців не було затримано на гарячому, проте слідством було встановлено певні відомості про

ознаки особи злочинця. Джерелами таких відомостей можуть виступати сліди, залишені злочинцем на місці події, та показання очевидців злочинного діяння тощо. Основним завданням слідчого у подібних ситуаціях є виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину, допит очевидців, встановлення ознак, розшук та затримання злочинця, збирання доказів, достатніх для повідомлення такій особі про підозру.

У 8,2 % випадків слідством не було затримано злочинця та не було встановлено ознак його особи. Названа ситуація є найменш сприятливою та відповідає вчиненню злочину в умовах неочевидності. До першочергових завдань слідчого, у таких ситуаціях, можна віднести ретельний огляд місця події зі збиранням та фіксацією слідів злочину, відшукування можливих очевидців події незаконної порубки чи транспортування деревини, й в подальшому, встановлення ознак та розшук злочинця [111, с. 159].

Відтак, типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу є:

Ситуація 1. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (76,5 %).

Ситуація 1.1. Злочинця затримано під час здійснення порубки (62,6 %).

Ситуація 1.2. Злочинця затримано під час транспортування деревини (37,4 %).

Ситуація 2. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано (15,3 %).

Ситуація 3. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця (8,2 %).

Підсумовуючи викладене відзначимо, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу відіграють визначальну роль в структурі криміналістичної методики розслідування названих злочинів. Втім, запропонований перелік ситуацій не є цінним сам по собі. Погоджуємося з позицією О. В. Синчука про те, що в криміналістичних

методичних рекомендаціях має бути чітко реалізовано тріаду: типові слідчі ситуації – типові версії – типові програми розслідування. Науковець слушно відмічає, що нехтування цим критерієм може призвести до марнування часу на дослідження слідчих ситуацій, які реально не впливають на формування криміналістичних методичних рекомендацій, а тільки виступають як інформаційний баласт [139, с. 13].

Чуттєве сприйняття слідчим обставин події злочину є обмеженим: він може безпосередньо сприймати лише наслідки (сліди) злочинної події [78, с. 31]. Відтак, більшість авторів погоджується щодо того, що сприйняття обставин злочину є ретроспективним. Слідчий, на основі наявної в нього інформації, повинен висунути обґрунтовані версії щодо події злочину.

Вченими-криміналістами запропоновано різні визначення поняття слідчої версії. О. М. Ларін називає слідчою версією засноване на фактичних даних припущення, що виникає у зв'язку із розслідуванням злочину та підлягає перевірці з метою з'ясування істини про істотні обставини кримінального провадження [90, с. 66]. В. Ю. Шепітько наводить окремі визначення слідчої та криміналістичних версій. На думку автора, слідча версія є обґрунтованим припущенням щодо події злочину, його окремих елементів, або про походження та зв'язок доказових фактів. Криміналістична ж версія – це обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, які мають або можуть мати значення для кримінального провадження, вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою та зміст, який служить цілям встановлення об'єктивної істини [174, с. 42].

В. О. Коновалова вважає, що виникнення версій завжди зумовлено видом злочину, способами його вчинення та, головним чином, тією інформацією, яка була виявлена на початковому етапі розслідування [72, с. 47]. Процедура їх формування традиційно здійснюється на підставі аналізу певного емпіричного матеріалу і виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними сполученнями вихідних і шуканих фактичних даних [138, с. 199].

Нами вже було типізовано основні ситуації розслідування незаконної порубки лісу. Виходячи з характерного для таких ситуацій об'єму інформації про подію злочину та криміналістичної характеристики досліджуваних посягань, можна припустити, які версії найчастіше висуваються слідчим в ході розслідування та типізувати їх.

О. В. Синчук визначив типову версію як інформаційну модель, у якій відбиті засновані на спостереженнях позитивні знання, що надають найбільш імовірно пояснення події злочину в цілому чи її окремих сторін відповідно до даних слідчих ситуацій [140]. На думку В. А. Журавля, зв'язок «типові слідчі ситуації» – «типові версії», тобто можливість реалізації принципу «кожній типовій слідчій ситуації відповідають свої типові версії» є найбільш придатним підходом до типізації слідчих версій [54, с. 157]. Наведені позиції підтверджують, що версії мають типізуватися виходячи з типових слідчих ситуацій розслідування відповідної категорії злочинів.

Оскільки версія є припущенням про подію злочину, відзначимо, що її інформативність може бути досягнута лише за умови звуження кола обставин, які пояснює кожна версія. Вважаємо за доцільне в рамках кожної слідчої ситуації згрупувати версії за обставинами, які вони пояснюють.

В ситуації 1.1 можна висунути наступні версії щодо:

– *події кримінального правопорушення:*

- а) мала місце незаконна порубка лісу;
- б) мав місце злочин проти власності;
- в) мав місце інший екологічний злочин;

– *особи злочинця:*

- а) злочин було вчинено затриманим одноособово;
- б) злочин було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами;
- в) злочин було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– *мети злочинця:*

- а) деревину добуто для особистих потреб;
- б) деревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– *знарядь вчинення злочину:*

а) порубку здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо);

б) порубку здійснено за допомогою промислової техніки;

В *ситуації 1.2* окрім вищевказаних можна, також, висунути версії щодо:

– *місця вчинення злочину:*

а) порубку було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування;

б) порубку було вчинено в іншій місцевості.

Ситуація 2 характеризується меншим обсягом інформації про подію злочину, порівняно з ситуацією 1. Отже, крім характерних для останньої, можна висунути версії щодо:

– *місця перебування злочинця:*

а) знаходиться поблизу місця порубки;

б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення злочину;

в) покинув місце вчинення злочину.

В *ситуації 3* можна висунути версії щодо:

– *суті події:*

а) мала місце техногенна подія;

б) мала місце природна подія;

– *кількості злочинців:*

а) злочин було вчинено однією особою;

б) злочин було вчинено групою осіб;

– *особи злочинця:*

а) злочин вчинила особа, яка постійно проживає поблизу місця порубки;

б) злочин вчинила особа, яка постійно проживає в іншій місцевості;

– *щодо місця знаходження незаконно добутої деревини:*

- а) деревину приховано поблизу місця порубки;
- б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано;
- в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві.

Наведений перелік типових версій є орієнтовним, та має скерувати слідчого на початковому етапі розслідування конкретних випадків незаконної порубки лісу.

Основною метою досудового розслідування є встановлення об'єктивної істини про подію злочину задля притягнення винної особи до передбаченої законом відповідальності. Для досягнення такої мети слідчий обирає стратегію своєї діяльності виходячи із ситуації, що склалася в процесі розслідування, висунутих при цьому версій та більш конкретних проміжних задач, що постають перед ним. Алгоритм відповідних дій слідчого може бути типізований, а відтак, має бути відображений в методиці розслідування злочину у вигляді типових тактичних операцій.

Перевірка висунутих версій та розв'язання слідчих ситуацій, що склалися в процесі розслідування, визначають основні задачі, що постають перед слідчим у кримінальному провадженні. За твердженням В. Ю. Шепітька, поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів спрямованих на вирішення конкретних задач розслідування треба іменувати тактичною операцією, яка за своєю природою є засобом криміналістичної тактики, що визначає найбільш доцільну послідовність проведення дій, їх черговість та порядок [175, с. 177].

Типові тактичні операції при розслідуванні злочинів входили до сфери наукових інтересів Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, І. В. Борисенка, А. Ф. Волобуєва, А. В. Дулова, В. А. Журавля, С. Ф. Здоровка, О. В. Курмана, В. В. Лисенка, В. І. Перкіна, Р. Л. Степанюка, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, В. І. Шиканова та інших вчених. Названі науковці обґрунтували природу типових тактичних операцій, розглянули їх в рамках методик розслідування різних видів злочинів. Проте, типові тактичні операції при розслідуванні

незаконної порубки лісу на сьогодні не були розглянуті в науковій літературі, що підкреслює актуальність даного дослідження.

Організація та проведення тактичних операцій є досить складним процесом. І. В. Борисенко відмічає, що проведення тактичної операції повинно передбачатися планом розслідування, в якому мають знайти відображення цілі тактичної операції, строки її проведення (в тому числі і строки окремих її етапів, вказівки щодо її учасників), вичерпне коло питань, що підлягають з'ясуванню; заздалегідь планується залучення необхідних сил і засобів. На думку науковця, тактичні операції вимагають ретельної підготовки, глибокого аналізу слідчої ситуації, що склалася, чіткого розподілу обов'язків, додержання послідовності проведення слідчих та інших дій, єдиного керівництва з боку слідчого [7, с. 214]. Зважаючи на важливість тактичних операцій для процесу розслідування незаконної порубки лісу, розглянемо в рамках даної методики найбільш типові з них.

Р. Л. Степанюк слушно відзначає, що для процесу розроблення типових тактичних операцій у криміналістичних методиках має суттєве значення визначення обсягу завдань, що повинні вирішуватись за їх допомогою [147, с. 204]. Конкретні цілі тактичних операцій на кожному етапі розслідування визначаються необхідністю слідчої ситуації. Зміна останньої змінює і актуальні для даного часу цілі розслідування, а разом з ними і характер здійснених тактичних операцій [6, с. 18]. Відтак, абсолютно вірною видається теза В. Ю. Шепітька про те, що тактична операція розробляється стосовно проміжного завдання розслідування та реалізується для його вирішення. Ефективною тактична операція буде тільки за наявності інформаційних даних у відповідній слідчій ситуації [173, с. 359].

Серед науковців різняться підходи до іменування типових тактичних операцій. Так, О. В. Курман іменує типові тактичні операції при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами за об'єктами, на отримання інформації про які вони спрямовані («Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор») [88, с. 29]. І. В. Борисенко тактичні операції при розслідуванні

вбивств з розчленуванням трупу іменує у відповідності до завдань, на вирішення яких вони спрямовані («Збирання первинної інформації», «Встановлення особи невідомого трупа», «Пошук відсутніх частин трупа») [7, с. 215-219]. Виходячи з констатованого нами зв'язку тактичних операцій та завдань розслідування, ми підтримуємо підхід, за якого назва тактичної операції кореспондує відповідній задачі розслідування.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що типові тактичні операції в рамках методики розслідування незаконної порубки лісу мають надавати орієнтовний перелік та порядок проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів спрямованих на вирішення конкретних задач розслідування з огляду на наявний в кожній типовій слідчій ситуації обсяг інформації про подію злочину. Розглянемо основні типові тактичні операції під час розслідування незаконної порубки лісу.

Затримання злочинця. Як відзначає Р. Л. Степанюк, тактична операція «затримання» включає комплекс слідчих (розшукових), негласних (слідчих) розшукових дій та інших заходів, спрямованих на тактично вдале та процесуально грамотне затримання особи або групи осіб, запідозрених у вчиненні злочину [147,с. 205]. У випадку розслідування незаконної порубки лісу, складність названої тактичної операції пов'язана з тим, що затримання відбувається «на гарячому» під час здійснення підозрюваним порубки або під час транспортування незаконно добутої деревини. При цьому, слідство має обмежений обсяг інформації про злочин та лімітований час для збирання достатнього обсягу доказів для повідомлення затриманій особі про підозру (згідно ч. 1 ст. 211 КПК України, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання).

При затриманні злочинця на гарячому працівниками правоохоронних органів, доцільно якнайскоріше провести огляд місця події та на основі отриманої інформації внести відповідні відомості про злочин до ЄРДР з

метою забезпечення можливості проведення інших первинних слідчих (розшукових) дій. Якщо процес незаконної порубки або транспортування деревини був зафіксований посадовими особами державних природоохоронних органів, власником, розпорядником чи користувачем лісу, важливо, щоб такі особи зберегли обстановку місця події та завадили злочинцю знищити сліди злочину до прибуття слідчо-оперативної групи [104, с. 336].

Огляду на предмет слідів транспортування деревини або знарядь її порубки підлягають також транспортні засоби злочинця. У випадках, коли наявні ознаки систематичної злочинної діяльності затриманої особи слід провести обшуки в житлових та нежитлових приміщеннях, що належать такій особі. Для з'ясування маршрутів переміщення затриманого до місця вчинення злочину доцільно звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до носіїв інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо [87, с. 67–68]. Також слідчому слід допитати затриману особу, та за наявності, заявників про злочин та очевидців порубки.

Встановлення особи та розшук невідомого злочинця. Встановлення особи – постійне і найбільш важке криміналістичне завдання, що виникає у процесі розслідування злочинів. Це складна діяльність, у ході якої з використанням криміналістичних методів і засобів відбувається виявлення, фіксація і дослідження інформативних властивостей та ознак людини, важливих для розслідування злочину [60, с. 29]. Якщо в типовій ситуації 2 слідство на початковому етапі розслідування вже має інформацію про деякі ознаки особи злочинця, то в ситуації 3 встановлення таких ознак є одним з основних завдань слідчого.

У випадках, коли в ході огляду місця порубки не було виявлено слідів, які б давали змогу ідентифікувати злочинця, слідству потрібно збирати інформацію про подію злочину з інших джерел. Одним з найдієвіших заходів

є звернення до операторів та провайдерів телекомунікацій із запитом про доступ до речей (документів) щодо інформації про IMEI номери пристроїв мобільного зв'язку та номери телефонів абонентів, які знаходилися в радіусі дій базових станцій зв'язку на території місця порубки, вздовж можливих маршрутів перевезення деревини в проміжки часу, що відповідають часу вчинення злочину. Користувачі мобільних пристроїв, ідентифікованих за такими даними, можуть виявитися співучасниками злочину або його очевидцями [104, с. 336].

Ефективним, також, є встановлення особи злочинця через відпрацювання шляхів збуту незаконно добутої деревини. У випадку затримання особи, що здійснює продаж або іншу реалізацію деревини без документів, підтверджуючих її походження, доцільно провести огляд вилученої деревини, допитати таку особу та провести обшуки в приміщеннях, що їй належать. Названі заходи можуть допомогти встановити осіб, які здійснювали безпосередню порубку виявленої деревини.

Встановлення очевидців злочину. Більш ніж у половині (57,3 %) вивчених кримінальних проваджень, джерелом інформації про незаконну порубку лісу ставали ідеальні сліди – відображення події злочину в пам'яті людей. Відтак, одним з основних завдань слідчого на початковому етапі розслідування виступає пошук очевидців злочину та отримання від них показань, що мають значення для кримінального провадження. Усіх очевидців незаконної порубки можна умовно поділити на очевидців порубки, очевидців транспортування незаконно добутої деревини та очевидців її реалізації.

Оскільки більшість злочинів досліджуваної категорії вчиняється у віддалених та малодоступних частинах лісових насаджень, встановлення очевидців першої категорії є досить складним. Такими особами можуть бути працівники лісових господарств, природоохоронних органів, жителі розташованих поблизу населених пунктів, туристи тощо. Коло можливих очевидців транспортування деревини є дещо ширшим. Зокрема, окрім вже названих осіб доцільно опитати працівників автозаправних станцій,

розташованих вздовж можливих шляхів транспортування деревини. Джерелом інформації про осіб, які здійснюють збут незаконно добутої деревини можуть виступити покупці, працівники лісооброблюючих підприємств тощо.

Відшукування незаконно добутої деревини. В ситуаціях, коли на момент виявлення ознак злочину деревину вже було перевезено з місця вчинення порубки, перед слідчим постає завдання відшукати місце її зберігання. Як показує практика розслідування незаконної порубки лісу, у 33,6 % випадків правоохоронними органами не було вилучено предмет злочинного посягання.

В першу чергу доцільно провести огляд місця події з метою відшукування слідів переміщення стовбурів та слідів транспортних засобів. Для дослідження виявлених слідів рекомендується призначення судової трасологічної експертизи. Позитивний результат може, також, принести вивчення топографічних карт, схем, супутникових та аерофотознімків прилеглих ділянок лісу з метою визначення можливих маршрутів пересування транспортних засобів. По друге, доцільно допитати очевидців злочину, лісничих, володільців або розпорядників лісу щодо помічених ними поблизу місця вчинення злочину транспортних засобів.

Після виявлення можливих місць зберігання предмету злочину доцільно проводити обшук таких приміщень, огляд транспортних засобів, якими ймовірно здійснювалося транспортування деревини. Для ототожнення виявленої деревини за слідами на місці вчинення злочину, на знаряддях порубки доцільно призначати судову трасологічну експертизу.

Встановлення шляхів реалізації незаконно добутої деревини. Для з'ясування місць та способів реалізації незаконно добутої деревини доцільно вивчити документацію деревооброблюючих підприємств, що розташовані поблизу місця вчинення злочину на предмет виявлення деревини сумнівного походження. Позитивний результат також може дати вивчення оголошень про продаж деревини в мережі інтернет та друкованих виданнях регіону, де було вчинено незаконну порубку.

Визначення виду та обсягу шкоди. Встановлення виду та обсягу шкоди є однією з умов доказування вини особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК України. Вивчення практики розслідування незаконної порубки лісу показало, що цивільний позов про відшкодування завданої злочинцем матеріальної шкоди було заявлено лише у 47,5 % випадків, в той час як у 75,8 % кримінальних проваджень даної категорії матеріальна шкода так і не була відшкодована. Відтак, вважаємо за доцільне приділити окрему увагу питанням визначення виду та обсягу шкоди під час розслідування незаконної порубки лісу.

Для вирішення питання про те, чи є шкода істотною доцільно враховувати кількісні та вартісні критерії, а також інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання. Зокрема, у справах про незаконну порубку лісу, шкода визнається істотною, коли: були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінилися ландшафт місцевості, русло річки; сталась ерозія ґрунту; тощо [126]. Основним засобом з'ясування кількісних критеріїв є проведення огляду місця події із залученням спеціаліста-еколога для точної фіксації площі порубки, кількості пошкоджених стовбурів, довжини та діаметру порубаних стовбурів тощо. Крім того, такий спеціаліст здатний проконсультувати слідчого з приводу інших видів екологічної шкоди, що були заподіяні злочинцем та відповідних судових експертиз, за допомогою яких можливо оцінити таку шкоду.

Для встановлення якісного критерію доцільно призначати судову екологічну експертизу та експертизи екологічного спрямування (дендрологічну, ботанічну, орнітологічну, зоологічну, іхтіологічну, ентомологічну, геологічну тощо), судові технічні та інші експертизи [66, с. 15]. За допомогою судової товарознавчої, економічної експертиз у комплексі з

судовими експертизами екологічного спрямування можна встановити обсяг матеріальної шкоди, що була заподіяна злочином.

Висновки до розділу 2

1. Основними джерелами інформації про незаконні порубки лісу є: повідомлення про ознаки кримінального правопорушення від державних природоохоронних органів (36,2 %), безпосереднє виявлення ознак співробітниками правоохоронних органів (16,4 %) повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (21,1 %), повідомлення від громадських природоохоронних організацій (16 %), отримання інформації про кримінальне правопорушення із засобів масової інформації та мережі інтернет (10,3 %). Усім переліченим джерелам інформації про незаконну порубку лісу притаманний власний об'єм криміналістично значущої інформації про злочин, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР та попередню кваліфікацію діяння.

2. Однією з основних проблем попередньої кваліфікації досліджуваних злочинів є розмежування незаконної порубки лісу та суміжних адміністративних правопорушень (зокрема ст. 65 та 65-1 КУпАП). При вирішенні питання про доцільність початку досудового розслідування та попередню правову кваліфікацію діяння, уповноваженим особам потрібно керуватися наявною у повідомленні про ознаки злочину інформацією.

3. Під час розслідування незаконної порубки лісу з'ясуванню підлягають такі обставини: подія незаконної порубки лісу (час, місце та обстановка вчинення злочину); предмет злочинного посягання (тип та географічне розташування порубаного лісу, його володілець та форма власності); особа злочинця (анкетні дані, наявність службового чи іншого спеціального статусу; співучасники порубки, їх роль у вчиненні злочину, наявність ознак організованості в їх діяннях; винуватість злочинців у вчиненні незаконної порубки, їх форма вини, мотив і мета вчинення кримінального

правопорушення; способи та засоби незаконної порубки на кожному етапі вчинення злочину; вид і розмір шкоди, завданої незаконною порубкою лісу, інформація про добровільне її відшкодування злочинцем, розмір процесуальних витрат; причинно-наслідковий зв'язок між подією порубки, способами та засобами її вчинення та видом і розміром заподіяної шкоди; обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

4. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу є: 1. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (76,5 %): 1.1. злочинця затримано під час здійснення порубки (62,6 %); 1.2. злочинця затримано під час транспортування деревини (37,4 %). 2. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано (15,3 %). Ситуація 3. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця (8,2 %). Для кожної наведеної ситуації запропоновано орієнтовний перелік слідчих версій.

5. Типові тактичні операції в рамках методики розслідування незаконної порубки лісу мають надавати орієнтовний перелік та порядок проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, спрямованих на вирішення конкретних задач розслідування з огляду на наявний в кожній типовій слідчій ситуації обсяг інформації про подію злочину.

До типового переліку типових тактичних операцій, спрямованих на перевірку основних версій та на вирішення конкретних задач розслідування незаконної порубки лісу, належать такі, як «Затримання злочинця»,

«Встановлення особи та розшук невідомого злочинця», «Встановлення очевидців злочину», «Відшукування незаконно добутої деревини», «Встановлення шляхів реалізації незаконно добутої деревини», «Визначення виду та обсягу шкоди».

Основні положення цього розділу було відображено в наукових працях дисертанта: «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу», «Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу», «Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу» [110; 111; 104].

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

3.1. Організація й тактика огляду місця події

Ефективність розслідування незаконної порубки лісу (ст. 246 КК України) значною мірою залежить від якісного проведення огляду місця події, що особливо актуалізується на початковому етапі розслідування та відносить його до розряду невідкладних слідчих (розшукових) дій. Його некваліфіковане проведення призводить до повної або часткової втрати слідів та речових доказів, компенсувати які, за допомогою подальшого проведення інших слідчих (розшукових) дій, майже неможливо.

Загальнотеоретичні аспекти огляду місця події достатньо повно представлені у працях таких учених-криміналістів, як Р. С. Белкін, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. В. Коваленко, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. П. Молибога, Е. О. Разумов, Р. Л. Степанюк, В. М. Стратонов, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та ін. Особливостям проведення цієї слідчої (розшукової) дії при розслідуванні екологічних злочинів присвячені праці О. В. Одерія, П. В. Коляди, С. О. Книженко. Окремі аспекти тактики огляду місця події за фактами виявлення ознак складу злочину, пов'язаного із незаконною порубкою лісових насаджень, висвітлено у працях І. А. Фоміної, М. А. Васильєвої, Ю. Г. Овчиннікова, І. В. Кузнецова та С. В. Унжакової.

Праці зазначених та інших науковців стали підґрунтям для нашого дослідження проблем організації і тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу.

Огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки місця події, слідів злочину

й злочинця та інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 278].

Під час розслідування незаконних порубок лісу дана слідча (розшукова) дія спрямована на вирішення наступних завдань: фіксація обстановки місця події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву; типізації лісових насаджень; виявлення слідів злочину; встановлення способу вчинення незаконної порубки; визначення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; пошук обставин, які дають підстави для висунення певних версій про подію, що трапилася, та її учасників; визначення об'єктів, які необхідно вилучити тощо [159, с. 449; 166, с. 152].

Тактика огляду місця події за фактами незаконної порубки лісу значною мірою залежить і від слідчої ситуації, яка складається до початку його проведення. За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що найбільш складним є огляд місця події в ситуації, коли встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (затримано під час здійснення порубки) [113, с. 281]. Попри наявність певних труднощів, огляд місця події у даній ситуації є найбільш інформативним, а тому розглянемо його особливості більш детально.

Висвітлюючи питання організації й тактики огляду місця події за фактами незаконної порубки лісу доцільно виходити з усталеного в криміналістичній науці виділення його етапів: підготовчого, робочого (дослідницького) та заключного [77, с. 310; 78, с. 280; 80, с. 275]. Сенс такого поетапного поділу, за переконанням Р. С. Белкіна, полягає в систематизації дій слідчого, що забезпечує якість огляду, гарантує дотримання при огляді усіх вимог, котрі ставляться до цієї слідчої (розшукової) дії, у тому числі щодо найбільш доцільного й ефективного використання криміналістичних прийомів і засобів виявлення, фіксації та дослідження доказів [1, с. 581].

У межах підготовчого етапу огляду місця незаконної порубки лісу, до прибуття на місце події слідчий повинен: з'ясувати відомості щодо характеру та обставин події, умов та обстановки, в яких буде проводитися огляд;

визначити коло та забезпечити явку осіб, участь яких є необхідною під час огляду (зокрема, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової галузі, спеціаліста-кінолога – за наявності відомостей щодо втечі злочинця без використання транспортного засобу [159, с. 449] тощо); перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язкова наявність вимірювальних приладів, пакувального матеріалу, справних технічних засобів: фотоапарату, відеокамери тощо); забезпечити участь понятих (особливо при проведенні огляду у віддаленій від житлових районів місцевості); вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення злочину до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її).

На цьому етапі важливу роль відіграє чергова частина відповідного територіального підрозділу Національної поліції України, на яку покладаються такі завдання: забезпечення охорони місця події до прибуття слідчо-оперативної групи; орієнтування щодо обставин вчиненого злочину нарядів поліції, які виконують завдання на території, прилеглій до місця події (з метою затримання злочинців, які втекли з місця події, або транспортних засобів, якими перевозиться незаконно добута деревина); сповіщення відповідних установ та організацій про кримінальне правопорушення (постійного лісокористувача або власника лісу).

Після прибуття до місця незаконної порубки лісу, до початку його огляду слідчий повинен: зорієнтуватися на місцевості відповідно до наявних картографічних матеріалів, фактичних даних; провести опитування осіб, які виявили незаконну порубку лісових насаджень з метою уточнення інформації відносно місця вчинення злочину та інших особливостей, на які слід звернути особливу увагу; вжити заходів щодо переслідування та «затримання» злочинців за «гарячими слідами» (за необхідності); видалити сторонніх осіб з місця події та організувати його охорону; визначити остаточне коло учасників

огляду, провести інструктаж та роз'яснити їм права та обов'язки. У разі неможливості залучення понятих до проведення цієї слідчої (розшукової) дії (якщо порубка здійснена у віддаленій від житлових районів місцевості), слідчий може прийняти рішення про проведення її безперервної відеофіксації (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Після реалізації вказаних заходів слідчий переходить до робочого етапу огляду місця події, який складається зі стадії загального (визначення меж огляду та орієнтирів для прив'язки до місцевості, фотографування загального виду місця незаконної порубки) та детального (виявлення, вивчення, фіксація та вилучення слідів, виявлених на ділянці незаконної порубки лісу) огляду. Як зазначає І. В. Пиріг, якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі носить організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницького характеру [74, с. 231].

Для формування загального уявлення про подію, що сталася, а також про наявну слідову картину на місці події, під час загального огляду, слідчий повинен здійснити обхід території незаконної порубки лісу. При цьому особлива увага приділяється забезпеченню збереження навколишньої обстановки, слідів та об'єктів, що знаходяться на місці злочину. Зокрема, вживаються невідкладні заходи щодо збереження та першочергового огляду слідів, що можуть зіпсуватися через погодні умови (дощ, вітер, снігопад тощо), або внесення змін у обстановку, що досліджується (як злочинцями, так і особами, які виявили незаконну порубку).

Визначаючи межі огляду місця незаконної порубки лісу слідчому необхідно враховувати, що вони можуть бути деталізовані (розширюватись або звужуватись) залежно від встановлених обставин й отриманої інформації та повинні включати: територію, де вчинено злочин або виявлені сліди, предмети, що мають відношення до події; імовірні шляхи підходу та відходу злочинців; інші приміщення (наприклад, намети, землянки, вагончики тощо), ділянки місцевості, транспортні засоби, де можуть знаходитися сліди, що мають відношення до незаконної порубки лісу [166, с. 153].

Нерідко під час розслідування зазначеної категорії злочинів виникають труднощі, пов'язані з прив'язкою до місцевості виявлених слідів, що зумовлюється її віддаленістю від постійних орієнтирів (доріг, річок або інших споруд), значними площами порубок, відсутністю якісних мап тощо. На наше переконання, їх вирішення можливе через запровадження в практику розслідування супутникових GPS/GLONASS-приймачів, що входять до системи глобальної супутникової навігації. Цей малогабаритний прилад дає змогу швидко визначити основні точки географічних координат (широту і довготу при відносно малій похибці) будь-якої точки місцевості, визначити площу, лінійні розміри, занести їх до протоколу огляду місця події й надалі використовувати при складанні схеми. Безумовно, як і інші прилади фіксації та вимірювання, такі пристрої мають бути сертифіковані для уникнення у подальшому претензій від сторони захисту або процесуального керівника.

За відсутності GPS-навігаторів слідчий повинен робити прив'язку до постійних орієнтирів: доріг, відгалуження річок або струмків з обов'язковим прив'язуванням до сторін світу, що має бути зафіксовано на схемі місця події та відображено у фототаблиці. Найбільш доречним у цьому випадку є використання як орієнтира квартального стовпа, оскільки він є натурним лісовпорядним знаком, який встановлюють у місцях перетину квартальних просік між собою (із зазначенням номера лісового кварталу).

Після визначення меж та способу прив'язки до місцевості помічаються кордони місця події, для чого можна використовувати сигнальні стрічки, кілочки, нанесення поміток фарбою на деревах тощо.

Місце незаконної порубки відносно орієнтирів визначається за допомогою вимірювальних інструментів, а у разі вчинення злочину на значній площі, для проведення вимірювань доцільно використовувати геодезичні інструменти.

Під час загального огляду необхідно проводити фото- або відеофіксацію місця події без внесення змін до його обстановки. При значній площі порубки для проведення фіксації доцільно застосовувати фото- або відеозйомку з

використанням квадрокоптера. На сьогодні можливості його застосування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, у криміналістичній літературі висвітлені недостатньо. Тому вважаємо за доцільне висловити власні міркування в цьому напрямі.

Квадрокоптер (від англійського «*quadcopter*» – чотирьох роторний) – безпілотний літальний апарат з декількома (зазвичай чотирма) пропелерами (половина з яких обертається за годинниковою стрілкою, а решта – проти), оснащений акселометром та бародатчиком (покази з яких дають змогу фіксувати апарат у горизонтальному положенні на необхідній висоті), гіроскопом, звуковим локатором, а також GPS-приймачем, який дистанційно керується за допомогою пульта управління або смартфона (планшета) зі встановленим спеціальним програмним забезпеченням [164, с. 84–85]. Сучасні квадрокоптери оснащуються професійними камерами, які мають високу роздільну здатність і великий кут обзору, та дають змогу отримувати відеозаписи у форматі FullHD (1920×1080 пікселів) та якісні фотографії (2835×3602 пікселів).

Невеликі розміри, відносно мала вага (до 2 кг), швидке розгортання до застосування, висока маневреність і швидкість польоту, стійкість до поривів вітру, можливість програмування траєкторії польоту, а також функція «живої» трансляції відеопотоку з відстані декількох десятків метрів на екран пульта або смартфона (планшета) і, найголовніше – простота керування такими апаратами, роблять квадрокоптери незамінними технічними засобами, що можуть успішно використовуватися при проведенні слідчих (розшукових) дій. До типових завдань огляду місця події, які можна вирішити з використанням квадрокоптера, віднесемо: орієнтувальна фотозйомка значно віддалених місць подій; фіксація первісного стану місця події без втручання в його обстановку; виявлення шляхів підходу-відходу злочинців до місця злочину; оперативне отримання відеоінформації для реалізації оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на затримання осіб, які вчинили злочин та втікають з

місця події; оперативне складання планів і схем місця події за результатами огляду місця події тощо.

Зазвичай також до початку детального огляду повинен бути залучений службово-розшуковий собака для визначення напрямку, у якому зникли злочинці, їхнього переслідування й затримання, а також для виявлення речей та інших предметів, які містять запахові сліди злочинців.

Після виконання зазначених дій слідчий переходить до другої стадії робочого етапу – детального огляду, мета якого, на думку В. О. Маркуся, полягає у виявленні, вивченні та підготовці до вилучення слідів і речових доказів, установленні та фіксації окремих деталей обстановки місця події – особливо таких деталей, що пояснюють механізм події і перебіг злочину, що вивчається [95, с. 294].

Грунтуючись на запропонованих у криміналістичній літературі рекомендаціях, слідчий залежно від обставин, площі порубки та об'єму незаконно добутої деревини обирає найбільш доцільний спосіб огляду місця події. Скажімо, якщо площа незаконної порубки є великою, то територію огляду доцільно поділити на невеликі сектори (що мають форму квадратів) та використовувати фронтальний спосіб огляду. Якщо ж порубка здійснена на невеликій площі – доцільно застосовувати ексцентричний спосіб огляду (а якщо центр визначити неможливо або є загроза втрати слідів, які знаходяться на периферії, – тоді доречно застосовувати концентричний спосіб).

Виходячи із розробленої нами криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу [106], під час детального огляду слідчий повинен спрямовувати свої дії на виявлення та вилучення таких слідів злочину:

– *слідів, що пов'язані з предметом посягання – пеньки, зрубані дерева (чагарники), а також їх частини.* Під час огляду за залишеними на ділянці пеньками, а також частинами дерев (стовбурами) визначається кількість і порода (для встановлення якої залучають відповідного спеціаліста – працівника лісгоспу) незаконно зрубаних дерев. При описі пеньків фіксуються їх діаметр (розраховується як середнє арифметичне, виходячи з

максимального та мінімального діаметра з урахуванням кори дерева), висота, відображені специфічні ознаки спилування та звалювання, стан торцевої частини, наявні вади деревини. У виявлених на місці події зрубаних (спиляних) стовбурів дерев вимірюють їх довжину та верхній і нижній діаметри. З торців пеньків, стовбурів верхньої та нижньої частини хлестів випилують та вилучають торцеві зрізи, за якими далі проводять пошук та ідентифікацію самої деревини, а також знять учинення злочину. Важливим аспектом також є нанесення на верхню та нижню частини таких зрізів відповідних орієнтувальних позначень аби при проведенні трасологічної експертизи досліджувалися лише зрізи, зроблені злочинцями. Усі досліджені під час огляду пеньків потрібно промаркувати (до прикладу, фарбою, нанесенням клейм тощо) аби полегшити надалі проведення інших слідчих (розшукових) дій на місці події, а також унеможливити ймовірні припущення сторони захисту щодо завищення об'ємів незаконної порубки.

В цілому, методика вимірювання основних параметрів та таксації сироростучих та зрубаних дерев достатньо повно описана в спеціалізованій літературі [39; 99].

Виявлення та дослідження слідів, пов'язаних з предметом злочинного посягання, дасть змогу слідчому встановити об'єм порубки, її різновид, тривалість і періодичність, а також визначити кількість осіб, яких залучали до її проведення;

– *взуття та транспортних засобів.* Як зазначає В. В. Коваленко, сліди взуття є одним з найпоширеніших об'єктів, що виявляються під час огляду місця події, тому виявлення та належна фіксація цих слідів має першорядне значення [68, с. 169]. Характерним місцем виявлення цих слідів є оголений ґрунт: узбережжя рік та озер, дороги, стежки та інші місця, де за різних обставин (унаслідок руху транспортних засобів або трелювання деревини) було здерто шар лісової підстилки. Сліди взуття злочинців і частки ґрунту можна також виявити на килимках наявного на місці події автотранспорту. За виявленими слідами взуття слідчий має можливість установити дані щодо

кількості залучених до незаконної порубки осіб, шляхів їхнього підходу та відходу, а також ідентифікувати конкретне взуття за залишеними ним слідами, що належить певним особам. Сліди транспортних засобів дають змогу встановити модель, напрям руху, ступінь навантаження, а також ідентифікувати конкретний транспортний засіб;

– *біологічні сліди людини (кров, слина, піт, виділення з носа, сеча тощо).*

Зазвичай такі сліди виявляються на предметах, з якими контактували злочинці (слина – на залишках їжі, пляшках або недопалках; кров – на знаряддях злочину, предметі посягання, лісовій підстилці, пеньках – у разі травмування злочинців тощо). За їх допомогою слідчий отримує орієнтувальну інформацію щодо кількості осіб, які здійснювали порубку; наявність у злочинців ушкоджень, особливостей будови щелепи тощо, а за допомогою проведення відповідних експертиз може довести факт знаходження конкретних осіб на місці незаконної порубки лісу або їх безпосередню участь у її вчиненні;

– *слідів знарядь і засобів учинення злочину.* Детальне дослідження слідів, що залишилися на предметі злочинного посягання, може з великою долею вірогідності вказати на знаряддя, якими було виконано відділення стовбура дерева від кореня, його розкрязування та трелювання (сокирою, ручною пилою, електро- або бензопилою тощо).

При виявленні на місці незаконної порубки лісу автотранспорту, на якому пересувалися злочинці або призначеного для перевезення незаконно добутої деревини, проводиться його детальний огляд. Особлива увага звертається на виявлення в салоні автомобіля слідів рук злочинців, які можуть бути залишені на ручках дверей, рульовому колесі, важелі перемикачів передач, ручному гальмі, ручці переключення покажчиків повороту, зовнішніх поверхнях попільничок, бічних і задніх дверях, вікнах і дзеркалах, важелях, якими здійснюється регулювання положення сидінь; а також виявлення в ньому часток деревини (тирси, кори). Також необхідним є вилучення слідів шин транспортного засобу для забезпечення подальшого проведення ідентифікаційних досліджень [104, с. 235].

У випадку затримання на місці події осіб, які ймовірно причетні до здійснення незаконної порубки лісу, у протоколі огляду детально зазначаються: особливості їхнього місцезнаходження та виявлення, стан і докладний опис одягу (особливу увагу потрібно звернути на наявність на руках (рукавицях), головному уборі, волоссі, взутті або шкарпетках свіжої деревної тирси, пально-мастильних матеріалів); наявність спеціалізованих інструментів (скажімо, ключів для регулювання ступеню натягу ланцюга бензопили, напилку для заточування його зубів, запасні свічі запалювання тощо); інших предметів, якими може обґрунтовуватися непричетність осіб до проведення порубки (наприклад, наявність у них риболовецьких снастей, корзини для збору грибів, мисливської зброї тощо).

При виявленні слідів нашарувань ґрунту (в автомобілі або на одязі чи взутті злочинців) потрібно відбирати його зразки з місця вчинення незаконної порубки лісу для їх подальшого експертного дослідження. Для цього з поверхні ґрунту, з глибини, характерної для слідів, залишених на місці події, беруть зразки вагою не менше 200 грамів та 3-4 контрольні зразки (беруть на відстані 25-200 метрів від місця порубки за сторонами світу: північ, південь, захід і схід), які упаковують окремо у паперові конверти та вилучають.

Зазначимо, що вміле та кваліфіковане вилучення наведених слідів допомагає слідчому висунути версії про: характер ушкоджень, тобто яким чином було вчинено порубку лісу (зрубання, спилування); різновид і кількість інструментів, що використовувалися під час незаконної порубки: ручні (сокира, пила тощо) або механічні (бензопила, електропила); місце підготовки інструментів для наступної порубки, місце відпочинку злочинців; родову належність ґрунту, вилученого під час огляду місця події і зразків ґрунту, вилучених із взуття, одягу підозрюваних; породний склад досліджуваних зразків деревини (спилів, фрагментів спилів, кернів), вилучених з місця вчинення злочину або в підозрюваного; кількість осіб, які брали участь у незаконній порубці лісу; кількість і вид транспортних засобів,

що використовували злочинці; наявність або відсутність на речових доказах виявлених під час огляду слідів рук, зубів, мікроб'єктів [166, с. 153–154].

Заключний етап огляду місця події включає у себе заходи, спрямовані на підбиття підсумків проведеної роботи та її належного оформлення [76, с. 283]. На цьому етапі огляду слідчий складає протокол огляду місця події, у якому має бути відображено відомості про: час, місце вчинення незаконної порубки лісу; назву лісництва, район, номер кварталу; межі рубки та її площу; осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію та її учасників; способи й методи здійснення порубки; територію та категорію лісів, кількість і породи вирубаних дерев. За наявності зрубаних дерев додатково зазначаються: кількість звалених і необроблених (з гілками), розкряжених стовбурів; їх породи, діаметр комлевої та верхньої частини, вид і спосіб проведеної рубки; кількість пеньків, їх діаметр і висота, а також особливості слідів розпилу. У протоколі огляду місця події також мають зазначатися відомості щодо виявлених на місці вчинення порубки транспортних засобів (зокрема лісозаготівельної техніки), знарядь злочину (пил, сокир), а також наявних слідів злочину [157, с. 76–79; 159, с. 454].

На нашу думку, потрібним також є складання схеми місця події з обов'язковою локалізацією місць виявлення слідів злочину, відібрання відповідних зразків, виявлення автотранспорту. Така схема дасть змогу слідчому та суду ліпше орієнтуватися в обстановці місця події. Також, на завершальному етапі огляду вирішуються питання щодо подальшого зберігання незаконно добутої деревини, автомобільної техніки та інших речових доказів, вилучених під час огляду. Зазвичай таким місцем є територія відповідного лісництва або органів місцевого самоврядування, рідше – територіального відділу Національної поліції України.

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що огляд місця події за фактами незаконної порубки лісу є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться на початковому етапі розслідування та, залежно від слідчої ситуації, що складається на момент його проведення, має свої особливості, які

виявляються в: наявності значної території, яку потрібно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю (працівників лісгоспу); обрання відповідного способу огляду залежно від площі порубки та об'єму незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема торцевих зрізів, зразків ґрунту); обов'язковому складанні відповідних схем місця події; доцільності використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки значної за площею порубки лісу; наявності труднощів, пов'язаних з прив'язкою виявлених слідів до місцевості, для вирішення яких запропоновано використовувати сучасні GPS-навігатори тощо. Перспективним напрямом дальшого розвитку досліджуваної проблематики може бути розробка організаційно-тактичних рекомендацій щодо проведення огляду місця події за фактами незаконної порубки лісу в ситуаціях затримання злочинців під час транспортування незаконно добутої деревини та ситуаціях виявлення ознак незаконних порубок, які здійснюються за наявності дозвільних документів, але з грубими порушеннями чинних правил лісозаготівлі.

3.2. Допит свідків та підозрюваних

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, яка широко застосовується при розслідуванні незаконної порубки лісу та виступає важливим засобом доказування.

Питанням організації й тактики проведення допиту під час розслідування окремих категорій злочинів присвячено праці таких вчених, як В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, С. К. Пітерцев, М. І. Порубов, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов та ін. Особливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії при розслідуванні екологічних злочинів розглянуто у працях Л. А. Іванової, С. О. Книженко, О. В. Одерія, В. А. Попова, Ю. М. Туровця та ін. Окремі аспекти допиту

підозрюваних та свідків при розслідуванні незаконної порубки лісу висвітлені в працях М. А. Васильєвої [13], Є. В. Волкова [29], А. А. Ритькова [132] та І. А. Фоміної [165]. Проте, практика розслідування незаконних порубок лісу вказує на наявність та необхідність вирішення ряду проблем допиту, що виникають при розслідуванні даного різновиду злочинів, а отже ставить перед криміналістичною наукою завдання щодо розроблення організаційно-тактичних рекомендацій з його проведення.

Допит (ст. 224 КПК України) – це вербально-процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [81, с. 178].

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень за фактами незаконних порубок лісу свідчить, що на початковому етапі розслідування найчастіше проводилися допити свідків (94,7 %) та підозрюваних (98,2 %), а отримана при цьому інформація виступала ключовим базисом формування доказової бази винності осіб. Розглянемо ці різновиди більш докладно.

Допит свідків. Усіх свідків, яких необхідно допитувати при розслідуванні екологічних злочинів С. О. Книженко поділяє на чотири групи: працівники природоохоронних органів (інспектори державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів України, працівники санітарно-епідеміологічної служби тощо); свідки-очевидці злочину; свідки-службові особи, інженерно-технічні працівники, які володіють криміналістично значущою інформацією; свідки, які можуть характеризувати підозрюваного (обвинуваченого), спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті тощо [65, с. 192–193].

Більш широку класифікацію надає О. В. Одерій, який виокремлює такі групи свідків екологічного злочину: *свідки зовнішнього прояву злочину* (свідки-очевидці злочинної події, які найчастіше й повідомляють про факт

виявлення злочину проти довкілля; свідки-очевидці злочинної події та її наслідків: свідки-очевидці, що дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали, свідки-очевидці поширення забруднення й настання наслідків); *свідки дій (з боку конкретних осіб) і процесів (технологічних, експериментальних та ін.), які стали причиною екологічної шкоди* (свідки, які не мають відношення до кримінального правопорушення, або навіть не оцінювали дії певної особи як кримінально карані; свідки – службові особи та працівники підприємств (установ, організацій): виробничо-технічний персонал підприємств, особи, які безпосередньо обслуговують механізми, технологічні лінії, очисні споруди та ін., свідки з кола керівництва підприємства забруднювача); *працівники природоохоронних органів* (інспектори державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів України, працівники санітарно-епідеміологічної служби тощо); *особи, яких було залучено до проведення певних слідчих (розшукових) дій як понятих, технічних помічників та іншого допоміжного персоналу; особи, які брали участь у службовому розслідуванні, спеціалісти; свідки, які можуть охарактеризувати особу зловмисника, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у громадських місцях, удома та ін.)* [102, с. 361–366].

Як вбачається з наведеного, при визначенні кола свідків, яких необхідно допитувати при розслідуванні екологічних злочинів, науковці виходили з рівня їх обізнаності про подію суспільно-небезпечного діяння та особу, що його вчинила, характеру інформації, що нею повідомляється та інших обставин, які мають значення для розслідування.

Враховуючи вищенаведені положення, а також результати проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, до осіб, яких може бути допитано як свідків при розслідуванні незаконної порубки лісу пропонуємо відносити:

– *працівників лісового господарства, зокрема: директор лісового господарства, який визначає, формулює, планує, здійснює і координує всі*

види діяльності лісгоспу; *головний лісничий* – заступник директора та особа, відповідальна за охорону, захист, використання і відтворення державного лісового фонду; *головний інженер* – заступник директора, що розробляє і здійснює заходи по підвищенню ефективності промислової діяльності лісгоспу, забезпечує контроль та виконання завдань виробничо-фінансового плану по заготівлі та вивезенню лісу, виробництво та реалізацію продукції деревообробки, а також здійснює керівництво виробничою діяльністю лісгоспу, керує роботами по заготівлі та вивезенні лісу від усіх видів лісгосподарських та суцільних рубок; *лісничий, майстер лісу, вальщик лісу, інженер з лісових культур та ін.* – володіють інформацією відносно породного складу та стану лісу, де була здійснена незаконна порубка, виявили незаконну порубку або затримали зловмисників); *працівники держлісоохорони, лісової охорони, інших лісокористувачів та власників лісів* (допиту підлягають усі члени підрозділу, які були задіяні при відпрацюванні місця порубки лісу).

Отримана від вказаних працівників інформація є підґрунтям для формування алгоритмів встановлення інших обставин предмету доказування та особливостей їх реалізації. Під час їх допиту слід з'ясувати такі загальні питання: посада та термін перебування на ній працівника; коло його функціональних обов'язків; обслуговування якої ділянки лісгоспу він забезпечує; режим роботи; джерела надходження інформації про виявлення незаконної порубки лісу та ін.

Під час допиту представників потерпілого – *працівників лісгоспу, які повідомляють про факт виявлення незаконної порубки лісу* встановленню підлягають наступні обставини: ким, коли та за яких обставин була виявлена незаконна порубка лісу; хто з представників лісгоспу є відповідальним за дану ділянку лісу, інформація про його особу та характеристика; хто відповідає за охорону в лісгоспі та як часто здійснюється контроль території; коли представники лісгоспу востаннє були на даній ділянці та яким є її стан; чи видавалися на лісові ділянки, або на інші суміжні території дозвільні

документи; ким ці документи були видані, кому, коли, на якій підставі та з якою метою, обсяг та породи дерев для рубки, термін дії документів; загальний об'єм незаконної порубки із описом породного складу, кількістю і діаметрами пеньків, а також сумою збитків з посиланнями на методики і такси; орієнтовний час проведення порубки; місцезнаходження пилорам, деревообробних комбінатів та інших підприємств, що розташовані поряд та які можуть придбати незаконно добуту деревину; хто міг вчинити порубку дерев; хто раніше притягався до адміністративної відповідальності за незаконну порубку лісу у районі виявлення ознак злочину; чи мають у своєму розпорядженні місцеві мешканці лісозаготівельну техніку або транспортні засоби, придатні для перевезення деревини; коли і ким було прокладено дорогу до місця незаконної порубки, її габарити; через які населені пункти вивозилася або могла вивозитися незаконно добута деревина. Крім того, якщо на місці вчинення незаконної порубки и або поряд з ним було виявлено сторонніх осіб детально з'ясовуються всі подробиці: місце, стан їх одягу (особливо наявність на ньому слідів, які свідчать про вчинення особою порубки – тирса, плями від паливно-мастильних матеріалів та ін.), наявні в них інструменти та інші предмети, характер вчинюваних дій, а також зміст наданих пояснень щодо затримання.

Ураховуючи, що вчинення незаконних порубок лісу, особливо у великих масштабах, зазвичай вчиняється за участю працівників лісництва, під час їх допиту видається за необхідне з'ясувати, чи не цікавились їх колеги (які відповідальні за охорону інших ділянок лісу або знаходяться у відпустці тощо) обставинами вчинення, виявлення або стану розслідування незаконної порубки.

Визначаючи доцільність допиту таких осіб у якості свідків, як зауважує О. В. Одерій, необхідно, також, враховувати, що зазначені особи мають особисту зацікавленість у повідомленні неправдивих відомостей через можливе настання особистої відповідальності за вчинені дії чи бездіяльність, а також те, що цим свідкам у ході подальшого розслідування може бути

повідомлено про підозру, й у такому випадку, згідно з п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК, показання від таких свідків визнають як недопустимі докази [102, с. 365];

– *працівників поліції, які виявили незаконну порубку або брали участь у проведенні заходів щодо затримання зловмисників.* Виокремлену категорію осіб доцільно допитувати для з'ясування таких питань: за яких обставин була виявлена порубка лісу; з яких джерел надійшла інформація про вчинення злочину; які проводилися оперативно-розшукові та інші заходи; хто брав участь у їх проведенні; послідовність проведення заходів із зазначенням точних місць та часу проведення кожної дії; чи були затримані підозрювані особи, де та за яких обставин; зміст та характер дій затриманої особи, інших учасників під час проведення заходів; як здійснювалося затримання, обшук підозрюваного, що було знайдено, де, у якій кількості; пояснення затриманого з приводу вилучених у нього предметів та документів; які об'єкти підлягали вилученню під час проведення заходів; чи надходили від когось зауваження чи заперечення з приводу проведеного заходу; чи були спроби «вирішення питання» про звільнення затриманих (якщо так, то від кого вони надходили) тощо.

Крім того, доцільно допитати місцевого дільничного офіцера поліції з метою встановлення способу життя населення, що мешкає на закріпленій за ним території; розповсюдженості незаконних порубок лісу та відношення до цього місцевих мешканців; осіб, які раніше притягувалися до адміністративної або кримінальної відповідальності за аналогічні правопорушення та злочини;

– *осіб, які є очевидцями вчинення незаконної порубки лісу або володіють важливою інформацією.* Встановити зазначену категорію осіб слідчий може шляхом направлення доручень підрозділам кримінальної поліції та відпрацювання прилеглої території під час проведення початкових слідчих (розшукових дій). Особливу увагу слід звернути на осіб, які могли знаходитися в лісі на момент вчинення злочину, місцевих мешканців, осіб, які є власниками або користувачами лісозаготівельної техніки, осіб, які займаються деревообробним підприємництвом на прилеглий до місця злочину

території. Крім того, слід перевірити осіб, раніше засуджених за аналогічні злочини, а також тих, що мешкають неподалік від місця вчинення незаконної порубки лісу на їх причетність до вчинення вказаного злочину, а також на предмет володіння ними інформацією, яка стосується вказаної події, наприклад, встановлення фактів пропозицій третіх осіб їм особисто або іншим мешканцям придбати деревину або прийняти участь у її незаконній заготівлі тощо.

У випадку виявлення серед місцевих мешканців осіб, які володіють лісозаготівельною технікою або транспортними засобами придатними для переміщення деревини, доцільно допитати їх у якості свідків та з'ясувати наступні обставини: яка лісозаготівельна техніка або транспортні засоби, придатні для перевезення деревини є у володінні або користуванні таких осіб; чи проводили вони порубки лісу у період часу, коли було вчинено злочин; чи звертався до них хтось із проханням передачі в оренду чи купівлі лісозаготівельної техніки або транспортних засобів напередодні чи під час вчинення незаконної порубки лісу; чи знають вони цих осіб, як вони виглядають та чи мають особливі прикмети, яку інформацію про себе та свою діяльність повідомляли, чи надавали документи на порубку лісу тощо.

Окремо слід звернути увагу на ситуацію, коли було затримано транспортний засіб із деревиною сумнівного походження. Вказані обставини вимагають від працівників правоохоронних органів вжиття певних заходів, що мають включати: перевірку документів на деревину, обстеження місця завантаження деревини, отримання пояснень від водія. Аналіз слідчої та судової практики показав, що у більшості випадків водій повідомляє, що він перевозить деревину на прохання раніше невідомої йому людини, або знайомого за певну плату, та до порубки лісу не причетний. Під час допиту водія транспортного засобу, затриманого за вказаних обставин, слідчий повинен не тільки встановити відомі допитуваному обставини, а й перевірити особу на причетність до порубки лісу. Під час допиту водія слід з'ясувати наступні відомості: як виглядала особа, яка звернулася з проханням перевезти

деревину (прикмети зовнішності, ознаки голосу, одягу, особливості поведінки), та чи зможе він її впізнати; місце завантаження транспортного засобу; особи, які здійснювали завантаження деревини (їх кількість, зовнішність, прикмети; які технічні засоби використовувалися при завантаженні); чи відомо, куди слід перевезти деревину та чи наявні у нього супровідні документи на вантаж; чи бачив він документи, що підтверджують законність порубки лісу; чи розраховалися з ним за його роботу; у який спосіб планувалося здійснити оплату.

Під час допиту свідків, які виявили злочинців на місці незаконної порубки, необхідно з'ясувати: коли та з якою метою вони знаходилися на місці незаконної порубки лісу; чи були інші свідки злочину; детальний опис обстановки незаконної порубки; детальний опис осіб, які знаходилися на ділянці (їх кількість, зовнішність, прикмети, одяг, характеристика рухової активності – кульгавість, відмінні або слабкі навички з валки лісу тощо) та можливість їх впізнання; опис ролі кожного зі злочинців, які дії вони вчиняли та у якому порядку; якими інструментами користувалися; яка техніка знаходилася на місці порубки лісу, її реєстраційні знаки та інші індивідуальні особливості; чи чув свідок розмови злочинців; як довго слідкував за порубкою та який характер мало спостереження – постійне чи уривчасте; чи бачили його особи, які здійснювали незаконну порубку лісу, якщо так, то якою була їх реакція на сторонніх та чим пояснили вони свої дії; чи маскували сліди порубки; кому і коли свідок повідомив про виявлення незаконної порубки лісу; чи відомі йому інші випадки незаконної порубки лісу;

– осіб, яких було залучено до проведення огляду місця події як понятих.

Головною метою допиту таких свідків є перевірка об'єктивності відомостей з протоколу окремої слідчої (розшукової) дії та уточнення окремих моментів її проведення [102, с. 365]. Показовим у даному аспекті є приклад, наведений М. О. Васильєвою. Так, при розгляді в ході судового засідання справи щодо Б., який обвинувачувався у незаконній порубці лісу, підсудний визнав вину частково, пояснивши, що дійсно спиляв без належного на те дозволу дерево

породи «бархат амурський», що зростало біля його будинку, але вказав, що це дерево було сухим, його верхівка була обломлена і висіла на телефонному кабелі, що проходить поруч з деревом, стовбур дерева в деяких місцях був порожнистим, містив гнильну серцевину, наявні пустоти були заповнені водою, будь-яких ознак життя у даного дерева не було. При огляді місця події не було докладно зафіксовано зовнішній вигляд пенька, торцевий зріз пенька не вилучався. Проте, згідно показань обох понятих, які брали участь в огляді місця події, пень гнилі не мав, на відстані двох метрів від пня на землі перебувала спиляна гілка з сухим листям, по поверхні пня і зрізу гілки було видно, що дерево не було сухим. Дані обставини дозволили суду, оцінюючи зібрані докази в їх сукупності, прийти до висновку про доведеність вини підсудного гр. Б. [14, с. 104].

Безумовно, наведена класифікація осіб, які можуть бути допитані в якості свідків, має певне наукове та практичне значення для виявлення ознак злочину та викриття осіб, які його вчинили. Предмет допиту таких осіб може бути розширений у залежності від слідчої ситуації, ролі допитуваного в системі дій підозрюваного та обсягу інформації, якою він володіє.

Тактика ж допиту свідків багато в чому залежить від наявної у нього інформації щодо обставин вчинення злочину, а також необхідної кількості фактів, що підлягають встановленню. В усіх випадках, як зазначає Ж. В. Удовенко, ця слідча (розшукова) дія має відрізнитися повнотою і навіть деталізацією, що дає можливість зібрати найбільш об'єктивну інформацію про подію [156, с. 282].

Допит підозрюваного. Допит підозрюваного у вчиненні незаконної порубки лісу є найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, проведення якої нерідко ускладнено його позицією та поведінкою. Через загрозу кримінальної відповідальності він не зацікавлений у встановленні істини, та може приховувати або викривляти інформацію. При цьому, підозрювана особа володіє значно більшим обсягом інформації про подію злочину, аніж інші учасники досудового розслідування.

Урегульований КПК України порядок набуття особою статусу підозрюваного та практична реалізація процедури його допиту (фактично – лише після письмового повідомлення особі про підозру, яке складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором, що унеможливорює негайність його проведення) повністю нівелює вплив фактору раптовості. Нормативна нерегульованість часу проведення допиту, за влучним твердженням В. А. Журавля, йде на користь тільки винній особі, надає їй можливість адаптуватися, оцінити, які докази є у розпорядженні слідчого, обрати виважену лінію поведінки, що значно ускладнює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення [55, с. 29]. Втім, у розпорядженні слідчого є більше часу для ретельнішої підготовки до допиту та вивчення особи допитуваного.

Зауважимо, що при розслідуванні незаконної порубки лісу, слідчому необхідно враховувати ряд факторів, які впливають на вибір тактичних прийомів і формування предмету допиту підозрюваного. До них відносяться: слідча ситуація, що склалась на момент допиту, наявна криміналістично значуща інформація, особливості особи допитуваного, а також обрана допитуваним схема поведінки [104, с. 235]. Як зазначає В. О. Коновалова, в залежності від того, як складається ситуація при допиті та від того, чи є вона конфліктною або неконфліктною, розрізняються й тактичні прийоми допиту [73, с. 100].

Проведений нами аналіз змісту протоколів допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях за фактами незаконної порубки лісу свідчить про наявність наступних слідчих ситуацій:

Ситуація 1. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на місці події під час здійснення порубки – 62,6 % випадків. Таке затримання може відбуватися в місці, де заготівля деревини взагалі не проводиться, або на ділянці, яку відведено під вибіркочну, суцільну чи прохідну рубку, однак особами здійснено вирубку дерев, що не підлягають рубці.

Зазвичай, обрана підозрюваним лінія поведінки була такою: у 61,1 % випадків особи визнавали вину повністю та активно сприяли розслідуванню, детально розповідали про те, що сталося і причини, які змусили їх піти на цей крок, у 26,6 % – не визнавали вини, а у 12,3 % – визнавали провину частково.

Не визнання вини супроводжувалося відмовою підозрюваного від надання будь-яких пояснень з приводу підозри (з посиланням на ст. 63 Конституції України), а також визнанням факту свого перебування на місці незаконної порубки, але запереченням її здійснення [104, с. 236]. Часткове ж визнання вини супроводжувалось невизнанням підозрюваними суми завданих збитків, а також визнанням факту вчинення інкримінованих йому дій, але поясненням цих дій причинами та обставинами, що, на їх думку, виключають або пом'якшують їх злочинний характер.

Повне або часткове визнання вини підозрюваним значно спрощує роботу слідчого, оскільки в такому випадку злочинець активно допомагає під час розслідування, детально розповідає про вчинення незаконної порубки та про причини, що підштовхнули його на зазначений вчинок. У такому випадку, для захисту прав підозрюваного та уникнення у подальшому звинувачень у бік слідчого (наприклад, щодо примусу давання показань) необхідно запросити захисника, який має бути присутнім на допиті.

В ситуації повного визнання вини, після письмового повідомлення особі про підозру та роз'яснення відповідних прав та обов'язків, слідчому необхідно провести її допит в якості підозрюваного і детально відобразити в протоколі відповіді на такі питання: коли у особи виник умисел на незаконну порубку лісу; з якою метою вона планувала здійснити порубку лісу; чи розуміла особа, що заподіює шкоду; у чому полягала підготовка до вчинення незаконної порубки; чи мала особа будь-які дозвільні документи на проведення рубки; хто знає про підготовку та вчинення нею злочину; місце проведення незаконної порубки; які знаряддя і засоби застосовувалися для вчинення злочину; чи має особа навички валки лісових насаджень; які породи лісових насаджень вона вирубала та в якій кількості; чи здійснювала особа незаконні

порубки раніше; яким чином розпорядилася незаконно добутою деревиною. Останнє питання необхідно з'ясувати з метою встановлення місцезнаходження незаконно добутої деревини задля забезпечення подальшого її вилучення та долучення до матеріалів кримінального провадження у якості речових доказів.

В такій ситуації, у більшості з досліджених випадків, підозрюваним висувалась власна версія події: невідома йому людина, яка представилася (називається вигадане ім'я), нібито пред'явила йому документи, що дозволяють проводити порубку, доставила його до лісового масиву та вказала місце порубки, тобто найняла його на роботу обіцяючи за це заплатити. Під час незаконної заготівлі деревини підозрюваний не усвідомлював злочинного характеру своїх дій і вважав, що порубка дерев здійснюється на законних підставах. Всю відповідальність затриманий покладає на вигадану особу, яка своїми діями нібито ввела його в оману.

Насправді, в більшості випадків, такі особи протягом тривалого часу займалися заготівлею деревини, як на законних підставах, так і здійснюючи незаконні порубки і, навіть потрапляли в поле зору лісників і працівників поліції.

У цьому випадку основним способом доведення умислу особи, підозрюваної у вчиненні незаконної порубки лісу, буде встановлення факту її обізнаності про правила проведення законної лісозаготівлі, а відтак, відповідно, про недотримання цих правил, та незаконність проведеної рубки. Допиту підозрюваного мають передувати допити свідків (працівників лісової охорони, родичів, знайомих підозрюваного), з метою отримання максимально повної інформації про вчинену незаконну порубку, а також про особу, яку затримано під час здійснення незаконної порубки.

В цій ситуації слідчому необхідно отримати відповіді на такі запитання: чи має підозрюваний або хто-небудь з бригади лісорубів навички лісозаготівлі, в тому числі теоретичні знання або досвід роботи в лісовому секторі; як часто він здійснював лісозаготівлі до затримання співробітниками

правоохоронних органів, в яких місцях; яким вимогам повинна відповідати законна рубка (з'ясовується: яка процедура початку розробки ділянки в лісі; які існують види рубок лісових насаджень; яким чином відбувається процес початку розробки ділянки в лісі по кожному з видів рубки; які документи необхідні для законної рубки лісових насаджень); чи дотримувалися вищевказані правила при проведенні ним рубки (з'ясовується, чи були візири, діляночні стовпи, клейма); які саме документи були йому нібито пред'явлені невстановленою особою і наскільки докладно він їх вивчив; якщо документи не надавалися, то чому він не вимагав їх надати; хто безпосередньо керував порубкою, які дії здійснював він сам, інші члени бригади лісозаготовлювачів; хто визначав, які саме дерева і в яких межах підлягають рубці; чому вирубувалися дерева вибірково, з залишенням тих, що мають гнилу і порохняву деревину; чи знає він, на території якого лісництва, виділу та кварталу він здійснював лісозаготівлю; чи знайомий він із кимось із співробітників лісництва.

При позитивних відповідях на ці питання або на деякі з них слід ставити конкретизуючі та контрольні запитання. В цілому ж, при обізнаності підозрюваного про необхідну документацію для початку здійснення законної рубки та правила початку розробки лісової ділянки у нього мало сформуватися розуміння незаконності його дій, навіть за наявності певних дозвільних документів.

В ході подальшого допиту у підозрюваного максимально докладно з'ясовуються обставини його зустрічі з незнайомою особою, яка запропонувала здійснити порубку, а також обставини вчинення самої порубки і його затримання. Також слід запропонувати йому скласти композиційний портрет цієї «невідомої особи» з метою її розшуку.

Через декілька днів після первинного допиту підозрюваного доцільно провести повторний допит, у ході якого можуть бути виявлені суперечності з раніше даними показаннями, які відразу ж слід зафіксувати в протоколі допиту.

Ситуація 2. Встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано під час транспортування незаконно добутої деревини – 37,4 % випадків. У цій ситуації затримання осіб з незаконно добутою деревиною відбувається працівниками державної лісової охорони або поліції при виїзді з місця незаконної порубки чи на відстані декількох кілометрів від нього.

Зазвичай, обрана особою лінія поведінки була такою: у 36,4 % випадків особи визнавали вину повністю та активно сприяли розслідуванню, у 63,6 % - не визнавали вини.

Як правило, невизнання вини підозрюваним супроводжувалось повідомленням слідчому власної версії події: затриманого на дорозі зупинила невідома йому раніше особа, показала документи на ліс і попросила допомогти у вивезенні деревини, обіцяючи заплатити за це. Місце доставки не повідомлялось, а невідома особа повинна була чекати в певному місці і потім супроводжувати лісовоз з документами до кінцевого пункту. Затриманий пояснює, що він був введений в оману щодо законності вчинених дій.

Як зазначає Є. В. Пряхін, давання неправдивих показань у практичній діяльності найчастіше долається пред'явленням під час допиту доказів, які стосуються його показань чи суперечать їм [128, с. 47–49].

До початку допиту такої особи доцільно допитати як свідків його родичів, знайомих, сусідів та з'ясувати, як часто підозрюваному доводилося здійснювати вивезення деревини з лісового масиву.

Для спростування цієї версії слідчому необхідно отримати від підозрюваного відповіді на такі запитання: як давно і у кого він працює водієм лісовозу (іншого транспортного засобу, на якому здійснювалося вивезення незаконно добутої деревини); кому належить цей транспортний засіб; як часто йому доводилося здійснювати вивезення деревини з лісового масиву; чи відома йому процедура початку розробки ділянки в лісовому масиві; чи відомі йому види рубок (суцільна, вибіркова, прохідна рубки) і процедура початку розробки ділянок; чи знайомий він з переліком і змістом документів,

необхідних для вивезення деревини; чи детально особа вивчила ті документи, які надавав замовник вивезення, і які саме це були документи, їх зміст; чи відомо особі, до якого кварталу, літери, виділу та лісництва відноситься ділянка лісового масиву, на якій завантажували і звідки вивозили деревину; чи знайомий він з кимось із співробітників цього лісництва; яким чином здійснювалося навантаження деревини в лісі тощо.

Як і в попередньому випадку допиту підозрюваного, основним елементом доведення умислу особи, підозрюваної у вчиненні незаконної порубки лісу та перевезення викраденого, буде встановлення факту її обізнаності про правила проведення законної лісозаготівлі та перевезення законно заготовленої деревини, а відтак, відповідно, про недотримання цих правил при проведенні нею відповідних дій та їх незаконності.

В інших слідчих ситуаціях: *встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки злочинця* – 8,2 % досліджених матеріалів кримінальних проваджень; *встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, ознаки особи злочинця, проте його не затримано* – 15,3 % випадків; підозрювані у 14,3 % випадках визнавали вину повністю, у 28,6 % – визнавали частково та у 57,1 % – не визнавали. Тактика їх допиту повинна будуватися в залежності від зібраної на момент допиту доказової та орієнтуючої інформації з використанням системи тактичних прийомів.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що наведені нами особливості організації й тактики допиту свідків і підозрюваних та рекомендована система запитань дозволять зібрати максимально повну інформацію про подію незаконної порубки лісу, надасть можливість оцінити зібрані докази в сукупності, уникнути неповноти досудового розслідування.

3.3. Особливості використання можливостей судових експертиз

Дослідження матеріалів слідчої та судової практики розслідування незаконної порубки лісу вказує на неналежний рівень використання

спеціальних знань у формі судової експертизи. І хоча усі опитані слідчі вказали на використання під час розслідування спеціальних знань у формі судової експертизи, 56,8 % із них стикалися з труднощами при визначенні виду судової експертизи та формулювання питань експерту (31,2 % лише при визначенні виду експертизи та 8 % при формулюванні питань експерту). Втім, відіграючи ключову роль у формуванні доказової бази, судові експертизи значно підвищують ефективність протидії цим непростим (з точки зору виявлення та розслідування) кримінальним правопорушенням.

Значна теоретична та методична база щодо прикладного використання можливостей судових експертиз при розслідуванні окремих різновидів злочинів закладена в працях А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Г. Л. Грановського, В. А. Журавля, Є. П. Іщенко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченка, Н. П. Майліс, О. Р. Росинської, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, В. К. Стрінжі, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського та багатьох інших науковців. Окремі загальні питання підготовки матеріалів та призначення судових експертиз і експертних досліджень висвітлені у відповідній Інструкції, затвердженій наказом МЮ України [117]. При цьому, переліки і можливості судових експертиз, які мають призначатися на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу, у спеціалізованій літературі не досліджувалися.

Розробка, на цій основі, адаптованих до сучасних потреб практики рекомендацій щодо оптимального типового переліку експертиз, які доцільно призначати на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу, дозволить вирішити значний комплекс проблем, що унеможлиблюють повноцінне дослідження вилучених речових доказів та перешкоджають всебічному, повному та швидкому розслідуванню даної категорії злочинів та їх запобіганню.

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що

мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ст.ст. 242-244 КПК України).

Під час незаконної порубки лісу взаємодія злочинця з навколишнім середовищем відбувається протягом тривалого часу, що створює сприятливі умови для залишення ним значної кількості слідів своєї діяльності. Для дослідження виявлених слідів мають бути призначені різноманітні судові експертизи, висновки яких, об'єднані в єдиний комплекс, дадуть змогу уточнити наявні слідчі версії, уявити більш чітку картину події, що сталася, встановити осіб, які вчинили цей злочин тощо. З огляду на вказане, правильне розуміння слідчим завдань та сучасних можливостей судових експертиз, при їх призначенні, дозволить йому належним чином визначити предмет експертизи, сформулювати питання експерту та підготувати відповідні об'єкти, які мають бути направлені в розпорядження експерта.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що при розслідуванні незаконної порубки лісу проводилися такі судові експертизи: біологічна (58,8 %); економічна (27,6 %); ґрунтознавча (17,6 %); трасологічна (98,4 %), зокрема слідів знарядь та інструментів (25,9 %), слідів взуття (24,2 %), слідів транспортних засобів (18,6 %), встановлення цілого за частинами (48,4 %); дактилоскопічна (11,8 %); інші (4,2 %).

Відзначимо, що залучення експерта вимагає з боку сторони кримінального провадження, що його ініціює, відповідної підготовки, а результати експертного дослідження багато в чому визначаються якістю проведення інших слідчих (розшукових) дій з виявлення й вилучення речових доказів та отримання зразків для порівняльного дослідження.

Аналіз матеріалів слідчої і судової практики та спеціальної літератури дозволяє запропонувати наступний типовий перелік судових експертиз, призначення яких допоможе полегшити вирішення завдань розслідування незаконної порубки лісу:

Дактилоскопична експертиза – надає можливість ідентифікувати осіб, чия причетність до злочину перевіряється, за слідами рук, які можуть бути вилученими зі знарядь злочину (бензопил, ручних пил, сокир тощо), а також інших предметів, виявлених на місці незаконної порубки лісу.

У розпорядження експерта, при її призначенні, можуть бути представлені як дактилоскопичні плівки, з відкопійованими на них слідами папілярних візерунків, так і самі предмети, вилучені в ході огляду місця події.

Типовими питаннями, що ставляться перед експертом при призначенні дактилоскопичної експертизи є: чи є на представленому об'єкті (бензопилі, ручній пилці, сокирі тощо) сліди папілярних візерунків; якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації особи; чи не залишені дані сліди (перераховуються ПІБ осіб, чиї дактилокарти представлені у розпорядження експерта).

Трасологічна експертиза слідів взуття – надає можливість отримати інформацію діагностичного, ситуаційного та ідентифікаційного характеру. Зокрема, встановити кількість співучасників злочину, їх приблизний середньостатистичний зріст, інколи – модель та індивідуальні особливості взуття, в яке були взуті особи, що вчинили злочин. У разі вилучення чітких слідів взуття (наприклад, шляхом їх фіксації у гіпсових зліпках) можливе встановлення конкретних одиниць взуття, якими вони залишені.

При призначенні цієї експертизи у розпорядження експерта мають бути представлені: дані протоколу огляду місця події з описом місця виявлення доріжок слідів взуття, розмірних характеристик окремих елементів, загальних та окремих ознак взуття у слідах правої та лівої ніг; масштабні фотознімки слідів взуття; гіпсові зліпки, з зафіксованими в них слідами взуття тощо, а також взуття, вилучене у осіб, чия причетність до вчинення злочину перевіряється.

Типовими питаннями, що ставляться перед експертом при призначенні трасологічної експертизи слідів взуття є: взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики й особливі ознаки (розмір, ступінь та характер

зношування тощо); який механізм утворення слідів взуття; які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»; який, орієнтовно, зріст людини, яка залишила сліди; чи залишені сліди взуття, виявлені в різних місцях, одним і тим самим взуттям; чи залишені сліди взуттям, вилученим у певної особи.

Трасологічна експертиза слідів транспортних засобів. Основними завданнями трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є: ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за залишеними ним слідами; установлення властивостей та стану автотранспортного засобу (його частин); установлення механізму утворення слідів, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами тощо.

Під час огляду місця події за фактами незаконної порубки лісу найчастіше можуть бути виявлені об'ємні або поверхневі сліди шин транспортних засобів. Виходячи з цього типовими питаннями, що ставляться перед експертом при призначенні трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є: яким видом (типом, моделлю) транспортного засобу залишені сліди; чи залишені сліди конкретним транспортним засобом; яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім); якою моделлю шини залишені сліди, та на яких транспортних засобах можуть бути встановлені шини даної моделі.

Так, наприклад, у висновку судово-трасологічної експертизи № 23 від 09.04.2015, зазначається, що слід фрагменту бігової доріжки протектора шини, зафіксований у гіпсовому зліпку, вилученому 27.02.2015 під час огляду місця події, придатний для встановлення групової належності і залишений шиною тієї ж групової належності (за формою, розмірами та взаємним розташуванням елементів рельєфного малюнку протектора), що і шина, встановлена на правому задньому колесі тракторного причепа, який належить обвинуваченого В., вилученого 26.03.2015 в ході обшуку на території пилорами в с.м.т. Замглай [163].

Експертиза цілого за частинами – надає можливість встановити за фрагментами зрізів з пнів та фрагментами зрізів нижніх частин стовбурів

зрубаних дерев той факт, що до розділення вони склали одне ціле. При цьому, перед експертом необхідно поставити наступне питання: чи становили раніше фрагмент пенька та фрагмент нижньої частини стовбуру дерева одне ціле.

Так, згідно висновку судово-трасологічної експертизи № 161 від 04.06.2010 фрагменти зрізів з верхніх частин двох пнів дерева клена, вилучені під час огляду місця події, та фрагменти зрізів з нижніх частин двох стовбурів дерев клена вилучені 27.04.2010 року на земельній ділянці полезахисних насаджень поблизу вулиці Центральної в селі Зелені Кошари до розділення склали одне ціле - стовбур дерева [18].

У разі, якщо на місці незаконної порубки лісу виявлено частини, які відокремилися від транспортного засобу, перед експертом можуть бути поставлені наступні питання: на який вид транспортного засобу міг бути встановлений (розсіювач, фрагмент вказівника повороту тощо), уламки якого надані для дослідження; чи є вилучений з місця події предмет (його фрагмент), фрагменти лакофарбового покриття тощо частиною наданого для дослідження транспортного засобу.

Експертиза слідів знаряддя та інструментів. Основним завданням, яке може бути вирішене за допомогою даної експертизи є встановлення виду (характерних особливостей), або конкретного знаряддя, інструмента за слідами його дії, що було використано під час незаконної порубки лісу.

Так, наприклад за слідами розрубів на стовбурах (гілках) дерев можна встановити форму, розмірні характеристики та індивідуальні особливості леза сокири, а інколи – ідентифікувати конкретну сокиру. За слідами надпилу можна встановити ширину розводки ручної пили тощо.

У якості об'єктів дослідження в розпорядження експерта можуть бути представлені масштабні фотознімки, дані протоколів огляду місця події, фрагменти стовбурів та гілок дерев зі слідами знарядь та інструментів, а також самі знаряддя та інструменти, вилучені у осіб, чия причетність до учинення злочину перевіряється.

На вирішення даної експертизи можуть бути поставлені наступні питання: яким способом розділено стовбур (гілку) дерева (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання тощо; одним чи декількома знаряддями було вчинено розділення стовбуру (гілки) дерева; знаряддям якого виду вчинено розділення стовбуру (гілки) дерева; які індивідуальні особливості має робоча частина знаряддя, використаного при розділенні стовбуру (гілки) дерева; чи не залишено сліди надруб (розруб) стовбуру (гілок) дерева, вилучені з різних місць подій, одним і тим самим знаряддям; чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено надруб (розруб), або зрубано дерево, спиляно гілку тощо).

Проведення трасологічних експертиз є найбільш розповсюдженим під час розслідування злочинів цієї категорії. Як показує вивчення практики розслідування незаконної порубки лісу, їх частка, серед інших видів судових експертиз, складає 98,4 %, а більшість об'єктів експертного дослідження представлена спилами з пнів, слідами взуття, слідами транспортних засобів, знарядь та інструментів тощо.

Судово-грунтознавча експертиза – надає можливість виявити нашарування ґрунту на об'єктах-носіях; встановити природу нашарувань; провести порівняльне дослідження нашарувань із порівняльними та контрольними зразками ґрунту з місця незаконної порубки лісу; локалізувати ділянку місцевості [51, с. 395]. Дану експертизу доцільно призначати у комплексі з судово-трасологічною експертизою – з метою встановлення однорідності ґрунту на місці незаконної порубки дерев з тим, що був виявлений на одязі і взутті конкретних осіб, колесах і гусеницях транспортних засобів [53]. Для цього під час огляду місця події слід вилучати «у запас» зразки ґрунту, а в подальшому вживати заходів для вилучення слідів ґрунту із поверхні зазначених предметів, механізмів та інструментів, відношення який до вчиненого злочину перевіряється.

При призначенні судово-грунтознавчої експертизи перед експертом слід поставити наступні питання: чи є нашарування ґрунту на предметі-носії

(зазначається, на якому саме); чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність; чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості.

Судово-економічна експертиза – надає можливість вирішити питання щодо документального й нормативного обґрунтування розрахунків розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки або пошкодження дерев у лісі та в межах населених пунктів, складених державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища [36, с. 614]. Так, висновком судово-економічної експертизи № 812 від 16.08.2016 підтверджено розрахунок розміру шкоди заподіяної лісу, складений експертом Державної екологічної інспекції у Полтавській області від 08.06.2016 на підставі акту перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства №102/01-01-14 від 26.05.2016 на території Шилівської сільської ради Зінківського району Полтавської області, в розмірі 61 881,11 грн [162].

При проведенні експертиз цього виду, перш за все, необхідно звернути увагу на наявність в матеріалах кримінального провадження розрахунку розміру шкоди, складеного державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища. А, для повного та всебічного дослідження й визначення обґрунтованості включення до розрахунку таких показників, як вид знищеного або пошкодженого дерева, його діаметр у корі біля шийки кореня тощо, доцільно призначати комплексні судово-економічні та біологічні експертизи [36, с. 616–617].

Типовим питанням, що слід поставити перед експертом при призначенні судово-економічної експертизи є: чи підтверджується розмір шкоди, заподіяний лісу, зазначений у акті (вказується номер та дата складання акту), складеному інспектором державної екологічної інспекції.

Судово-біологічна експертиза – надає можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктом і подією злочину; механізм впливу одного об'єкта на інший, їх взаємодії; просторове розміщення об'єкта; цільове

призначення об'єкта; локалізація на предметі-носії. Крім того, судово-біологічна експертиза дозволяє вирішити ряд ситуаційних завдань: з'ясування механізму контактної взаємодії біологічних об'єктів за слідами, що є на них; встановлення елементів механізму події; реконструкція динаміки та загальної картини події за біологічними складовими. Так, висновком судово-біологічної експертизи № 4254-15 від 07.09.2015 встановлено життєздатність дерев, що росли на території захисної лісосмуги, на момент їх вирубки [21]. Іноді може призначатися комплексна біологічна експертиза та експертиза встановлення цілого за частинами.

Об'єктами судово-біологічної експертизи, при її призначенні у провадженнях за фактами незаконної порубки лісу, можуть бути зрізи стовбурів, тирса, стружка, гілля, листя, фрагменти кори дерев, вилучені з місця події та у осіб, які перевіряються на причетність до даного виду злочинів.

Типовими питання, які слід поставити перед експертом при призначенні судово-біологічної експертизи є: чи не мають об'єкти, представлені на дослідження, спільної родової (групової) належності; чи становили фрагмент пенька та фрагмент нижньої частини стовбуру дерева одне ціле.

Ботанічна експертиза. За її допомогою можливо визначити: стан об'єкта (дерев, чагарників); механізм відокремлення частини ботанічного об'єкта від цілого; наявність та причини пошкодження ботанічного об'єкта; час вчинення конкретних дій за специфічними змінами ботанічних об'єктів – речових доказів відповідно до біологічних закономірностей [51, с. 410].

Об'єктами ботанічної експертизи виступають: рослини та їх частини (деревина, кора, волокна, насіння), а також тирса й стружка.

Питаннями, які вирішуються ботанічною експертизою при її призначенні у провадженнях за фактами незаконної порубки лісу є: якими є природні райони зростання даного дерева; чи зростало дане дерево на певній ділянці місцевості; у якому році (в якому сезоні) зрубано дерево; чи є на представлених об'єктах-носіях частки рослинного походження; чи мають

рослинні частки, вилучені з об'єкта-носія і вилучені з місця події загальну родову (групову) належність; чи є рослинні частки, вилучені з об'єкта-носія, частиною конкретної рослини; чи належать одному виду рослинні частки, виявлені на різних об'єктах.

Земельно-технічна експертиза. За її допомогою можна вирішити питання, які впливають на кваліфікацію злочину, пов'язаного із незаконною порубкою лісу, а саме: визначення категорії земель, на яких було здійснено незаконну порубку лісу; визначення землекористувача земельної ділянки, на якій здійснено незаконну порубку лісу; визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки, та вимог нормативно-правових актів тощо.

У розпорядження експертів, при призначенні даної експертизи, мають бути представлені відповідні правовстановлювальні та технічні документи (результати виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться відповідними фахівцями з використанням відповідного обладнання тощо).

При призначенні земельно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами незаконної порубки лісу перед експертом можуть бути поставлені наступні питання: який фактичний порядок користування ділянкою лісу, на якій здійснюється вирубка; яка конфігурація, проміри та площа ділянки лісу, що перебуває під вирубкою; чи є порушення меж ділянок вирубки лісу відповідно до правовстановлювальних документів та документації на ці земельні ділянки.

Екологічна експертиза – дозволяє встановити обставини і факти негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти навколишнього природного середовища, а саме: визначення впливу незаконної порубки лісу на навколишнє природне середовище в часі й просторі; встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства, а також їх зв'язку з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб у галузі охорони навколишнього природного

середовища й природокористування; характеристика сучасного стану території району незаконної порубки лісу; визначення переліку екологічно небезпечних впливів незаконної порубки лісу на навколишнє природне середовище; прогнози змін стану навколишнього природного середовища внаслідок незаконної порубки лісу; визначення еколого-економічних наслідків незаконної порубки лісу на навколишнє природне середовище тощо. Як зауважує В. В. Тіщенко, ця експертиза є, власне, комплексним дослідженням, що здійснюється спеціалістами у галузі екології разом з медиками, експертами-біологами, зоотехніками, ветеринарами, хіміками, гідрологами, агротехніками тощо [153, с. 233].

При призначенні екологічної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами незаконної порубки лісу перед експертами можуть бути поставлені наступні питання: який вплив мають результати незаконної порубки лісу на навколишнє природне середовище в часі й просторі; який екологічний стан має територія району незаконної порубки лісу; чи мають результати незаконної порубки лісу (на конкретній ділянці) екологічно небезпечний вплив на навколишнє природне середовище; якщо так, то який саме; як може вплинути незаконна порубка лісу (на конкретній ділянці) на зміну стану навколишнього природного середовища у майбутньому; які еколого-економічні наслідки мають (можуть мати у майбутньому) результати незаконної порубки лісу (на конкретній ділянці) на навколишнє природне середовище.

Наведений перелік судових експертиз є, певною мірою, приблизним, оскільки їх можливості не вичерпують всього різноманіття варіантів використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні. В інтересах швидкого, повного та всебічного розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, до підготовки об'єктів експертиз слід залучати відповідних спеціалістів, а експертизи доцільно призначати в комплексі. Виходячи із механізму вчинення даного різновиду злочинів та слідової картини на місці події цей перелік експертиз може бути розширено.

Висновки до розділу 3

1. Успішність початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу залежить від тактично правильного проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, допит свідків та підозрюваних, проведення судових експертиз.

2. Огляд місця події за фактами незаконної порубки лісу має свої особливості, які виявляються у: наявності значної території, яку необхідно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю; обрання відповідного способу огляду в залежності від площі порубки та об'єму незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема торцевих зрізів, зразків ґрунту); обов'язковому складенні відповідних схем місця події; доцільності використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки значної по площі території; наявності складнощів, що пов'язані з прив'язкою до місцевості виявлених слідів та ін.

3. На початковому етапі розслідування злочинів за фактами незаконної порубки лісу доцільно проводити допити свідків (працівників лісового господарства (директор, головний лісничий, головний інженер, майстер лісу, лісничий, вальщик лісу, працівників держлісоохорони, лісової охорони інших лісокористувачів та власників лісу); представників потерпілого – працівників лісгоспу, які повідомляють про факт виявлення незаконної порубки лісу; працівників поліції, які виявили незаконну порубку або брали участь у проведенні заходів щодо затримання зловмисників; осіб, які є очевидцями вчинення незаконної порубки лісу або володіють важливою інформацією; осіб, яких було залучено до проведення огляду місця події як понятих).

Особливості допиту зазначеної категорії осіб визначаються обсягом наявної у них інформації щодо механізму злочину, а отримана від них інформація виступає ключовим базисом формування доказової бази.

4. Допит особи, підозрюваної у вчиненні незаконної порубки лісу є найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, проведення якої нерідко ускладнено позицією та поведінкою підозрюваного, оскільки через загрозу кримінальної відповідальності він не зацікавлений у встановленні істини. Обрання тактики допиту підозрюваних залежить від слідчої ситуації, що склалась на момент допиту, наявної криміналістично значущої інформації, особливостей особи допитуваного, а також обраної ним лінії поведінки.

5. Правильне розуміння слідчим завдань та сучасних можливостей судових експертиз, при їх призначенні, дозволяє належним чином визначити предмет експертизи, сформулювати питання та підготувати відповідні об'єкти, які мають бути направлені в розпорядження експерта.

Перелік можливих судових експертиз, які призначаються під час розслідування незаконної порубки лісу, визначається виходячи із механізму вчинення даного різновиду злочинів та типової слідової картини на місці події. До експертиз, які важливо проводити під час досудового розслідування досліджуваних злочинів, належать: екологічна, земельно-технічна, ботанічна, біологічна, економічна, ґрунтознавча, трасологічна (слідів знаряддя та інструментів, слідів взуття, слідів транспортних засобів, встановлення цілого за частинами), дактилоскопічна.

В інтересах швидкого, повного та всебічного розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, при підготовці матеріалів та призначенні таких експертиз доцільно залучати відповідних спеціалістів, а самі експертизи призначати в комплексі.

Основні положення цього розділу було відображено в наукових працях дисертанта: «Використання сучасних можливостей судовий експертиз при розслідуванні незаконної порубки лісу», «Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу», «Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу» [104; 104; 110].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у розробленні основ методики розслідування незаконної порубки лісу. Найсуттєвішими науковими та практичними результатами дослідження є такі:

1. Ключовим елементом методики розслідування незаконної порубки лісу є криміналістична характеристика, яка поряд з обставинами, що підлягають з'ясуванню, основами організації розслідування та положеннями щодо особливостей організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій входить до структури криміналістичної методики розслідування злочинів цього різновиду.

До найбільш вагомих складових такої характеристики належать обстановка та предмет злочинного посягання, способи та сліди злочинної діяльності, особа злочинця.

2. Основними елементами обстановки вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є просторово-часові, природно-кліматичні (метеорологічні) та виробничі фактори. Місце вчинення такого злочину переважно віддалене від проїзних трас, має стійкий ґрунт, не перевіряється регулярно контролюючими та правоохоронними органами й містить необхідні злочинцю дерева. Незаконні порубки здійснюються переважно з пізньої осені й до ранньої весни, як правило, вдень. Характер суспільно небезпечних наслідків таких злочинів різниться залежно від природно-кліматичної зони місцевості вчинення незаконної порубки.

3. Способи незаконної порубки лісу зазвичай є повноструктурними. Підготовка до вчинення цього різновиду злочинів полягає у виборі часу, місця незаконної порубки, визначенні її предмета, підшукуванні та підготовці знарядь і засобів злочину, підборі співучасників. Способом безпосереднього вчинення є «незаконна порубка», яку можна умовно поділити на лісосічні та транспортні роботи.

Для приховування незаконної порубки лісу характерними є підкуп або залякування працівників лісництв, правоохоронних та митних органів, виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення рубки, маскуванню або знищення пеньків, залишених після рубки, швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини

4. Типовим для незаконної порубки лісу є утворення таких категорій слідів: сліди людини (взуття, пальців рук, біологічних об'єктів, предметів побуту, які залишені злочинцем); сліди знарядь злочину (транспортних засобів, допоміжних пристосувань, знарядь та механізмів розпилу та рубки дерев); сліди матеріальної та інтелектуальної підробки дозвільних документів; сліди-наслідки (негативні зміни у навколишньому середовищі, які свідчать про наявність екологічної або іншої шкоди); ідеальні сліди.

5. Незаконним порубкам лісу властивий здебільшого груповий характер їх вчинення. Злочинні групи, що вчиняють досліджуваній вид злочину, характеризуються стійкими, стабільними відносинами, метою неодноразового вчинення порубок, єдиним планом злочинної діяльності з чітким визначенням функцій кожного учасника, дотриманням заходів і засобів конспірації; централізованим розподілом між учасниками групи грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності.

За розподілом функцій у таких групах можна виокремити організаторів, виконавців (звальщиків, технічних працівників, водіїв, переробників), пособників (працівників природо- та правоохоронних органів лісових господарств).

6. Основними джерелами інформації про незаконні порубки лісу є: повідомлення про ознаки кримінального правопорушення від державних природоохоронних органів; безпосереднє виявлення ознак злочину співробітниками правоохоронних органів; повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу; повідомлення від громадських природоохоронних організацій; отримання інформації про кримінальне правопорушення із засобів масової інформації та мережі інтернет. Усім

переліченим джерелам інформації про незаконну порубку лісу притаманний власний об'єм криміналістично значущої інформації про злочин, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР та попередню кваліфікацію діяння.

7. Обставини, що підлягають з'ясуванню, є самостійним елементом структури окремої криміналістичної методики і не охоплюються криміналістичною характеристикою.

При розслідуванні незаконної порубки лісу з'ясуванню підлягають такі типові обставини: подія незаконної порубки лісу; предмет злочинного посягання; особа злочинця; співучасники порубки, їх роль у вчиненні злочину, наявність ознак організованості в їх діяннях; винуватість злочинців у вчиненні незаконної порубки, їх форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; способи та засоби вчинення порубки на кожному етапі вчинення злочину; вид і розмір шкоди, завданої незаконною порубкою лісу, інформація про добровільне її відшкодування злочинцем, розмір процесуальних витрат; причинно-наслідковий зв'язок між подією порубки, способами та засобами її вчинення та видом і розміром заподіяної шкоди; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

8. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу є: 1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому: 1.1. злочинця затримано під час здійснення порубки; 1.2. злочинця затримано під час транспортування деревини; 2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено

ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано; 3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця.

Кожній наведеній ситуації притаманний власний перелік слідчих версій та типових тактичних операцій, спрямованих на їх перевірку і вирішення конкретних завдань розслідування: затримання злочинця; встановлення особи та розшук невідомого злочинця; встановлення очевидців злочину; відшукування незаконно добутої деревини; встановлення шляхів реалізації незаконно добутої деревини; визначення виду та обсягу шкоди.

9. Успішність початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу залежить, перш за все, від тактично правильного, повного та всебічного проведення огляду місця події.

Така слідча (розшукова) дія має свої особливості, які виявляються у: наявності значної території, яку необхідно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю; обрання відповідного способу огляду залежно від площі порубки та обсягу незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема торцевих зрізів пеньків, зразків ґрунту); обов'язковому складенні відповідних схем місця події; доцільності використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки значної за площею території; наявності складнощів, що пов'язані з прив'язкою до місцевості виявлених слідів та ін.

На початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу доцільно проводити допити свідків (працівників лісового господарства (директор, головний лісничий, головний інженер, майстер лісу, лісничий, вальщик лісу, працівники держлісоохорони, лісової охорони, інші лісокористувачі та власники лісу); представників потерпілого – працівників лісгоспу, які повідомили про факт виявлення незаконної порубки лісу; працівників поліції, які виявили незаконну порубку або брали участь у проведенні заходів щодо затримання зловмисників; осіб, які є очевидцями вчинення незаконної порубки лісу або володіють важливою інформацією; осіб, яких було залучено до проведення огляду місця події як понятих).

Особливості допиту зазначеної категорії осіб визначаються обсягом наявної у них інформації щодо механізму злочину, а отримана від них інформація виступає ключовим базисом формування доказової бази.

Обрання тактики допиту підозрюваних залежить від слідчої ситуації, що склалася на момент допиту, наявної криміналістично значущої інформації, особливостей особи допитуваного, а також обраної ним лінії поведінки.

10. Перелік судових експертиз, які призначаються під час розслідування незаконної порубки лісу, визначається, виходячи з механізму вчинення цього різновиду злочинів та типової слідової картини на місці події. До експертиз, які необхідно проводити під час досудового розслідування досліджуваних злочинів, належать такі: екологічна; земельно-технічна; ботанічна; біологічна; економічна; ґрунтознавча; трасологічна (слідів знарядь та інструментів, слідів взуття, слідів транспортних засобів, встановлення цілого за частинами); дактилоскопічна. До підготовки матеріалів при призначенні таких експертиз доцільно залучати відповідних спеціалістів, а самі експертизи призначати в комплексі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. проф. Р. С. Белкина. Москва : НОРМА, 2000. 990 с.
2. Азаров Д. С., Грищук В. К., Савченко А. В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1063 с.
3. Арманов М. Проблеми кваліфікації незаконної порубки лісу. *Вісник прокуратури*. 2016. № 9. С. 80–85.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристь. 1997. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 346 с.
5. Бельков В. А. Криминалистическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений. *Деятельность правоохранительных органов в современных условиях* : сборник материалов 20-й международной науч.-практ. конф. (г. Иркутск, 28–29 мая 2015 г.). Иркутск, 2015. С. 285–288.
6. Біленчук П. Д., Перкін В. І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 32 с.
7. Борисенко І. В. Організація та проведення тактичних операцій при розслідуванні вбивств з розчленуванням трупа. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3. С. 213–224.
8. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
9. Боровских Р. Н., Гармаев Ю. П. Основы концепции укрупненных (общих, базовых) криминалистических методик расследования преступлений. *Уголовная юстиция*. 2017. № 10. С. 152–157.

10. Бухонський С. О., Кобик С. М. Особливості дослідження слідів розпилу деревини, утворених ланцюговими пилами. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1. С. 140–146.
11. Быков В. М. Преступная группа : криминалистические проблемы. Ташкент, 1991. 143 с.
12. Быков В.М. Криминалистическая характеристика преступных групп : учеб. пособ. Ташкент : Ташкентская ВШ МВД СССР, 1986. 72 с.
13. Васильева М. А. Первоначальный этап расследования незаконных рубок лесных насаждений (по материалам Дальневосточного региона России) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Москва, 2014. 26 с.
14. Васильева М. А. Первоначальный этап расследования незаконных рубок лесных насаждений (по материалам Дальневосточного региона России) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Москва, 2014. 208 с.
15. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [В. Ю. Шепітько та ін.] ; НАПрНУ ; ІДП ім. В. М. Корецького НАН України ; НЮУ ім. Я. Мудрого. Харків, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.
16. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 22 с.
17. Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 96. С. 173–179.
18. Вирок у справі № 1-278/10 від 13.01.2017 Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48526876> (дата звернення: 17.03.2018).
19. Вирок у справі № 154/471/17 від 08.02.2017 Володимир-Волинського міського суду Волинської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64612232> (дата звернення: 17.03.2018).

20. Вирок у справі № 177/2466/16-к від 13.01.2017 Криворізького районного суду Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64117854> (дата звернення: 17.03.2018).

21. Вирок у справі № 183/6326/15 від 21.07.2016 Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59243637> (дата звернення: 17.03.2018).

22. Вирок у справі № 189/11/17 від 31.01.2017 Покровського районного суду Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64427639> (дата звернення: 17.03.2018).

23. Вирок у справі № 326/36/17 від 20.01.2017 Приморського районного суду Запорізької області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64212110> (дата звернення: 17.03.2018).

24. Вирок у справі № 389/3393/16-к від 20.01.2017 Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64280846> (дата звернення: 17.03.2018).

25. Вирок у справі № 409/3102/16-к від 10.01.2017 Білокуракинського районного суду Луганської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64002213> (дата звернення: 17.03.2018).

26. Вирок у справі № 526/184/17 від 28.02.2017 Гадяцького районного суду Полтавської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65044788> (дата звернення: 17.03.2018).

27. Вирок у справі № 526/190/16-к від 17.02.2016 Гадяцького районного суду Полтавської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55840792> (дата звернення: 17.03.2018).

28. Вирок у справі № 583/2937/16-к від 20.09.2016 Охтирського міськрайонного суду Сумської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61397630> (дата звернення: 17.03.2018).

29. Волков Е. В. Тактические приемы опровержения версий защиты при допросе лиц, совершивших незаконную рубку леса. *Вестник криминалистики*. Москва : Спарк, 2009. Вып. 2 (30). С. 69–72.

30. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 427 с.
31. Врублевська О. О., Катеруша Г. П. Клімат України та прикладні аспекти його використання : навч. посіб. Одеса : ОДЕКУ, 2012. 180 с.
32. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 634 с.
33. Гармаев Ю. П., Лубин А. Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: теория и практика. Санкт-Петербург : Юрид пресс, 2006. 303 с.
34. Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений*. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 5–10.
35. Гиренко І. В. Правова охорона рослинного світу України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 441 с.
36. Глущенко С. І., Ступак О. М. Особливості проведення судово-економічних експертиз щодо розрахунку розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної вирубки або пошкодження дерев. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 611–617.
37. Гончарук О., Заблоцький А., Грузінська І. Зелена книга «Регулювання ринку деревини». Київ : Офіс ефективного регулювання BRDO, 2017. 111 с.
38. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.
39. Горошко М. П., Хомюк П. Г. Лісова таксація : практикум для студентів спеціальності 7.130401. Львів : УкрДЛТУ, 2001. 132 с.
40. Гузенко Т. А. Екологічна проблематика як актуальний тренд сучасних соціальних комунікацій. *Ученые записки Таврического*

національного університета ім. В.И. Вернадського. Серія «Филологія. Соціальні комунікації». 2011. Том 24 (63). № 4. Частина 1. С. 32–36.

41. Данильченко Ю., Гізімчук С. Правові проблеми захисту лісів в Україні. *Вісник прокуратури*. 2016. № 9. С. 72–79.

42. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.

43. Державне агентство лісових ресурсів України : [Офіційний сайт]. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945&cat_id=118944 (дата звернення: 17.03.2018).

44. Довідка про результати здійснення державного нагляду (контролю) за 2014 рік. *Державна екологічна Інспекція України* [сайт]. URL: <http://www.dei.gov.ua/menyu-3/2011-12-19-07-30-27/zv2014/2470-pro-rezultati-zdijsnennya-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-za-doderzhanniam-vimog-zakonodavstva-u-sferi-okhoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-za-2014-rik.html> (дата звернення: 17.03.2018).

45. Довідка про результати здійснення державного нагляду (контролю) за 2015 рік. *Державна екологічна Інспекція України* [сайт]. URL: <http://www.dei.gov.ua/menyu-3/2011-12-19-07-30-27/zv2015/2936-pro-rezultati-zdijsnennya-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-za-doderzhanniam-vimog-zakonodavstva-u-sferi-okhoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-za-2015-rik.html> (дата звернення: 17.03.2018).

46. Довідка про результати здійснення державного нагляду (контролю) за 2016 рік. *Державна екологічна Інспекція України* [сайт]. URL: <http://www.dei.gov.ua/menyu-3/2011-12-19-07-30-27/zv2016/3553-pro-rezultati-zdijsnennya-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-za-2016-rik.html> (дата звернення: 17.03.2018).

47. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987. 168 с.

48. Дубоносов Е. С., Петрухина О. А. Криминалистическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений. *Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации* : сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. : в 2 ч. (г. Минск, 27 апр. 2016 г.). Минск : Междунар. ун-т «МИТСО», 2016. Ч. 2. С. 110–113.

49. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практич. посіб. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.

50. Духно Н. А., Корухов Ю. Г. Расследование экологических преступлений : лекция. Москва, 2001. 20 с.

51. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

52. Ефимова Н. И. Особенности криминалистической характеристики незаконной рубки лесных насаждений в качестве информационной базы предварительного расследования. *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. Серия : «Философия. Социология. Право». 2011. № 20 (115). С. 94–99.

53. Жерновой М. В., Хомик Э. В., Васильева М. А. Виды судебных экспертиз при расследовании незаконных рубок лесных насаждений [Электронный ресурс]. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science/criminal-law-and-criminology/2419-zhernovoi-mv-vasileva-ma-homik-ev> (дата звернення: 17.03.2018).

54. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостиль, 2012. 304 с.

55. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним кримінальним процесуальним законодавством. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22–30.

56. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3 (30). С. 160–166.

57. Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 136–144.
58. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики. *Криминалистика и судебная экспертиза* : респ. межвед. науч.-метод. сб. Киев : Лыбидь, 1995. Вып. № 47. С. 62–67.
59. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с.
60. Зинин А. М. Проблемы криминалистического установления личности. *Вестник криминалистики* / [отв. ред. А. Г. Филиппов]. Москва : Спарк, 2003. Вып. 4 (8). С. 29–33.
61. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. посіб. / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 616 с.
62. Іванова Н. Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 19 с.
63. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1377. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15> (дата звернення 17.03.2018).
64. Климишин О. Оптимізація, охорона і раціональне використання рослинності високогір'я та верхньої межі лісу українських Карпат. *Вісник Львівського університету*. Серія біологічна. 2010. Вип. 54. С. 27–40.
65. Книженко С. О. Деякі питання тактики допиту свідків при розслідуванні екологічних злочинів [Електронний ресурс]. *Форум права*. 2009. № 2. С. 192–195. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09kcorez.pdf> (дата звернення 17.03.2018).

66. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

67. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків : Право, 2017. № 1 (88). С. 182–191.

68. Коваленко В. В. Застосування комплексного підходу до вилучення слідів при огляді місця події. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 166–171.

69. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (статті 1–212²⁰). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 17.03.2018).

70. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

71. Коновалов В. Что такое организованная преступная группа. *Законность*. 1993. № 8. С. 25–28.

72. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 176 с.

73. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : СПД ФЛ Вапнарчук Н.Н., 2006. 176 с.

74. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. / [М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2013. 397 с.

75. Криміналістика : підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

76. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.

77. Криміналістика : підручник / [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

78. Криміналістика : підручник : у 2 т. / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. Т. 1. 384 с.

79. Криміналістика: підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.

80. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

81. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.

82. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

83. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.

84. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

85. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 17.03.2018).

86. Криушенко Л. І. Особливості виявлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування шахрайства в банківській сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39 (2). С. 94–99.
87. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник. 2-е видання, розшир. й доповн. Харків : Оберіг, 2015. 424 с.
88. Курман А. В. Тактичні операції при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ*. 2003. Вип. 22. С. 29–33.
89. Куртынов И. В. Проблемы раскрытия и расследования групповых преступлений : монография. Волгоград : ВА МВД России, 2010. 172 с.
90. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. Москва : Юридическая литература, 1970. 98 с.
91. Лісове господарство України : науково-публіцистичне видання. Київ : ЕКО-інформ, 2009. 74 с.
92. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/> (дата звернення: 17.03.2018).
93. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія. Кременчук : ПП Щербатих, 2011. 254 с.
94. Лопушанський Ф. А., Светлов О. Я., Костенко О. М. та ін. Боротьба з екологічними злочинами. Кримінально-правове і кримінологічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1994. 149 с.
95. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.
96. Матвійчук В. К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми. *Юридична наука*. 2016. № 4. С. 86–113.

97. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. 368 с.
98. Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання. *Право України*. 2001. № 6. С. 84–87.
99. Мостепанюк В. А., Тарасевич О. В., Ейсмонт В. С. Довідник лісовпорядника / під ред. В. А. Мостепанюка. Житомир : Рута, 2016. 584 с.
100. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2010. 7-ме вид., переробл. та доповн. 1288 с.
101. Новиков Д. Ю. Методическое пособие по организации проведения оперативно-розыскных мероприятий, выявлению и расследованию преступлений в лесной отрасли. Москва, 2008. 84 с.
102. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
103. Павлішина О. М. Захисні лісові насадження Південно-Західної залізниці. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Т. 19. №. 15. С. 98–102.
104. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 335 – 339.
105. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232–241.
106. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2016. Вип. 61. С. 183–190.
107. Пилипенко О. М. Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності* : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Северодонецьк, 23 грудня 2016 р.). Северодонецьк, 2017. С. 244–246.

108. Пилипенко О. М. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєвєродонецьк, 19 травн. 2017 р.). Сєвєродонецьк, 2017. С. 235–238.

109. Пилипенко О. М. Типові способи та сліди незаконної порубки лісу. *Проблеми доказування: теорія і практика* : матер. наук.-практ. конференц. (м. Сєвєродонецьк, 29 жовтня 2016 р.). Сєвєродонецьк, 2017. С. 164–167.

110. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 239–244.

111. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 157–159.

112. Пилипенко О. М. Особа злочинця в структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 44–47.

113. Пилипенко О. М. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Випуск 2 (82). С. 280–289.

114. Положення про державну лісову охорону : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF> (дата звернення 12.03.2018).

115. Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 8. С. 180–185.

116. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р.

№ 761. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-п/> (дата звернення 12.03.2018).

117. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 12.03.2018).

118. Про затвердження Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України : наказ Мінекобезпеки України від 29 березня 1994 р. № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0072-94/> (дата звернення: 17.03.2018).

119. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 17.03.2018).

120. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-п/> (дата звернення: 17.03.2018).

121. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-п/> (дата звернення: 17.03.2018).

122. Про затвердження Правил рубок головного користування : наказ Держкомлісагенства України від 23 грудня 2009 р. № 364. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-10> (дата звернення: 17.03.2018).

123. Про затвердження Санітарних правил в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п/> (дата звернення: 17.03.2018).

124. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/541-2013-п/> (дата звернення: 17.03.2018).

125. Про природно-заповідний фонд України : закон України від 16 травня 1992 р. № 2456-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/> (дата звернення: 17.03.2018).

126. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення 12.03.2018).

127. Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду : Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 381/2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381/2017> (дата звернення: 17.03.2018).

128. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

129. Пясковський В. В. Обставини, що підлягають встановленню у справах про торгівлю людьми. *Право України*. 2004. № 6. С. 66–69.

130. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

131. Рузметов С. А. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2003. 219 с.

132. Рытьков А. А. Особенности допроса подозреваемого по делам о незаконной рубке лесных насаждений. *III Балтийский юридический форум «Закон и правопорядок в третьем тысячелетии»* : материал. межд. науч.-

практ. конф. (г. Калининград, 19 декабря 2014 г.). Калининград: Калининградский филиал СПБУ МВД России, 2015. С. 192–194.

133. Савонюк Р. Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 22 с.

134. Савченко А. В. Щодо питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 50–55.

135. Савчук Т. І. Інтернет-сервіси у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.). Харків : ХНУВС, 2013. С. 301–305.

136. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2-х ч. Харків : Консум, Основа, 1999. Ч. 1. 416 с.

137. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Кив : Кондор, 2005. 588 с.

138. Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181–186.

139. Синчук О. В. Типові версії в структурі криміналістичної методики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 21 с.

140. Синчук О. В. Типові версії як різновид криміналістичних версій. *Проблеми законності*. Харків, 2008. Вип. 93. С. 220–226.

141. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Сімферополь, 2007. 218 с.

142. Скворцова О. В. Предмет незаконной порубки леса. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 3. С. 183–192.

143. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 11 : «Х–Б». 700 с.
144. Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 5 : «Н–О». 840 с.
145. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Київ : Правник, 1997. 41 с.
146. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. №. 3. С. 110–115.
147. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 204–208.
148. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. №. 1. С. 977–981.
149. Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство. *Український лісовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.lisportal.org.ua/28748> (дата звернення: 17.03.2018).
150. Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. Київ : ВАІТЕ, 2012. 116 с.
151. Тарайко В. И. Раскрытие и расследование экологических преступлений : монография. Москва : Юрлитинформ, 2013. 336 с.
152. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.
153. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика : навч.-метод. посібник. Вид. четверте, випр. Одеса : Фенікс, 2013. 338 с.

154. Третяк П. Р., Криницький Г. Т., Дейнека А. М. Стан лісів та екологічні проблеми лісового господарства Львівщини. *Праці Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Львів : НТШ. 2001. Т. VIII. С. 43–51.

155. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2012. 19 с.

156. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред В. І. Гадана. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 320 с.

157. Унжакова С. В. Методика расследования незаконных рубок лесных насаждений : учебное пособие. Иркутск : ФГКОУ ВПО ВСИ МВД РФ, 2010. 118 с.

158. Унжакова С. В. Особенности возбуждения уголовных дел о незаконной рубке лесных насаждений (по материалам Иркутской области). *Вестник Восточно-Сибирского института МВД России*. 2011. № 4. С. 52–60.

159. Унжакова С. В. Особенности производства осмотра места происшествия при расследовании незаконной рубки лесных насаждений. *Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки*. 2016. № 3–2. С. 449–455.

160. Унжакова С. В. Криміналістическа характеристика незаконной порубки деревьев и кустарников. *Российский следователь*. 2008. № 7. С. 11–13.

161. Унжакова С. В. Элементы криміналістическої характеристики незаконной рубки лесных насаждений. *Вестник Восточно-Сибирского института МВД России*. 2013. № 1 (64). С. 46–53.

162. Ухвала у справі № 530/1275/16-к від 27.09.2016 Зіньківського районного суду Полтавської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61565317> (дата звернення: 17.03.2018).

163. Ухвала у справі № 743/155/16-к від 11.11.2016 Апеляційного суду Чернігівської області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62732189> (дата звернення: 17.03.2018).

164. Фатеев Д. А. Использование при производстве следственных действий квадрокоптера с видеокамерой. *Мир криминалистики*. 2016. № 2. С. 84–86.

165. Фомина И. А. Методика расследования незаконной рубки лесных насаждений: по материалам регионов Восточной Сибири: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2011. 26 с.

166. Фомина И. А. Тактика осмотра места происшествия по факту обнаружения признаков состава преступления, связанного с незаконной рубкой лесных насаждений. *Сибирский юридический вестник*. 2010. № 3 (50). С. 151–156.

167. Фомина И. А. Криминалистическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений: понятие и структурные элементы. *Сибирский юридический вестник*. 2010. № 2 (49). С. 173–177.

168. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями : монографія. Дніпропетровськ, 2004. 223 с.

169. Чернявський М. В., Соловій І. П., Генік Я. В., Каспрук О. І. та ін. Проблеми доступу населення до лісових ресурсів та незаконні рубки в лісах Карпат і Західного Полісся : монографія / за ред. М. В. Чернявського, І. П. Соловія, Я. В. Геніка. Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес, 2011. 256 с.

170. Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 226–231.

171. Шевчук В. М. Ситуаційна обумовленість тактичних операцій : проблеми та перспективи дослідження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 58–67.

172. Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными преступными группами и преступными организациями. Харьков : Национальная юридическая академия им. Яр. Мудрого, 2000. 88 с.

173. Шепитько В. Ю. Використання тактичних операцій у слідчій діяльності: теоретико-прикладні проблеми. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 355–361.

174. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько російський і російсько-український) / за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

175. Шепітько В. Ю. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 175–184.

176. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

177. Шиханцов Г. Г. Юридическая психология : учебник для вузов / под ред. В. А. Томсинова. Москва : Зерцало, 1998. 352 с.

178. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.

179. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / [Гавриш С. Б. и др.] ; под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков, 1994. 226 с.

180. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности. Москва : Юристъ, 2002. 172 с.

181. Ярошенко А., Крейндли М. Незаконные рубки в России – ситуация на начало 2008 г. *Greenpeace International* : [сайт]. URL: <http://www.greenpeace.org/raw/content/russia/ru/press/reports/1735792.doc> (дата звернення: 18.05.2016).

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ

узагальнення анкет для опитування слідчих територіальних підрозділів
Головних управлінь Національної поліції в Луганській, Миколаївській та
Донецькій областях з питань розслідування злочинів за фактами
незаконної порубки лісу
(у %, 125 респондентів)

№ з/п	Питання та варіанти відповідей	Відповіді
1.	Стаж роботи в правоохоронних органах на посаді слідчого:	
	– до 1 року	11,2 %
	– 1-3 роки	47,2 %
	– 4-10 років	31,2 %
	– більше 10 років	10,4 %
2.	Чи брали Ви участь у розслідуванні злочинів за фактами незаконної порубки лісу?	
	– так	89,6 %
	– ні	10,4 %
3.	Чи виникали у Вас труднощі під час розслідування злочинів за фактами незаконної порубки лісу?	
	– так	92,8 %
	– ні	7,2 %
4.	Чи вважаєте Ви необхідною розробку окремої методики розслідування незаконної порубки лісу?	
	– так	91,2 %
	– ні	8,8 %
5.	Які, на Вашу думку, із зазначених елементів доцільно включити до змісту криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу (можливі декілька варіантів відповідей з числа запропонованих)?	
	– предмет злочинного посягання	94,2 %
	– обстановка злочину	91,2 %
	– способи готування, вчинення та приховування злочину	98,6 %
	– слідова картина	97,4 %
	– особа злочинця	100,0 %
	– інше	6,4 %
6.	Побутові незаконні порубки лісу (незаконні порубки лісу, які здійснюються місцевим населенням для задоволення власних потреб) вчиняються переважно:	
	– одноособово	46,2 %
	– групами осіб за попередньою змовою	51,4 %

	– організованими групами	0,0 %
	– складно відповісти	2,4 %
7.	Комерційні незаконні порубки лісу (незаконні порубки лісу у великих розмірах, що здійснюються з метою його подальшої реалізації) вчиняються переважно:	
	– одноособово	0,0 %
	– групами осіб за попередньою змовою	1,8 %
	– організованими групами	98,2 %
	– складно відповісти	0,0 %
8.	Сірі незаконні порубки лісу (незаконні порубки лісу, які здійснюються на підставі дозвільних документів, але з грубими порушеннями правил лісозаготівлі) вчиняються переважно:	
	– одноособово	0,0 %
	– групами осіб за попередньою змовою	30,4 %
	– організованими групами	36,0 %
	– складно відповісти	33,6 %
9.	Яка кількість осіб (у середньому), задіяна для вчинення порубки:	
	<i>побутової:</i>	
	– від 1 до 2 осіб	91,2 %
	– від 3 до 5 осіб	4,8 %
	– більше 5 осіб	0,0 %
	– складно відповісти	4,0 %
	<i>комерційної:</i>	
	– від 2 до 5 осіб	20,0 %
	– від 6 до 10 осіб	37,6 %
	– більше 10 осіб	40,0 %
	– складно відповісти	2,4 %
	<i>«сірої»:</i>	
	– від 2 до 5 осіб	10,4 %
	– від 6 до 10 осіб	17,6 %
	– більше 10 осіб	38,4 %
	– складно відповісти	33,6 %
10.	В яких формах Ви найчастіше використовуєте спеціальні знання при розслідуванні незаконної порубки лісу (можливі декілька варіантів відповідей з числа запропонованих)?	
	– участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій	46,2 %
	– проведення судової експертизи	100 %
11.	Чи виникають у Вас труднощі при визначенні виду судової експертизи, формулюванні питань експерту під час їх призначення?	
	– виникають при визначенні виду експертизи та формулюванні питань експерту	56,8 %
	– виникають при визначенні виду експертизи	31,2 %
	– виникають при формулюванні питань експерту	8,0 %
	– труднощів ніколи не виникало	4,0 %

Додаток Б

Результати
вивчення та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за
фактами незаконної порубки лісу
(у %, 210 кримінальних справ та провадження, 2010-2018 р.р.)

№ з/п	Зміст елемента, що вивчається	Кількість
1.	Кваліфікація злочину:	
	ст. 246 КК України	97,8 %
	інша	2,2 %
2.	Кількість епізодів злочинної діяльності у кримінальному провадженні:	
	один	91,8 %
	два	4,8 %
	три	2,1 %
	чотири та більше	1,3 %
3.	Різновид незаконної порубки лісу:	
	побутова	36,5 %
	комерційна	54,8 %
	«сіра»	8,7 %
4.	Предмет злочинного посягання:	
	дерева	97,7 %
	чагарники	2,3 %
5.	Дерева, як предмет злочинного посягання:	
	<i>хвойних порід</i>	25,2 %
	сосна	41,7 %
	смерека	39,3 %
	ялина	17,4 %
	інші	1,6 %
	<i>листяних порід</i>	72,5 %
	акація	22,7 %
	дуб	21,1 %
	клен/явір	9,7 %
	бук	9,6 %
	ясен	7,2 %
	граб	5,1 %
	вільха	4,2 %
	в'яз	4,2 %
	береза	3,5 %
	інші	12,7 %

6.	Пора року вчинення незаконної порубки лісу:	
	навесні	19,5 %
	влітку	16,9 %
	восени	26,1 %
	взимку	37,5 %
7.	Місяць вчинення незаконної порубки лісу:	
	січень	10,5 %
	лютий	10,9 %
	березень	12,7 %
	квітень	2,2 %
	травень	5,2 %
	червень	3,1 %
	липень	4,7 %
	серпень	8,3 %
	вересень	4,8 %
	жовтень	6,6 %
	листопад	14,4 %
	грудень	16,6 %
8.	Час вчинення злочину:	
	вдень (з 12:00 год до 18:00 год)	48,9 %
	ввечері (з 18:00 год до 00:00 год)	26,4 %
	вранці (з 06:00 год до 12:00 год)	19,1 %
	вночі (з 00:00 год до 06:00 год)	5,6 %
9.	Розподілення злочинних дій у часі:	
	не розподілялись	76,6 %
	проведення порубки вдень, вивезення вночі	11,4 %
	проведення порубки вдень, вивезення наступної доби	9,9 %
	інше	2,1%
10.	Природно-кліматична зона вчинення незаконної порубки:	
	Полісся та Українські Карпати	47,4 %
	Степова	28,9 %
	Лісостеп	23,7 %
11.	Місце вчинення правопорушення:	
	ліс	44,8 %
	особливо охоронювальний ліс	28,9 %
	полезахисна лісова смуга	26,3 %
12.	Розташування місця вчинення злочину:	
	знаходиться неподалік від місця проживання злочинця	88,9 %
	розташовано у межах району, області мешкання	8,5 %
	у безпосередній близькості до доріг	98,5 %
	розташовано у іншому адміністративно-територіальному регіоні	2,6 %

13.	Використання злочинцями транспортних засобів для перевезення деревини (при побутовій порубці):	
	гузовий транспорт з підводою	19,4 %
	легковий автомобіль з причепом	38,8 %
	мотоблок з саморобною підводою	17,2 %
	мотоцикл з причепом	14,9 %
	малотоннажні вантажні мікроавтобуси	9,7 %
14.	Належність транспортних засобів для перевезення деревини (при побутовій порубці):	
	знаходилися у власності злочинців	67,8 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	32,2 %
15.	Дії з вчинення незаконної порубки лісу охоплювали:	
	підготовку до вчинення злочину	98,7 %
	безпосередньо вчинення злочину	100,0 %
	приховування злочину	24,2 %
16.	Дії з підготовки до вчинення злочину включали:	
	підшукування та підготовка знарядь та засобів вчинення злочину	100 %
	підшукування співучасників	29,3 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення деревини	44,0 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення осіб до місця здійснення незаконної порубки	3,0 %
	виборі часу, місця незаконної порубки, а також визначенні дерев для порубки	9,5 %
	вирішенні питання про подальшу реалізацію незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію	6,5 %
	інше	3,4 %
17.	Типові способи безпосереднього вчинення порубки:	
	спилування	89,1 %
	зрубання	7,6 %
	корчування або викопування	0,8 %
	інше	2,5 %
18.	Дії з приховання злочину включали:	
	маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев	11,2 %
	підкуп або залякування працівників лісництва	12,6 %
	швидка реалізація або видозмінення здобутої деревини	25,9 %
	підкуп працівників правоохоронних та митних органів	25,8 %
	виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини	30,3 %
	не залучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо	18,6 %

	здійснювали незаконну порубку	
	підпал ділянки, де здійснювалась незаконна порубка	4,6 %
	інше	1,1 %
19.	Зміст лісосічних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	вибір конкретних дерев для порубки	99,5 %
	звалювання дерев, що здійснюється:	100,0 %
	<i>одним вальщиком</i>	78,2 %
	<i>двома вальщиками</i>	21,8 %
	очищення дерев від гілок та кряжування стовбурів на сортименти	99,8 %
20.	Зміст транспортних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	трелювання деревини до місця завантаження	78,6 %
	завантаження деревини	98,2 %
	вивезення деревини	85,6 %
21.	Знаряддя вчинення злочину (при побутовій порубці):	
	бензомоторні пили	89,5 %
	ручні пили	10,0 %
	сокири	3,5 %
22.	Належність знарядь вчинення злочину (при побутовій порубці):	
	знаходилися у власності злочинців	35,1 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	64,9 %
23.	Способи приховування злочину (при побутовій порубці):	
	маскування пеньків (листям, мохом)	28,2 %
	вилучення хлестів та інших порубкових залишків з місця порубки	31,4 %
	подальше розміщення деревини на власній земельній ділянці, зокрема:	88,5 %
	<i>на відкритій ділянці домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину</i>	75,3 %
	<i>у підсобних приміщеннях на території домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину</i>	24,7 %
	швидке видозмінення незаконно добутої деревини	17,5 %
24.	Типові сліди злочину:	
	<i>сліди людини</i>	100 %
	сліди взуття	89,8 %
	сліди рук	87,2 %
	біологічні сліди людини (слина, волосся, кров, у випадку травмування на місці злочину)	56,1 %
	<i>сліди-предмети побуту (одяг, їжа, недопалки)</i>	31,5 %
	<i>інші об'єкти, які залишені злочинцем на місці порубки</i>	2,3 %.
	<i>сліди знарядь та засобів злочину, зокрема:</i>	100 %
	сліди транспортних засобів	91,2 %
	лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів	35,7 %

	сліди знарядь та механізмів розпилу та порубки деревини	100 %
	допоміжних пристосувань (гідроманіпуляторів, лап-опор)	48,7 %
	уламки зубчиків робочої частини знарядь та механізмів розпилу деревини	32,6 %
	<i>документи</i>	36,2 %
	<i>ідеальні сліди</i>	57,3 %
	<i>сліди-наслідки незаконної порубки лісу</i>	68,9 %
25.	Злочин було вчинено:	
	одноособово	72,5 %
	групою осіб за попередньою змовою організованою групою	25,3 %
	злочинною організацією	2,2 %
		0,0 %
26.	Злочин було вчинено (побутова порубка):	
	одноособово	71,4 %
	групою осіб за попередньою змовою організованою групою	28,6 %
	злочинною організацією	0 %
		0%
27.	Відомості щодо організаторів організованих груп, що спеціалізуються на вчиненні незаконної порубки лісу:	
	фізичні особи-підприємці, які мають у власності лісопереробні підприємства та складські приміщення	64,7 %
	службові особи установ, підприємств та організацій, у віданні яких перебувають ліси	35,3 %
28.	Наявність міжособистісних зв'язків між членами злочинних груп (побутова рубка вчинена у складі групи осіб за попередньою змовою):	
	сусіди (односельці)	52,4 %
	близькі особи	40,5 %
	родичі	7,1 %
29.	Соціально-демографічні властивості особи, яка вчинила злочин:	
	<i>стать:</i>	
	чоловіча	98,3 %
	жіноча (не беруть участі безпосередньо у валці дерев, а залучаються задля «документального» оформлення операцій, пов'язаних із надання незаконно добутій деревині «легального» статусу)	1,7 %
	<i>сімейний стан:</i>	
	перебування у шлюбі	46,2 %
	не перебували у шлюбі	53,8 %
	<i>вік:</i>	
	від 20 до 35 років	59,1 %
	від 35 до 50 років	34,8 %
	від 50 років	6,1 %
	<i>рід занять:</i>	
	безробітні	73,4 %
	працевлаштовані	23,5 %

	пенсіонери	3,1 %
	<i>наявність спеціальних навичок:</i>	
	досвід роботи в лісовій галузі	40,1 %
	водії (у тому числі на лісовозах)	33,8 %
	<i>освіта:</i>	
	середня	55,9 %
	середньо-спеціальна	38,2 %
	вища	5,9 %
	<i>місце мешкання:</i>	
	село (селище)	93,8 %
	місто	6,2 %
	<i>наявність судимостей:</i>	
	<i>раніше притягалися до кримінальної відповідальності, у тому числі:</i>	22,2 %
	за вчинення незаконної порубки лісу	7,8 %
	<i>раніше не притягалися до кримінальної відповідальності</i>	77,8 %
30.	Джерела інформації про ознаки незаконної порубки лісу:	
	повідомлення про ознаки кримінального правопорушення від державних природоохоронних органів	36,2 %
	безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів	16,4 %
	повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу	21,1 %
	повідомлення від громадських природоохоронних організацій	16 %
	отримання інформації про кримінальне правопорушення із засобів масової інформації та мережі інтернет	10,3 %
31.	Типові слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу:	
	<i>встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому:</i>	76,5 %
	злочинця затримано під час здійснення порубки	62,6 %
	під час транспортування деревини	37,4 %
	<i>встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано</i>	15,3 %
	<i>встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця</i>	8,2 %
32.	Слідчі (розшукові) дії, які проводилися під час розслідування:	
	огляд місця події	100,0 %
	допит підозрюваного	98,2 %
	допит свідка	94,7 %

	слідчий огляд (транспортних засобів, документів)	40,7 %
	проведення судової експертизи	94,2 %
	інші	7,5 %
33.	Обрана підозрюваними лінія поведінки в ситуації встановлення ознак вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (злочинця затримано під час здійснення порубки):	
	визнавали вину повністю та активно сприяли розслідуванню	61,1 %
	не визнавали вини	26,6 %
	визнавали провину частково	12,3 %
34.	Обрана підозрюваними лінія поведінки в ситуації встановлення ознак вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (під час транспортування деревини):	
	визнавали вину повністю та активно сприяли розслідуванню	36,4 %
	не визнавали вини	63,6 %
	визнавали провину частково	0,0 %
35.	Обрана підозрюваними лінія поведінки в ситуаціях: встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки злочинця; встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, ознаки особи злочинця, проте його не затримано:	
	визнавали вину повністю та активно сприяли розслідуванню	14,3 %
	не визнавали вини	57,1 %
	визнавали провину частково	28,6 %
36.	Судові експертизи, які проводились у кримінальному провадженні:	
	біологічна	58,8 %
	економічна	27,6 %
	грунтознавча	17,6 %
	трасологічна, зокрема:	98,4 %
	<i>слідів знарядь та інструментів</i>	25,9 %
	<i>слідів взуття</i>	24,2 %
	<i>слідів транспортних засобів</i>	18,6 %
	<i>встановлення цілого за частинами</i>	48,4 %
	дактилоскопічна	11,8 %
	інші	4,2 %
37.	Заявлення цивільного позову у кримінальному провадженні:	
	не заявлено	52,5 %
	заявлено	47,5 %
38.	Відшкодування збитків (матеріальної шкоди) завданих злочинцем:	
	відшкодовано в повному обсязі	22,9 %
	частково відшкодовано	1,3 %
	збитки не відшкодовано	75,8 %

Акти про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного управління –
начальник СУ ГУНП
в Луганській області
полковник поліції

Р.А. Усманов
07 2018 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність слідчого управління Головного управління Національної поліції в Луганській області результатів дисертаційного дослідження «*Основи методики розслідування незаконної порубки лісу*» Пилипенко Олени Миколаївни

Комісія у складі:

голова комісії: заступник начальника СУ ГУНП в Луганській області підполковник поліції Фоменко В.В.

члени комісії: заступник начальника - начальник ОМВ СУ ГУНП в Луганській області підполковник поліції Богородченко С.Ю.; начальник відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості СУ ГУНП в Луганській області капітан поліції Прокопенко А.О.

розглянувши матеріали дисертаційної роботи Пилипенко О.М. за темою: «*Основи методики розслідування незаконної порубки лісу*», склала цей акт про те, що їх впроваджено у практичну діяльність СУ ГУНП в Луганській області з розслідування незаконної порубки лісу, а саме:

- 1) при проведенні перевірки отриманої первинної інформації про підготовку та вчинення незаконної порубки лісу;
- 2) при проведенні досудового розслідування незаконної порубки лісу, а саме: під час проведення слідчих оглядів, обшуків, допитів, призначенні судових експертиз;
- 3) при підготовці методичних рекомендацій щодо розслідування незаконної порубки лісу;

4) при проведенні занять в системі службової підготовки за темами:
«Розслідування злочинів проти довкілля», «Розслідування незаконної порубки лісу».

Голова комісії:

В.В. Фоменко

Члени комісії:

С.Ю. Богородченко

А.О. Прокопенко

«03» 07 2018 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
доктор юридичних наук, професор

М.В. Карчевський

2018 року

АКТ

впровадження наукових розробок дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка Пилипенко Олени Миколаївни в освітній процес Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

Комісія у складі:

голови комісії:

завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін, доктора юридичних наук, професора Письменського Є.О.,

членів комісії:

доцента кафедри кримінально-правових дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента Головкіна С.В.,

т.в.о. завідувача кафедри організації правоохоронних та судових органів, кандидата юридичних наук Яковенка М.О.,

начальника навчально-методичного відділу Веретяннікова В.О.,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка Пилипенко О.М. за темою: «Основи методики розслідування незаконної порубки лісу» використовуються в навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами та студентами Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка у процесі викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Криміналістична методика».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з криміналістики для слухачів і студентів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судовий експертиз при розслідуванні незаконної порубки лісу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Випуск 4 (76). С. 232 – 241.

2. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу // Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. № 5. С. 157 – 159.

3. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу // Право і суспільство. 2017. № 3. С. 239 – 244.

4. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу // Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.- метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (відповід. ред.) та ін. Київ, 2016. Вип. 61. С. 183 – 190.

5. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 335 – 339.

6. Пилипенко О. М. Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Северодонецьк, 23 грудня 2016 р.) ; упоряд. к.ю.н., доц. В.С. Бондар, к.ю.н. М.В. Кривонос. Северодонецьк, 2017. С. 244 – 246.

7. Пилипенко О. М. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу // Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 травн. 2017 р.). Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. С. 235 – 238.

8. Пилипенко О. М. Типові способи та сліди незаконної порубки лісу // Проблеми доказування: теорія і практика : матер. наук.-практ. конференц. (м. Северодонецьк, 29 жовтня 2016 р.) ; упоряд. к.ю.н., с.н.с. О. В. Бочковий, к.ю.н. М. О. Яковенко. Северодонецьк, 2017. С. 164 – 167.

Голова комісії:
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

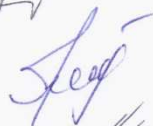
Є.О. Письменський

Члени комісії:
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

С.В. Головкін

т.в.о. завідувача кафедри організації
правоохоронних та судових органів,
кандидат юридичних наук

М.О. Яковенко

начальник навчально-методичного відділу

В.О. Веретянников

«25» _____ 04 _____ 2018 року

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
доктор юридичних наук, професор

М.В. Карчевський

2018 року

АКТ

впровадження наукових розробок дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка Пилипенко Олени Миколаївни у науково-дослідну діяльність Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

Комісія у складі:**голови комісії:**

начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, доцента Бондаря В.С.,

членів комісії:

заступника начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук Кудінова А.С.,

провідного фахівця науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Бочкового О.В.,

старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України, кандидата юридичних наук Кривоноса М.В.,

склала цей акт про те, що нею були розглянуті основні результати дисертації здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка Пилипенко О.М. за темою: «Основи методики розслідування незаконної порубки лісу».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

1. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судовий експертиз при розслідуванні незаконної порубки лісу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Випуск 4 (76). С. 232 – 241.
2. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу // Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. № 5. С. 157– 159.
3. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу // Право і суспільство. 2017. № 3. С. 239 – 244.
4. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу // Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.- метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (відповід. ред.) та ін. Київ, 2016. Вип. 61. С. 183 – 190.
5. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 335 – 339.
6. Пилипенко О. М. Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Северодонецьк, 23 грудня 2016 р.) ; упоряд. к.ю.н., доц. В.С. Бондар, к.ю.н. М.В. Кривонос. Северодонецьк, 2017. С. 244 – 246.
7. Пилипенко О. М. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу // Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 травн. 2017 р.). Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. С. 235 – 238.
8. Пилипенко О. М. Типові способи та сліди незаконної порубки лісу // Проблеми доказування: теорія і практика : матер. наук.-практ. конференц. (м. Северодонецьк, 29 жовтня 2016 р.); упоряд. к.ю.н., с.н.с. О. В. Бочковий, к.ю.н. М. О. Яковенко. Северодонецьк, 2017. С. 164 – 167.

Висновки автора щодо основних положень методики розслідування незаконної порубки лісу, елементного складу та змісту криміналістичної характеристики названих злочинів, організації їх розслідування та тактики проведення слідчих (розшукових) дій можуть бути використані при розробці методик розслідування інших злочинів проти довкілля, а також при розробці

рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального процесуального права, котрі регламентують досудове розслідування злочинів.

Таким чином, комісія констатує, що отримані Пилипенко О.М. у дисертації результати виявили високий теоретичний рівень та практичну діяльність, і можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях Луганського державного університету внутрішніх імені Е.О. Дідоренка.

Голова комісії:

начальник відділу організації наукової роботи,
кандидат юридичних наук, доцент

В.С. Бондар

Члени комісії:

заступник начальника
відділу організації наукової роботи,
кандидат юридичних наук

А.С. Кудінов

провідний фахівець науково-дослідної
лабораторії з проблем попередження,
припинення та розслідування злочинів
територіальними органами
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.В. Бочковий

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем попередження, припинення
та розслідування злочинів
територіальними органами
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук

М.В. Кривонос

« 11 » 04 2018 року

Список публікацій здобувача, опублікованих за темою дисертації:**Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:**

1. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 335 – 339.

2. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232–241.

3. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 239–244.

4. Пилипенко О. М. Особа злочинця в структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 44–47.

5. Пилипенко О. М. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Випуск 2 (82). С. 280–289.

6. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.- метод. зб.* Київ, 2016. Вип. 61. С. 183–190.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

7. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 157–159.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Пилипенко О. М. Відомості щодо обстановки злочину у структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності* : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Сєверодонецьк, 23 грудня 2016 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 244–246.

9. Пилипенко О. М. Типові способи та сліди незаконної порубки лісу. *Проблеми доказування: теорія і практика* : матер. наук.-практ. конференц. (м. Сєверодонецьк, 29 жовтня 2016 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 164–167.

10. Пилипенко О. М. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєверодонецьк, 19 травня 2017 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 235–238.